

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**GAZZİZÂDE ABDÜLLATİF EFENDİ VE ŞEREFÜ'L-ÂFÂK
ADLI ESERİ: İNCELEME VE METİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebubekir ÇETİNER

BURSA 2013

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**GAZZİZÂDE ABDÜLLATİF EFENDİ VE ŞEREFÜ'L-ÂFÂK
ADLI ESERİ: İNCELEME VE METİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebubekir ÇETİNER

Danışman:

Doç. Dr. Abdurrezzak TEK

BURSA 2013

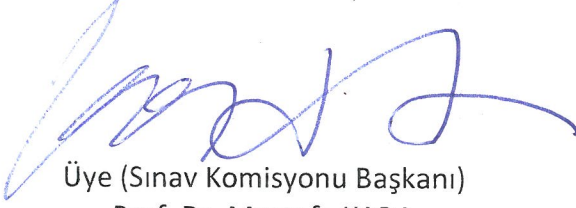
TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı'nda 700923012 numaralı Ebubekir Çetiner'in hazırladığı "Gazzîzâde Abdüllatif Efendi ve Şerefü'l-Âfâk Adlı Eseri: İnceleme ve Metin" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 10.10.2013 günü 15.00-17.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa KARA
Uludağ Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Doç. Dr. Abdurrezzak TEK
Uludağ Üniversitesi

Üye
Yrd. Doç. Dr. Şevket YILDIZ
Uludağ Üniversitesi

10.10.2013

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ebubekir ÇETİNER
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Tasavvuf
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI + 165
Mezuniyet Tarihi : ... / / 2013
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Abdurrezzak TEK

GAZZÎZÂDE ABDÜLLATİF EFENDİ VE ŞEREFÜ'L-ÂFÂK ADLI ESERİ: İNCELEME VE METİN

Gazzî Tekkesi'nde kırk beş yıl şeyhlik yapmış ve bizlere birçok eser sunmuş Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi'nin Şerefü'l-Âfâk isimli el yazmasının seçilme sebebi; eserin sahip olduğu özgünlük, özel bir uzmanlık gerektirmesi, ihtiva ettiği konular ve yazıldığı döneme ait birinci el kaynak olmasıdır. Ayrıca bir diğer neden de onun elimizde bulunan atmışa yakın eserinden bugüne kadar sadece iki tanesi hakkında akademik çalışma yapılmasıdır.

Çalışmada ilk olarak Gazzîzâde'nin yaşadığı dönemde (17-18. Yüzyıl) Bursa'daki tasavvufî hayata göz atıldı. Sonra Gazzîzâde'nin hayatı, tasavvufî eğitimi ve faaliyetleri ana hatlarıyla belirtildi. Gazzîzâde'nin telif, tercüme ve şerh, ihtisar ve istinsah ettiği eserleri tanıtıldı. Ayrıca nüshası tespit edilemeyen eserlerinden de bahsedildi. Daha sonra risâlede yer alan tevbe, zühd ve zikir gibi önemli kavramlar ve Nakşîliğin on bir esası üzerinde duruldu. Mürid-mürşid ilişkisinin nasıl olması gerektiğine, duanın ve kabir ziyaretinin edeblerine değinildi. Son olarak Gazzîzâde'nin işarî yorum örneklerinden bazılarına yer verildikten sonra eserin tahlil ve tahkiki yapıldı.

Anahtar Sözcükler:

Gazzîzâde Abdüllatîf

Şerefü'l-Âfâk

Gazzî Tekkesi

Nakşîliğin on bir
esası

ABSTRACT

Name and Surname : Ebubekir ÇETİNER
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Temel İslam Bilimleri
Branch : Tasavvuf
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 165
Degree Date : / / 2013
Supervisor (s) : Doç. Dr. Abdurrezzak TEK

GAZZIZADE ABDULLATİF EFENDİ AND HIS *ŞEREFÜ'L-ÂFÂK*: ANALYSE AND TEXT

The manuscript called *Şerefu'l-Âfak* belongs to Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi who was a sheikh for forty-five years in Gazzi Lodge and wrote a lot of books. The reasons of why we have chosen *Şerefu'l-Âfak* are its originality, its matters and its being the first hand source in his own period. The other reason is that only two of his books were studied academically although he has approximately sixty books.

In this study, the sufi life in the period of Gazzîzâde (17-18th century) in Bursa was examined firstly. After that the life of Gazzîzâde, his sufi education and his actions were stated as an outline. Also his works were introduced which some of them were writing, some were translation and expound, some were brief and some were the books he copied. On the other hand it is mentioned here his manuscripts which could not be found. Afterwards eleven principles of Naqshi order and substantial concepts in *Şerefu'l-Âfak* were explained, which some of them were repentance, ascetism and remembrance. Besides the manners of pray and etiquette of visiting grave, it is mentioned how the relationship must be between disciple and mentor. Lastly it is included Gazzizade's some ishari exegesis. Subsequently this study was finished with the tahqiq and the analyse of *Şerefu'l-Âfak*.

Keywords:

Gazzîzâde Abdüllatîf *Şerefu'l-Âfak* Gazzi Lodge Eleven principles of
Naqshi order

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması dolayısıyla dinî, ilmî, iktisadî, ticarî, askerî ve siyasî hayatın kalbi olan Bursa, tasavvuf tarih ve kültürünün de önemli merkezlerindedir. İslam diyarının farklı yerlerinden gelen mutasavvıflar, şehrin gelişmesinde ve manevî atmosferin oluşmasında önemli rol üstlenmişlerdir.

Bursa'da tasavvuf denilince akla ilk gelen isimlerden birisi de; Gazzî Tekke'sinde kırk beş yıl şeyhlik yapmış, Bursa'nın ikinci reisü'l-meşâyihi, şehrin manevî mimarlarından ve "velüd" sûfilerinden olan Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi'dir. Çalışmamızda; subjektif bir ilim olan, kişinin mizaç ve meşrebine göre farklılık gösteren tasavvuf deryasına; bu ilime çok kıymetli katkılar sağlayan Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi'nin özelinde bakmaya çalıştık.

Gazzîzâde'nin *Şerefü'l-Âfâk* isimli el yazmasının bu çalışmaya konu olarak seçilmesinin sebebi; eserin özel uzmanlık gerektiren özgün bir risale ve muhteviyatından ötürü yazıldığı döneme ait bilgileri bünyesinde toplayan ilk el kaynak olmasıdır. Ayrıca Bursa'nın eli kalem tutan önemli sufilerinden olan Abdüllatîf Efendi'nin atmışa yakın eserinden sadece iki tanesi hakkında akademik çalışma yapılması da konu seçiminde etkili olmuştur.

Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında; Gazzîzâde'nin yaşadığı dönemde Bursa'daki tasavvufî hayat ve Gazzîzâde'nin bağlı olduğu tarikatların 17.-18. yüzyıldaki durumu ele alındı. Tezin birinci bölümünde Gazzîzâde'nin hayatı, zahirî ve tasavvufî eğitimi, dergâhtaki faaliyetleri, halifeleri ve vefatı ana hatlarıyla belirtildi. Sonrasında tekkelerin kapatılmasının ardından dergâhın hâlihazırdaki durumuna göz atıldı. Ayrıca bu bölümde; Gazzîzâde'nin telif, tercüme ve şerh, ihtisar ve istinsah ettiği eserleri tanıtıldı ve nüshası tespit edilemeyen eserlerinden de bahsedildi.

İkinci bölümün ilk kısmında Gazzîzâde'nin risâlede yer alan tevbe, zühd ve zikir gibi önemli kavramlara yaptığı açıklamalar ve Nakşîliğin on bir esasına dair mülahazaları üzerinde duruldu. Daha sonra müellife göre mürid-mürşid ilişkisinin nasıl olması gerektiğine, duanın ve kabir ziyaretinin edeblerine değinildi. Bu bölümde Gazzîzâde'nin işarî yorum örneklerinden bazılarına yer verildikten sonra risalenin tahlîl ve tahkîki ile eser tamamlandı.

Başta konu seçimi olmak üzere çalışmamın başından sonuna kadar yol gösteren, destek ve teşviklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Abdurrezzak Tek'e, konu ile ilgili olarak çalışmalarından istifade ettiğim hocam Prof. Dr. Mustafa Kara ve diğer akademisyenlere, bugüne kadar emeği geçmiş hocalarıma, her aşamada desteklerini esirgemeyen eşim Esra Çetiner'e ve aileme teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen Arş. Gör. Feyza Güler ve Arş. Gör. Ü. Betül Kanburoğlu'na; değerli dostlarım Arş. Gör. Erdal Seyis, Arş. Gör. M. Yasin Akbaş, Osman Ağaıçı ve Furkan Kartal'a, Farsça metinlerin tercümelerinde yardımcı olan Arş. Gör. Serhat Gültaş'a, Arapça bilgisinden istifade ettiğim Okt. Ahmet İhsan Dündar ve Okt. Muhammed Ateş'e teşekkür ederim.

Ebubekir Çetiner

Bursa 2013

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen madde
a.g.t.	Adı geçen tez
a.mlf.	Aynı müellif
a.s.	Aleyhi's-selâm
b.	Bin
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
c.	Cilt
(cc)	Celle celâluh
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazreti
krş.	Karşılaştırınız
ktp	Kütüphane
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜSBE	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nr.	Numara
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
(s.a.v.)	Sallallahu aleyhi ve sellem

UÜSBE	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vr.	Varak
yay.	Yayımları

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GAZZÎZÂDE'NİN HAYATI	6
A. İSMİ VE MAHLASI	6
B. TAHSİLİ VE HOCALARI.....	6
C. TASAVVUFİ EĞİTİMİ VE MÜRŞİDLERİ.....	8
1. Ahmet Gazzî ve Gazzî Dergâhı:	9
a. İlmî ve Tasavvufî Şahsiyeti	10
b. Halifeleri	11
c. Eserleri	11
2. Mustafa Nesîb	12
3. Üftâdezâde Mustafa	13
4. Mehmet Bedreddîn	14
5. Hoca Süleyman Neş'et	16
6. Mehmet Emin Kerkûkî	17
D. GAZZÎ DERGÂHINDAKİ FAALİYETLERİ.....	19
E. HALİFELERİ.....	21
F. VEFATI VE KABRİ.....	21
G. GAZZÎZÂDE ABDÜLLATÎF SONRASI POSTNİŞİNLER	22
1. Ahmed Hasîb	22

2. Necîb Efendi	23
3. Cemâl Efendi	23
4. Ahmed Ziyâeddîn ; Mehmed Fazlî er-Rufâi	23
5. Ali Sırrı	25
6. Ahmed Bedreddîn	25
H. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE GAZZÎ DERGÂHI	25
II. ESERLERİ	26
A. TELİF ETTİĞİ ESERLER	28
B. TERCÜME VE ŞERH ETTİĞİ ESERLER	34
C. İHTİSAR ETTİĞİ ESERLER	34
D. İSTİNSAH ETTİĞİ ESERLER	34
E. NÜSHASI TESPİT EDİLEMİYEN ESERLER	35

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEREFÜ'L-ÂFÂK ÇERÇEVESİNDE GAZZÎZÂDE'NİN TASAVVUFÎ

BAKIŞI	39
A. TASAVVUFÎ BAZI KAVRAMLAR	39
1. Tevbe	39
2. Zühd	40
3. Zikir	41
4. Takvâ	42
5. Kanaat	42
6. Uzlet-Halvet	42
7. Marifet-Yakin	44
8. Keşf-Müşahede	46
9. Tevvekkül-Tefekkür	48
10. Sabır-Hilim	49
11. Rıza-Şükür	52
12. İhlas-İhsan	53
13. Terk	54
14. Havf-Şevk	55

15. Nakşîliğin On Bir Esası	56
B. TASAVVUFÎ ÂDÂBA DAİR BAZI KONULAR	58
1. Mürid-Mürşid Âdâbı.....	58
2. Dua Adâbı	61
3. Kabir Ziyareti ve Âdâbı	62
C. GAZZİZÂDE’NİN SURELERİN FAZİLETLERİNE DAİR YORUMLARI	63
1. Besmele.....	63
2. Fatıha Suresi	64
3. Ayete’l-Kürsî	68
4. Yasin-i Şerif.....	70
5. Fetih Suresi	72
6. İhlâs Suresi.....	72
7. Muavvizeteyn	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEREFÜ’L-ÂFÂK ADLI ESERİ.....	74
I. ESERİN İÇERİĞİ.....	74
II. ESERİN TAHLİLİ	75
III. ŞEREFÜ’L-ÂFÂK’IN METNİ.....	766
SONUÇ	160
KAYNAKLAR.....	162
ÖZGEÇMİŞ	166

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması dolayısıyla, bu devletin dinî, ilmî, iktisadî, ticarî, askerî, siyasî hayatıyla yakından ilgili olan Bursa, tasavvuf tarih ve kültürünün de önemli merkezlerindedir. Fethinin ilk yüzyıllarında Abdal Murad, Emir Sultan ve bazı Buharalı dervişleri ağırlayan, onlardan büyük ölçüde yararlanan Bursa, daha sonraki yüzyıllarda yetiştirdiği mutasavvıflarla, Bosna-Bağdat-Buhara üçgeni içinde kalan çok geniş bir alanda, tasavvuf kültürünün tanınmasına, sevilmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Şiir dünyamızın "en büyük"leri arasında yer alan Eşrefoğlu Rûmî, Süleyman Çelebi, Üftade, Lâmiî Çelebi ve Mehmed Şemseddin bu topraklarda doğmuş ve yaşamışlardır. Yine divan ve tasavvuf edebiyatının en güçlü temsilcilerinden olan Ahmed Paşa, Niyazi Mısrî, İsmail Hakkı Bursevî, Ahmed İlahî, Şeyh Vefa, Aziz Mahmud Hüdâî gibi zatlar hayatlarının önemli bir bölümünü bu kentte geçirmiş, burada yaşayan insanlardan feyz alışverişinde bulunmuşlardır.

Bursa tekkelerinin bünyelerinde kurdukları kütüphanelerle yüzlerce yazma ve basma eserin günümüze ulaşmalarını sağlamaları kültürümüz için yapılan önemli hizmetlerdendir. İsmail Hakkı, Emir Sultan, Ali Rıza Atinalı, Eşrefzâde, Emîniye, Mevlevihane, Baba Efendi, Hüsameddin ve Gazzî dergâhlarından intikal eden iki bin dolayındaki eser, bugün Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde insanlığa ışık tutmaktadır.

Bursalı sûfîler tasavvufî eserlerin yanında, içinde buldukları toplumun ilim ve kültür hayatını yansıtan eserler de kaleme almışlar; ansiklopedik nitelikli eserlerle de Bursa kültürünün kuşaktan kuşağa intikal etmesini sağlamışlardır. Baldırzâde Şeyh Mehmed'in *Ravza-i Evliyâ'sı*, Şeyh Ahmed Ziyâeddin'in *Gülzâr-ı Sülehâ'sı*, Şeyh Mehmed Fahreddin'in *Gülzâr-ı İrfân'ı*, Şeyh Gazzîzâde Abdülatif'in *Ravzâtü'l-Müflihûn'u*, Raşit Mehmed'in *Zübdetü'l-Vekayî'i*, Derviş Hasan'ın *Bursa'da Medfun Bazı Meşâyihin Menâkıbı*, Mısrî dergâhi şeyhi M. Şemseddin Efendi'nin *Yadigâr-ı Şemsî'si* ve son olarak Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserleri biyografi alanında yapılan çok önemli çalışmalardır.

Tekkelerin bir kısmı medrese görevini de üstlenmiş, birçok tekke şeyhi de, vakfiyenin şartlarına uygun olarak medreselerde ders okutmuştur. Dervişleriyle beraber gönüllü olarak savaşa katılan tekke şeyhleri bulunduğu gibi, bizzat yaptığı tekkeyi vakfederek din, sanat ve kültür hayatının hizmetine sunanlar da az değildir. Belirtilmesi gereken bir nokta da şudur ki, özellikle XIV. ve XV. yüzyıllarda zaviye adıyla kurulan kurumların çoğunun sosyal amaçlı hizmetlerinin de bulunmasıdır. Bugünkü anlamda yeme, içme, barınma, dinlenme gibi doğal ihtiyaçları karşılayan kurumların günümüzdekilerden başlıca farkı, ücretsiz olmalarıdır. Gelirlerini vakıflar yoluyla sağlayan bu tür zaviyeler, sosyal güvenlik tarihimizin en dikkat çekici örneklerinden sayılmalıdırlar. Böylece tekkeler sadece gönül dünyasına değil, günlük sosyal hayatın problemlerine de çözümler getirmiştir.

Gazzizade Abdülatif Efendi'nin yaşadığı dönem (1776-1832) Osmanlı Devleti'nde ve dünyada en dikkat çekici olayların yaşandığı bir dönemdir. Dünyada coğrafi, fikrî ve teknik bakımından dikkat çekici değişmelerin olduğu, Avrupa ülkeleri ve milletleri için yükselme ve iyiye gitme, Osmanlı Devleti için ise ne yazık ki gerileme ve ölüm sancılarının görüldüğü zamanlardır.

Devleti ayakta tutan ordu, medrese ve tekke gibi müesseselerde çözümler görülmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda ortaya çıkan ve Osmanlı kültür hayatını derinden etkileyen Kadızâdeliler-Sivâsîler tartışmasının etkisi Bursa'da XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir.

XVII. asırda tasavvuf ehline karşı hasım olan, kendilerine “Kadızâdeliler” veya “Fakılar” denilen bir grup ortaya çıkmıştı. Hareketin öncüsü Kadızâde Mehmed (ö.1045/1635) idi. Devran ve sema gibi sûfîlerin kullandığı araçlardan hareket ederek onların bütün adap, erkân ve tekkelerini hedef alarak üzerlerine yürümeyi ve ortadan kaldırmayı kastetmişlerdi. Bu mücadele karşısında mutasavvıflar ise işi fiilî bir eyleme dönüştürmeden kendilerini sözlü ve yazılı olarak savunmuşlardı. Kadızâdelilerin karşısında bilhassa Halvetî şeyhi Abdülmecid Sivâsî (ö. 1049/1639) yer almıştır. Bu yüzden, daha sonraki zamanlarda Kadızâdelilerin karşısında yer alan mutasavvıflar da “Sivâsîler” olarak isimlendirilmişlerdir. Bu tartışmaları *Mizânu'l-Hak* isimli eserinde

nakleden Kâtip Çelebi, her iki tarafı da “ıfrat ve tefrite girmekle” suçlayıp, iki tarafın da haksız olduğunu ifade etmiştir.¹

XVII. asrın başında, bahsettiğimiz iki şahısla başlayan bu mücadeleler, 1661 yılında Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa'nın el koyması ile durulmuşsa da zaman zaman fırsat buldukça tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Mezkûr mücadelenin temsilciliğini, asrın ortalarında Kadızâdelilerden Üstüvânî Mehmed ile karşısında Abdülehad Nûrî (ö.1061/1651), asrın sonunda ise Kadızâde muakkiblerinden Vânî Mehmed. (ö. 1096/1685) ile sûfiyyeden Niyâzî-i Mısırî (1105/1694) üstlenmiş, böylece tartışmaların merkezi Bursa'ya taşınmıştır.²

Gerek Vânî Mehmed'in, gerekse Mısırî'nin vefatlarından sonra halkı ikiye bölen tartışmaların bittiği sanılırken, Vânî'nin oğlu Ahmed Efendi, Bursa'da Yıldırım Medresesi'ne müderris olduktan sonra bu tartışmaları tekrar başlatmıştır. Bu tartışmaların sonucu olarak “Ulucâmi Vak'ası” diye bilinen kanlı olay meydana gelmiştir. Eskiden beri Ulucâmi'de Kadir ve diğer mübarek gecelerde cemaatle kılman namazın bid'at olduğunu iddia eden Ahmed Efendi, kendi taraftarlarını kışkırtarak, 1110/1698 yılı (veya 1114/1703)³ Kadir gecesinde cemaate Kadir gecesini kıldırarak isteyen ve Ahmed Gazzî'nin damadı olan Abdurrahim Efendi'ye saldırıda bulunulmasını sağlamıştır. Bu saldırı esnasında imam yara almadan kurtulmuş, ancak bir Mısırî dervişi olan Süleyman Efendi öldürülmüştür. Uzun süre camide mahsur kalan cemaat ancak ertesi gün dışarı çıkabilmiştir. Bu olayların devamında ise Mısırî Dergâhı ve Ahmed Gazzî Dergâhı'nın yıkılması planının yattığı, bizzat Ahmed Gazzî tarafından ifade edilmiştir.⁴

XIX. asırda yaşanan tasavvuf merkezli en büyük tartışma da yine Bursa'da meydana gelmiştir. Ancak bu olay, tartışmanın ötesinde bütün tasavvuf düşüncesini ve tarikat pirlarını hedef alan itham ve suçlamadan kaynaklanmıştır. Mehmed Şemseddin

¹ Katip Çelebi, *İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü (Mizânü'l-Hak fî İhtiyârî'l-Ehak)*, (haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), Marifet yay., 1990, s. 139.

² Haşan Basri Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Gaye Kitapevi, Bursa 2000, s. 269-270; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı 2001, s. 449-451.

³ İsmail Hakkı Bursevî, bu olayın 1114 senesi Ramazan ayında (Şubat 1703) meydana geldiğini kaydetmiştir. (Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî (Hayâtı, Eserleri, Tarikat Anlayışı)*, İstanbul: İnsan yay. 2001, s. 79-81)

⁴ Öcalan, *a.g.e.*, s. 273-275; Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, İstanbul 1990, s. 68.

Efendi'nin rivayetine göre; Bursa Hindiler Kalenderhanesi'ne 1275/1858 tarihinde şüpheli bir tarzda postnişin olan (İngiliz casusu olma ihtimali bulunan) Hind asıllı Abdurrahman b. Abdullah'ın, düzenlediği Farsça dersleri sırasında, Sa'deddin Taftazânî ve Aliyyü'l-Karî'ye atıfla Muhyiddin Arabî, Mevlâna Celâleddin Rûmî gibi evliyânın büyüklerini küfürle itham etmeye başlamış, onların küfrüne inanmayanların da kâfir olduğunu ifade etmiştir. Bursa uleması ikiye bölünmüş, tartışmalar kahvehane köşelerine kadar inmiş, büyük bir fitne çıkmak üzereyken ulema ve meşayih'in ortak yaptığı toplantı neticesinde mezkûr şahıs Dersaadet'e zorunlu ikamete gönderilmiştir. Ne çare ki bundan sonra Bursa'da ulema ve meşayih arasındaki eski muhabbet inkıtaya uğramıştır.⁵

XVII. asırda Kadızâdeliler-Sivâsîler öncülüğünde gerçekleşip XIX. asra kadar tesiri uzanan, süreç içerisinde Niyâzî-i Mısırî ve Ahmed Gazzî'nin de direkt olarak etkilendiği tartışma konularını Gazzîzâde Abdülatîf eserlerinde ele almıştır. Nitekim o zikir, sema, deve- rân, kabir ziyareti, mevlit, keramet, kadınların beyatı gibi konuları bazı eserlerinde temel konu edinmiştir. Kadızâdeliler-Sivâsîler arası tartışma konularını ise şöyle sıralayabiliriz:⁶

- Aklî ve riyazî ilimlerin tahsilinin meşru olup olmadığı,
- Hızır (as)'ın hayatta olup olmadığı,
- Ezan, na't-ı nebevî, mevlit, Kur'ân ve sair şeyleri makamla okumanın caiz olup olmadığı,
- Tarikat erbabının deveran ve sema yapmalarının meşru olup olmadığı,
- Cuma hutbesi okunurken ve vaaz esnasında adları geçtiğinde tazim makamında Hz. Peygamber'e tasliye [sav] ve ashaba tarziye [ra] yapmanın icap edip etmediği,
- Sigara, kahve ve keyif verici maddelerin haram olup olmadığı,
- Hz.Peygamber'in anne ve babasının imanla ölüp ölmediği,
- Firavun'un mümin olarak öldüğünü söyleyen İbn Arabî haklı mıdır değil midir?,

⁵ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergâhları*, (haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 591-92; Mahmut Yücer, *XIX Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, MÜSBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001, s. 429.

⁶ Namli, *a.g.e.*, s. 25-26; Öcalan, *a.g.e.*, s. 270-271. Geniş bilgi için bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 38-132

- İbnü'l-Arabî'nin kâfir sayılıp sayılmayacağı,
- Hz.Hüseyin'in şehit edilmesine sebep olan Yezid'e lânet edilip edilemeyeceği,
- Hz.Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan bid'atlerin, örf, âdet ve geleneklerin terkinin şart olup olmadığı,
- Kabir ve türbe ziyaretinin caiz olup olmadığı,
- Cemaatle nafil, Regaib, Berat ve Kadir gecesi namazlarının kılınıp kılınmayacağı,
- Büyüklere ayağa kalkmanın, el ve eteğini öpmenin, selâm alırken eğilmenin caiz olup olmadığı,
- İyiliği emir ve kötülüğü men etmenin her konuda mutlak manada vacip olup olmadığı,
- Rüşvetle iş görülüp gördürülemeyeceği,
- Din, şariat ve millet kelimeleri aynı manalara gelmekle birlikte, bazen müteradif olarak da kullanıldığına göre, Muhammed ümmetinden birinin "İbrahim ümmetindenim" demesinin caiz olup olmayacağı,
- Eşyanın tesbihinin hâl ile mi, kâl ile mi olduğu,
- Denizde avlanan her hayvanın yenilip yenilemeyeceği,
- Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in, dedesinin kılıcı ile öldürülüp öldürülmediği,
- Namazlardan, özellikle Cuma ve bayram namazlarından sonra musafaha yapmanın bid'at olup olmadığı.

Abdüllatif Efendi'nin yaşadığı dönem incelendiği zaman toplumda birlik ve beraberliğe duyulan ihtiyacın önemi anlaşılır. O dönemde 11 Cemâziyelâhir 1238 Cumartesi günü tekkesinde şeyhlerle yaptığı toplantıda devlet adamları ile ilişkilerden sosyal problemlere kadar değişik konuların konuşulduğu anlaşılmaktadır.⁷

⁷ Gazzîzâde Abdüllatif, *Mecmau'l-Furûk*, BEYBEK, Orhan Gazi, 1626, vr. 42b.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GAZZÎZÂDE'NİN HAYATI

A. İSMİ VE MAHLASI

1190/1776 yılında Bursa'da dünyaya gelen Gazzîzâde'nin tam ismi Abdüllatif b. Mehmed Esad b. el-Hâc Mustafa Nesib'dir. Babası Bursa Ulucami imamı Seyyid Mehmed Efendi'yi (ö.1192/1778) iki yaşında iken kaybetmesi üzerine anne tarafından dedesi Mustafa Nesib Efendi'nin gözetimine verildi.⁸ Ailesi tarafından ona Abdüllatif isminin konmasının sebebi, annesinin dedesi Gazzî dergâhının kurucusu Ahmet Gazzî'nin oğlu olan ve kırk yaşında vefat eden Abdüllatif Efendi'nin (ö.1143/1731) hatırasını canlı tutabilmektir.

“Gazzîzâde” lakabı küçük yaşta terbiyesiyle ilgilenen dedesi Gazzîzâde Mustafa Nesib'e (ö.1202/1787) nispetle verilmiş olabileceği gibi büyük dedesi Ahmet Gazzî'ye nispetle de verilmiş olabilir.⁹ 1150/1738'de vefat eden Ahmet Gazzî'nin yirmi dört çocuğu olmuş, bunların yirmi bir tanesi kendinden önce vefat etmiştir. Kırk yaşında iken oğlu Abdüllatif'i 1731 senesinde kaybedince on yaşındaki torunu Mustafa Nesib'i himayesine almış ve yedi yıl boyunca yetiştirerek dergâhta kendisinden sonra ikinci postnişin olarak tayin etmiştir.

B. TAHSİLİ VE HOCALARI

Gazzîzâde Abdüllatif'in hayatında zahirî ve batınî ilimleri tahsil süreci bir bütündür. Çünkü onun âlet ve dini ilimleri öğrendiği hocaları çoğunlukla mutasavvıflardır.

⁸ Erkek çocuğu olmayan Mustafa Nesib Efendi, kızı Rukiye'yi Ulucami imamı Seyyid Mehmet Esad Efendi ile evlendirdi. Gazzîzâde Abdüllatif bu çiftin çocuğu olarak 1190/1776 tarihinde Bursa'da dünyaya gelmiştir. Bilgi için bkz. Osman Türer, “Gazzîzâde Abdüllatif Efendi”, *DİA*, XIII, s. 540.

⁹ “Nesib” mahlasıyla şiir yazan dedesi Mustafa Nesib'in himayesinde yetişen Gazzîzâde Abdüllatif'in erkek torun manasına gelen “hafid” mahlasını da bu nedenle kullanmış olması ve bu mahlasın gelenek doğrultusunda dedesi tarafından verilmiş olması da mümkündür. Bkz. Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s. 107; Türer, *a.g.m.*, s. 540.

Dedesi Mustafa Nesîb ilk hocası olup dokuz yaşında iken 1199/1785 yılının bir Cuma günü ona Halveti-Mısrî zikri telkin etmesinin yanında dini ilimleri öğretmede de etkili olmuştur.

Gazzîzâde Abdüllatif 30 Ekim 1787'de dedesinin vefatı üzerine henüz on iki yaşındayken, “dergahın evlada meşrut olması” sebebiyle Bursa Gazzî Dergahı şeyhliğine getirildi. Küçük yaşta olması sebebiyle şeyhlik hususunda himmet ve yardımını almak maksadıyla İstanbul'a giderek Beşiktaş Şeyhi İbn Neccarzâde Mehmet Sıddık Efendi'nin (ö.1208/1794) yanına gitti. Gördüğü rüyada dedesinin “Bizi bırakıp nereye gidiyorsun” şeklindeki ikazı üzerine Bursa'ya döndü ve zahiri ilimlere yöneldi. Müveccehzâde Hüseyin Efendi'den âlet ilimleri ve fıkıhtan *Kudurî*'yi, Hoca Seyyid Ahmet'ten kıraat ilmi ve *Halebi*'yi okudu, Seyyid Nuh Efendi'den de Farsça ve alet ilimlerini okudu.

On beş yaşına geldiğinde kendisine bir mürşid-i kâmil edinmek isteyen Gazzîzâde, Üftâdezâde Şeyh Mustafa Efendi'nin gözetiminde yedi sene boyunca tasavvufi terbiyesini tamamlamaya çalışmış ve şeyhinden Kâdiriyye ve Celvetiyye icazeti aldı. Yirmi üç yaşında iken intisap ettiği Enarlı şeyhi Bedrettin Efendi'nin (ö.1216/1801) yanında ise üç sene boyunca batınî ilimleri tahsile devam etti. Aynı zamanda Kütahyevî Şeyh Muhammed Sücûdî'den ve devrin meşhur âlimlerinden Hacı Bekir Efendi'den ilim tahsil etti. Bu dönemde Ulucami'de tefsir okutmaya başladığı da kaydedilmektedir.

Hocası Bekir Efendi'nin izni ve şeyhi Bedrettin Efendi'nin himmetiyle Gazzî dergâhında vaaz etmeye ve tefsir yazmaya başlayan Gazzîzâde, o günlerde İstanbul'un Eyüp semtine giderek misafir oldu. Eyüb Camii'nde vaaza başladığında kendisinden dönemin Şeyhülislamı Samanîzâde Ömer Hulusi Efendi'nin Otlukçu yokuşundaki zaviyesine şeyh olması istenir. Bu teklife meyli üzerine rüyasında gördüğü büyük dedesi Ahmet Gazzî'nin şiddetli bir ikazına muhatab olur ve alelacele Bursa'ya döner.

Bursa dönüşü sonrasında şeyhi Bedrettin Efendi, yaklaşık bir buçuk sene sonra da hocası Hacı Bekir Efendi vefat edince Seyyid Abdullah el-Mısrî'den hadis, Ali Behçet Efendi ve Ali Sıddık Efendi'den Farsça dersleri aldı. Bir taraftan da batınî terbiyesini tamamlayacak bir mürşid aramaya koyulan Gazzîzâde, Hoca Süleyman Neşet Efendi'nin nasihat ve tavsiyesi üzerine İstanbul'dan Bursa'ya gelen Nakşibendî şeyhi Mehmet Emin Kerkükî'ye intisap etti. Tasavvufî terbiyesinin yanı sıra iki sene boyunca şeyhinden

Şarani'nin *Uhûd-ı Muhammediyye*'si, Necmeddin Kübra'nın *Usûl-i Aşere*'si, Mevlana'nın *Mesnevi*'si, Ataullah el-İskenderî'nin *Hikem-i Ataiyye*'si gibi bazı tasavvufî eserleri okudu.

Şeyh Mehmet Emin Kerkükî'nin gözetiminde yaklaşık on üç yılda seyr ü sülûkunu tamamlayan Gazzizâde şeyhinin 1228/1813 tarihindeki vefatından üç ay önce Nakşibendî-Müceddidî icâzeti aldı. Böylece Mısriyye, Celvetiyye, Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarikatlarından mücâz olan Gazzizâde ömrünün büyük bir kısmını postnişini olduğu Gazzî Dergâhı'nda ders vermek ve eser yazmakla geçirdi. Halvetî-Mısırî usulünün yanı sıra dergâhında hatm-i hâcegân da icra ettirmiştir. Zamanının *reîsü'l-meşâyih* olarak kabul edilen Gazzizâde Abdüllatif Efendi eksiden beri devam eden göğüs darlığı hastalığı sebebiyle 14 Şaban 1247/19 Ocak 1832 tarihide elli yedi yaşında vefat etti. Kırk beş yıl meşihat vazifesini sürdürdüğü Gazzî Dergâhı'nda büyük dedesi Ahmed Gazzî'nin sağ tarafına defnedildi. Günümüze ise ne dergâh ne de haziresi ulaşmamış olup yerlerine Süleyman Çelebi Lisesi inşa edilmiştir.

Gazzizâde'nin isimleri Ahmed Atâullah, Mehmed Said ve Ahmed Hasib olan üç oğlu ile Zeynep Zehra ve Hüsniye adlarında iki kızı olmuş, oğullarından ikisi kendisinden önce ölmüş, Ahmed Hasib ise babasının yerine Gazzî Dergâhı şeyhliğine geçmiştir. Kızları Zeynep Zehra İncirli Dergâhı şeyhi Nazif Efendi ile Hüsniye Hanım da Enârî Dergâh'ı şeyhi ve *Gülizâr-ı İrfân* müellifi Mehmed Fahreddin Efendi ile evlenmiştir. Gazzizâde Abdüllatif Efendi halife yetiştirmekten çok eser yazmayı tercih etmiştir.¹⁰

C. TASAVVUFİ EĞİTİMİ ve MÜRŞİDLERİ

Gazzizade Abdüllatif “Risâle-i Andelib-i Uşşak” adlı eserinin sonunda kendisinden bahsederken Halvetî, Kâdirî, Nakşibendî ve Celvetî olduğunu beyan etmektedir. Nitekim o sırasıyla dedesi Mustafa Nesib Efendi'den Halvetiyye-Mısriyye, Üftadezade Mustafa Efendi'den Celvetiyye-Kadiriyye, Enarlı şeyhi Bedrettin Efendi'den

¹⁰ Bkz. Bursa Vefeyatnameleri Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, c. I-V; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 138; a.mlf., *Meşâyih-i Osmaniyye'den Sekiz Zatin Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul, 1318, s. 46-48; Kara, a.g.e., s. 56; Tekeli, Hamdi, “Gazzizâde Abdüllatif'in Hayatı, Eserleri ve Vâkıâtı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000) UÜSBE, s. 25-35; a.mlf., “Ahmed Gazzî: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991), UÜSBE, s. 71-75; Türer, a.g.m., s. 540.

Halvetiyye-Nakşibendiyye, Şeyh Mehmet Emin Kerkûkî'den Nakşibendiyye tarikatlarına ait icazetnameler olarak tasavvufî eğitimini sürdürmüştür.

1. Ahmet Gazzî (ö.1150/1738) ve Gazzî Dergâhı:

Ahmed Gazzî, Osmanlı döneminin en meşhur ve tartışmalı sûfilerinden biri olan Niyâzî-i Mısrî'nin halifesi, Bursa Gazzî Dergâhı'nın kurucusu bir Halvetî-Mısrî şeyhidir.

1054'te (1644) Kudüs yakınlarındaki Gazze'de doğmuştur. Öğrenimine doğduğu yerde başlar ve on iki yaşında Kahire'ye giderek Câmîu'l-Ezher'de yedi yıl boyunca Ahmed Beşişî¹¹ gibi tanınmış âlimlerden tefsir, hadis ve diğer din ilimlerini tahsil eder. Daha sonra Ezher'de hadis dersleri okutmaya başlar. Mısır'da yaşadığı yirmi yıl boyunca dört defa hacca gitmiştir.

Dördüncü haccından sonra yıllardan beri methini duyduğu İstanbul'a gitmeye karar verir. Muhtemelen 1086 (1675) yılında İstanbul'a gelen Ahmed Gazzî bir müddet Ayasofya Camii'nde hadis dersleri verir. Torunu Mustafa Nesîb Efendi'nin torunu Gazzîzâde Abdülatif Efendi'nin kaleme aldığı menâkıbnâmesine göre bilinmeyen bir sebeple 1087 (1676) tarihinde Bursa'ya geçer.¹² Uzun yıllar Molla Fenâri ve Orhan medreseleriyle Ulucami'de ders okutur. Gençlik yıllarında tasavvufî konulara pek ilgi duymayan Gazzî, ilerleyen yaşının ve Bursa'nın manevî havasının da tesiriyle tekke ve tarikat dünyasına daha sıcak bakmaya başlar. Bir yandan müderrislik yaparken öte yandan bir mürşid aramaya koyulur. Bu arada zaman zaman sûfilerle tartışarak onların dinen sakıncalı bulduğu yorum ve davranışlarına engel olmaya çalışır.

Devrin büyük sûfisi Niyâzî-i Mısrî'nin Limni sürgününden Bursa'ya dönmesi (1103/1691) Gazzî'nin hayatında yeni bir devir açmıştır. Mısır'ya intisap ettikten sonra kırk gün gibi kısa bir sürede sülûkunu tamamlayan Gazzî, 23 Ramazan 1104 (28 Mayıs 1693) tarihinde Ulucami'de yapılan bir törenle hilâfet alır.¹³

Gazzî, Niyâzî-i Mısrî'nin tekrar Limni'ye sürgün edilmesi üzerine mürşidinin dergâhına postnişin olmuştur. Fakat Mısır'nin sürgüne giderken Ahmed Gazzî'ye emanet

¹¹ Ahmed Beşişî hakkında bilgi için bkz. Tekeli, "Mısrîyye, Ahmed Gazzî ve Gazzî Dergâhı", *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, (haz. Mustafa Kara), Bursa: Sır yay. 2001, s. 412.

¹² Gazzîzâde Abdülatif, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1042, vr. 5a.

¹³ Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, V, 122.

ederek yetiştirmesini istediği oğlu Çelebi Ali'nin postnişin olmasını isteyen bazı kimseler onu saraya şikâyet ederek dergâhtan ayrılmasını istemişler. Bunun üzerine Gazzî, bir süre Şeker Hoca Mescidi ile Duhter Şeref Mescidi'nde hizmetlerine devam etmiştir.

1108 (1696) yılında şahsî imkânlarını kullanıp kendi adıyla anılan dergâhı kurar. Dergâhta mescid, kütüphane, mektep, harem, kadınlar bölümü, kiler, mutfak, terzi, berber ve büyük bir bahçe bulunmaktadır. Gazzî, bu dergâhta ilk iki senesi hariç kırk yılı inziva şeklinde kırk iki yıl hizmet verdikten sonra 6 Şevval 1150 (27 Ocak 1738) Pazartesi gecesini vefat etmiş ve son nefesini verdiği odaya defnedilmiştir.

Günümüzde Süleyman Çelebi Lisesi'nin bulunduğu yerde kurulan ve Halvetiyye'nin Mısriyye kolunun ikinci müessesesi olan Ahmed Gazzî Dergâhı 1925'ten sonra okul olarak kullanılmıştır. Okul halk arasında Gazzîzâde isminden bozma Kazganî Mektebi adıyla tanınmıştır. Gazzî'nin kabri Pınarbaşı Mezarlığı'na nakledilmişse de kabir taşı bulunamamıştır.

a. İlmî ve Tasavvufî Şahsiyeti

Ahmed Gazzî, medrese ilimleriyle tekke kültürünü birleştiren sûfilerden olup müridinin aksine coşku ve cezbe dolu bir sûfi değildir. Tekkesinde tasavvufî eserlerin yanında tefsir, hadis, fıkıh da okutmuş; bu arada vaaz ve sohbetlerinde kürsüde *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin bulunmasına dikkat etmiştir. Vahdet-i vücûdun tartışmalı konularda ihtiyatlı konuşmayı tercih eden Gazzî, tütün ve kahvenin cevazının tartışıldığı bu yıllarda tütünün çok sert muhalifi, kahvenin ise tiryakisi olmuştur. Yöneticilerle iyi geçinmeye gayret etmiş, Mısri Dergâhı'ndan çıkarılması dışında idarecilerle pek işi olmamıştır. Dinî hükümleri korumada hassasiyet göstermiş, özellikle kadın müridleri şeyhin mahremi sayan görüşe şiddetle karşı çıkmıştır. Devlet adamlarından gelen hediye ve maddî yardımları, "Her şeyin bir bedeli vardır" gerekçesiyle almamış, aldıklarını da dervişlere dağıtmıştır. Bir müridinin bağışladığı kırk kese akçeyi önce kabul etmemiş, adak olduğunun söylenmesi üzerine Ulucami'nin onarımında kullanılmasını istemiştir.¹⁴

Gazzî, tekkenin âdâb ve erkânında Halvetiyye geleneklerini sürdürmüş, sadece Mısır merkezli bir tarikat olan Bedeviyye dervişlerinin zikir esnasında yüzlerine örttükları

¹⁴ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 6a.

tülbent (nikâb) âdetini başlatmıştır.¹⁵

b. Halifeleri

Kütüküzâde Ahmed Efendi (ö.1191/1777), Kuşakçı Mehmed Dede (ö.1152/1759), Enârlı Dergâhı Şeyhi Sadreddîn Efendi (ö.1195/1781), Nasûhîzâde Halil Efendi. Ahmed Gazzî'den sonra dergâhta Mustafa Nesîb, Gazzîzâde Abdüllatîf, Ahmed Hasîb, Necib, Cemal, Ali Sırrî ve Bedreddin efendiler postnişin olmuşlardır.

Gazzî'nin dergâhında kurduğu kütüphane Bursa'nın kültür tarihi açısından önemlidir. Bursa kültürüyle ilgili önemli eserler kaleme alan dergâhın üçüncü postnişini Gazzîzâde Abdüllatif Efendi (ö.1247/1831) zamanında tekke kütüphanesinde 700'den fazla eser bulunuyordu.¹⁶ Bu kütüphane Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa valiliği sırasında Orhan Gazi Camii'ne taşınmış. Cumhuriyet döneminde ise Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

c. Eserleri

Ana dili Arapça olan, Türkçe'yi Bursa'ya geldikten sonra öğrenen Gazzî Ahmed Efendi'nin iki risalesi Türkçe, diğerleri Arapça'dır. Günümüze ulaşan eserleri şunlardır:¹⁷

1- *Nûr-ı Sâti'*: Emanetleri ehline vermeyi, insanlar arasında adaletle hükmetmeyi emreden Nisâ sûresi 58. âyetin genişçe tefsiri olan bu risale küçük boy 22 varaktan ibarettir.

2- *Î'lâmü'l-Mültezem bi Fazileti Zemzem*: Mirac gecesi Hz. Peygamber'in kalbinin zemzemle yıkanmasını anlatan Türkçe risale 12 varaktır.

3- *el-Hediyyetü'l-Garbî li Talibi't-Tuhfeti'l-Verdî*: İbnü'l-Verdî'nin *Tuhfetü'l-Verdî* isimli eserinin şerhidir, Arapça ve 50 varaktır.

4- *Î'lâl-u Gazzî*: 88 varak olarak yazılmış, Arapça dil bilgisi kurallarıyla ilgili notlardan meydana gelmiştir.

5- *Haşiye ale'l-İstiare*: Arap dilindeki edebî sanatlardan istiareye dair olan bu eser

¹⁵ Gazzîzâde, *Vâkıât*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 341, vr. 169a.

¹⁶ Gazzîzâde, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 15b.

¹⁷ bkz. Tekeli, "Mısırye, Ahmed Gazzî ve Gazzî Dergâhı", *a.g.e.*, s. 413-415.

Bursa Orhangazi Medresesi'nde kaleme alınmıştır.

6- *Risale fi't-Tasavvuf*: Arapça, 12 varak olup sırat, cennet, cehennem, mîzan gibi akaidle ilgili konuların işlendiği esere müstensih yanlışlıkla bu ismi vermiştir.

7- *Mîzânü'l-Akaid*: Akaid konularının ele alındığı 8 varak Arapça küçük bir risaledir.

2. Mustafa Nesîb (ö.1202/1787)

Halvetî-Mısırî şeyhi olan Mustafa Nesîb, Niyâzî-i Mısırî'nin halifesi ve Bursa Gazzî Dergâhı'nın kurucusu olan Ahmed Gazzî'nin torunu ve ilk halifesidir.

Gazzîzâde Abdüllatif, *Vâkıât fi't-Tasavvuf* adlı eserinde, babası Bursa Ulucami imamı Seyyid Mehmed Efendi'yi (ö.1192/1778) iki yaşında iken kaybetmesi üzerine anne tarafından dedesi ve ilk hocası olan Mustafa Nesib Efendi'nin gözetimine verildiğini, kendisinden zahirî ve batınî ilimleri tahsil ettiğini, dokuz yaşında iken 1199/1785 yılının bir Cuma günü Halveti-Mısırî zikri telkin ettiğini, dedesinin 30 Ekim 1787'de vefatı üzerine henüz on iki yaşındayken, “dergahın evlada meşrut olması” sebebiyle Bursa Gazzî Dergahı şeyhliğine getirildiğini kaydetmiştir.¹⁸

Mustafa Nesîb, Ahmed Gazzî'nin vefat eden oğlu Şeyh Abdüllatif'ten (ö.1143/1730) olma torunudur. 1135/1723 tarihinde doğmuş ve babasını küçük yaşta kaybettiği için dedesi Ahmed Gazzî tarafından yetiştirilmiştir. On dört yaşına kadar medresede takip edilmesi gereken bütün dersleri okuyup bitirmiştir.

Aynı zamanda tasavvufî eğitime de devam eden Mustafa Nesîb, 1150/1738 tarihinde önce âlem-i manada Niyâzî-i Mısırî, akabinde dedesi Ahmed Gazzî tarafından halife tayin edilmiştir. Birkaç ay sonra dedesinin vefatı üzerine 1150/1738'de on altı yaşında şeyh olmuştur.

On sekiz yaşında dedesi gibi tefsir okutmaya başlamış, Gazzîzâde Abdüllatif'e de okutabilmesi için dua etmiştir. Gazzîzâde şeyhinin bu sözünün yer bulması için on sekiz yaşında tefsir okutmaya başladığını söylemektedir.¹⁹

¹⁸ Gazzîzâde, *Vâkıât*, vr. 1b.

¹⁹ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 211.

Dedesinden sonra Bursa Gazzî Dergâhı'nda elli bir sene şeyhlik yapmıştır. 18 Muharrem 1202 (30 Ekim 1787) yılında vefat etmiş ve Ahmed Gazzî Dergâhı'nda babasının yakınına defnedilmiştir.

Arapça ve Farsça'yı son derece iyi bilen Mustafa Nesîb bir hahli eser telif etmiştir. Seyr u sülûk hallerinden bahseden *Tezyînü'l-Makâmât ve Tebyînü'l-Mürâtebât* adlı tercümesi günümüze ulaşmıştır.²⁰ Tertiplenmiş bir *Dîvân*'ı ile *Aşknâme* adında bir manzûmesi ve *Kadı Beyzavî Tefsiri* üzerine yazılmış bir taliki vardır.²¹

3. Üftâdezâde Mustafa (ö.1217/1802)

On beş yaşına geldiğinde kendisine bir mürşid-i kâmil edinmek isteyen Gazzîzâde, yaptığı istihare ve istişareler sonucunda Üftâdezâde Şeyh Mustafa Efendi'ye intisab etmiş ve yedi sene boyunca tasavvufî terbiyesini tamamlamaya çalışmıştır.

Şeyh Mustafa Efendi, Celvetiye tarikatının kurucusu Üftâde Efendi'nin (Mehmed Muhyiddin (ö.988/1580) altıncı nesilden torunudur. Üftâde Dergâhı şeyhi Hayreddin Çelebi'nin (ö.1172/1758) oğludur. 1726 senesinde doğmuş ve iyi bir tahsil gördükten sonra babasının yanında sülûka başlamıştır. Babası vefat edince Eşrefzâde Şeyh Fahreddin Efendi'ye intisab etmiştir. O da vefat edince Eşrefiyye Dergâhı şeyhlerinden Abdülkadir Efendi'ye intisab ederek sülukunu tamamlayıp icazet almıştır.²²

Şeyh Mustafa Efendi, sülûkunun başlangıcından ömrünün sonuna kadar kırk yıldan fazla bir zamanda teheccüdü bırakmamış, sünnet-i seniyyeye tam manasıyla riayet etmiş, nafilâ namazların terk edilmesine bile cevaz vermemiştir. Abdestsiz gezmez, her abdest alışında şükr-i vudu namazı kılar, kahve, tütün gibi keyif verici şeylerden kaçınırdı. Şeriat'ın erkânına ve tarikat adabına son derece dikkat eder, bütün vakitlerini vird, zikir, Kur'an ve kitap okumakla geçirirdi. Abdestin sünnetleri konusunda fihri bir meseleden dolayı amelinden şüphe edip yirmi beş yıllık namazlarını kaza ettiği rivayet edilmektedir. Şeyh Mustafa Efendi, 1 Ramazan 1217 (26 Aralık 1802) Pazar günü vefat

²⁰ Bu eser, Abdüllatif Kudsi'nin (ö.856/1452) *Tuhfetu'l-Vahibi'l-Mevahib fî Beyân-ı Makâmât ve'l-Merâtib* adlı eserinin tercümesidir. (BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 694/1)

²¹ Gazzîzâde Abdüllatif, *Ravzâtü'l-Müflihûn*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1041, vr. 6b; Bursalı, *a.g.e.*, I, 138; Tekeli, "Mısıriyye, Ahmed Gazzî ve Gazzî Dergâhı", *a.g.e.*, s. 421-22.

²² Mustafa Bahadıroğlu, "*Celvetiye, Üftade ve Üftade Dergâhı*", *Bursa'da Taikatlar ve Tekkeler*, (haz. Mustafa Kara), s. 317-320.

etmiştir. Cenazesini yıkayan Hoca Bekir Efendi, cenazesi yıkanırken kalbinin zikrettiğini ağlayarak anlatmıştır.²³

4. Mehmet Bedreddîn (ö.1216/1801)

Gazzîzâde Abdülatif Efendi, yirmi üç yaşında iken intisap ettiği Enârlı şeyhi Bedreddîn Efendi'nin (ö.1216/1801) yanında ise üç sene boyunca batınî ilimleri tahsile devam etti. Bedreddîn Efendi, İsmâil Hakkı Bursevî ve Ahmed Gazzî'den icazetli olan²⁴ Şeyh Sadreddîn Efendi'nin (ö.1195/1781) oğlu ve halifesidir. Halvetî usulü üzerine eğitimini babasından ve Mustafa Nesîb Efendi'den almıştır.²⁵

Gazzîzâde Abdülatif, 23 yaşlarında iken (1213/1799), Üftâdezâde Mustafa Efendi (ö.1217/1802)'nin: “Var oğul bunun tafsîlini başka yerden talep eyle!”²⁶ demesi üzerine bir başka müşid aramak durumunda kalmıştır. Gazzîzâde Abdülatif, âlem-i manada Enârlı Şeyhi Bedreddîn Efendi'nin (ö.1216/1801) zuhur ettiğini, onun babası Sadreddîn Efendi'nin cediti Ahmed Gazzî'den icazet aldığını, Bedreddîn Efendi münzevi bir hayat yaşadığı için o zamana kadar hiç görmemiş olduğunu, taharet-i kübra ile adab-ı tarikatı yerine getirip Enârlı Dergâhı'na gittiğini nakletmektedir. Bedreddîn Efendi onu görünce: “Gel oğlum Şeyh Ahmedzâde gel. Bu gece âlem-i manada babam Sadri Efendi'yi gördüm. Ceddiniz [Ahmed Gazzî] kendisine hilâfet verdiği zaman: ‘Sadri, bu sende Allah'ın emânetidir. Benim ırkımdan sahibi vardır; geldiğinde esirgeme!’ buyurmuşlar. Babam o kelâmı ima ederdi. Meğer siz gelecekmışsiniz.” demiştir. Yapılan istihare sonrasında Mehmed Bedreddîn Efendi ondan beyat almıştır. Çok kısa bir sürede “esmâ-i seb'a”yı²⁷ tamamlayan Gazzîzâde Abdülatif'e, Yiğitbaşı Ahmed Efendi (Ahmed Şemseddîn Marmaravî)'nin (ö.910/1505) Hacı İzzeddîn Karamânî (ö.934/1527) kolundan bir icazetname verilmiştir.²⁸ Bu icazetnameyi alış tarihi muhtemelen 1213/1799 senesidir.

Mehmed Bedreddîn Efendi, icazetname verdikten sonra, ondan zahirî ilimlerdeki

²³ Bahadıroğlu., *a.g.e.*, s. 320-321; Şemseddin, *a.g.e.*, s. 73.

²⁴ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 165.

²⁵ *a.e.*, s. 168.

²⁶ Gazzîzâde, *Vâkıât*, s. 2.

²⁷ Esmâ-i Seb'a, Allah'ın yedi ismi demek olup bunlar: 1- Lâ ilâhe illallah, 2- Allah, 3- Hû, 4- Hak, 5- Hayy, 6- Kayyûm, 7- Kahhâr isimleridir. Allah'ı bu 7 isimle zikretmeye esma zikri, esma çekmek (usûl-i esma, darb-ı esma) gibi adlar verilir ve bu Halvetiyye tarikatının zikir çeşididir. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1999: Marifet yay., 4. bs., s. 176.

²⁸ Gazzîzâde, *a.g.e.*, s. 2.

bilgisini olgunlaştırmasını ve her gün Enârlı Dergâhı'na gelmesini istemiştir. Gazzîzâde Abdülatîf, bir süre Şeyh Mehmed Sücûdî'ye öğrenci olmuş; bilâhare, devrin meşhur âlimi Hacı Bekir Efendi'ye²⁹ (ö.1217/1803) devam etmiş; ondan sabahları alet ilimleri ve usûl, öğleden sonraları tefsir, ikindiden sonraları ise hadis ilmini okumuştur. Sabahki dersleri bitince Enârlı Dergâhı'na gidip tarikat adabı, erkânı ve seyr u sülûke dair risaleler yazmakla meşgul olmuş; bir taraftan da Şeyh Mehmed Bedreddîn Efendi'den “fûrûât-ı hamse”yi görmüş, böylece esmâ-i isna aşere üzere “orta kol” tabir edilen Mısıriyye'den icazetname almıştır. Gazzîzâde Abdülatîf, bu dönem hakkında: “Azizimin huzuruna gider, sohbetleriyle müşerref olurum. Emirleri üzere, Hz. Mısırî efendimizin, ceddim Ahmed Gazzî Hazretlerinin *Tarîkatnâme*'lerini okur, bazılarını istinsah ederdim...”³⁰ demektedir. Mehmed Bedreddîn, Gazzîzâde'ye hatm-i Hâcegân izni de vermiştir.³¹

Hocası Hacı Bekir Efendi'nin emri ve şeyhi Bedreddin Efendi'nin himmeti ile Gazzî Dergâhı'nda vaaza, tezkireye mufassal bir tefsir yazmaya başlamıştır.³² Fakat çok kısa bir süre sonra (kendi ifadesiyle: “*saik-i ezel-i matiyye*”³³ ile) İstanbul'un Eyüp semtine gitmiş ve Hazreti Hâlid Câmîi'nde vaaza başlamıştır. Etrafın muhabbetleriyle, zamanın şeyhülislâmı Samânîzâde Ömer Hulûsî Efendi'nin (ö.1227/1812) Otlukçu yokuşundaki zâviyesine şeyh olması istenmiştir. Bu teklife meyletmesi üzerine, rüyasında gördüğü büyük dedesi Ahmed Gazzî'nin: “Be oğlan beni bırakıp nereye gidersin?” şeklindeki şiddetli ikazına muhatap olmuş ve alelâcele Bursa'ya dönmüştür.³⁴

Gazzîzâde, Bursa'ya dönüşünde şeyhi Mehmed Bedreddîn Efendi'yi hasta bulmuştur. İstanbul'da başından geçen hâdiseleri şeyhine anlatan Gazzîzâde'ye, şeyhi: “Oğlum bundan sonra sizin mürşidiniz ceddiniz [Ahmed Gazzî]dir. Onlar sizi terbiye eder.” demiştir. Ertesi gün yine şeyhini ziyarete gittiğinde ise, şeyhi, oğlu Şerafeddîn Efendi (ö.1227/1812) ile Gazzîzâde Abdülatîf'e birlikte hitap ederek: “Oğullar, biriniz zahir, diğeriniz bâtın evlâdımsınız. Göreyim sizi, birbirinizden ayrı olmayıp ittifak üzere

²⁹ *Vâkıât fi't-Tasavvuf* da “Cehîzü'l-ulema el-Hac Bekir Efendi” (s. 3), *Yâdigâr-ı Şemsî*'de ise “meşahir-i ulemeden olup 9 Şevval 1217 tarihinde vefat eden Ebû Bekir Efendi” (Şemseddin, *a.g.e.*, s. 214) şeklinde kayıtlıdır.

³⁰ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 171.

³¹ Gazzîzâde, *a.g.e.*, s. 3-4; Vassâf, *a.g.e.*, V, 129.

³² Gazzîzâde, *a.g.e.*, s. 4.

³³ *a.e.*, s. 4.

³⁴ *a.e.*, s. 4.

olun.” ve üç defa tekrarlayarak: “Şeyh Ahmedzâde oğlum, seni Allah Teâlâ’ya emânet eyledim.” demiş, iki saat sonra da vefat etmiştir.³⁵

5. Hoca Süleyman Neş’et (ö.1222/1807)

Gazzîzâde Abdülatîf, şeyhi Mehmed Bedreddîn Efendi’nin vefâtı sonrasında, 25 yaşlarında olduğu dönemdeki (1216/1801) gelişmeleri *Vâkıât*’ta şöyle nakletmektedir: “Tarîkat ilminde daha önce zikrettiğim azizlerden nasiplendik. Fakat, gençlik çağında olmaktan kaynaklanacak bir aldanişla nefis ve hevâyâ tâbi olup, şimdiye kadar ulaştığım ve kıymetli mücevherler kadar değerli olan tarîkat sırlarını telef edip, böylece büyük bir ziyana uğrayanlardan olmamak için, yaşım da kemâle erince, bir mürşidin terbiyesi altına girme sevdâsıyla İstanbul’a gittim. Şeyh Süleyman Neş’et Efendi’nin meclisine gidip geldim. Bir gün nasîhat sadedinde bana söylediği: “Oğlum, bir kimse ne kadar kâmil de olsa, beşer olması sebebiyle, nisyandan hâlî değildir. Dünyâ hayatı son bulana dek herkese bir mürebbî, bir nâzır gerekir. Ehlullah, ehlullah yolunun evlâdına (*evlâd-ı tarîk-ı ehllillahe*) sâlik olduğunda, onların seyr u sülüklerini şeker gibi tatlı bir şekilde gerçekleştirirler.” sözünün tesiriyle Bursa’ya dönüp, Nakşbendiyye şeyhi Seyyid Mehmed Emîn Efendi’yi buldum ve onun derslerine katılmaya başladım.”³⁶

Mutasavvıf bir şâir olan Hoca Neş’et Efendi, 1148/1735 senesinde Edirne’de doğmuştur. Adı Süleyman olup, yazdığı gazeller vesilesiyle kendisine “Neş’et” mahlâsı verilmiştir. Babası, Sultan I. Mahmud’un musahibi Ahmed Refia’dır. Önceleri Nakşbendiyye’den Mehmed Âgâh (Ağa) Efendi’ye (ö.1184/1770) hizmet etmiş, sonra Sadrazam Koca Râgıp Mehmed Paşa (ö.1176/1763) vesilesiyle İstanbul’a gelen -Agâh Efendi’nin halifesi- Mehmed Emîn Kerkükî’ye (ö.1228/1813) mürid olmuş ve ondan hilâfet almıştır. Fakat velâyet yönünü gizlemiş, herhangi bir tekkede şeyhlik yapmamış, vaktini Molla Gürânî semtindeki evinde haftada iki gün Farsça, bir gün Mesnevî okutarak, iki gün de hatm-i Hâcegân yaptırarak, ahbabıyla sohbet ederek geçirmiştir. Hüzünlü şiirler söyler, onu dinleyen herkes bu şiirlerin etkisinde kalmış. Sohbetlerine Sadrazam Mehmed İzzet Paşa, Pertev Efendi, Ârif Efendi, Şeyh Galip, Hanîf Efendi gibi seçkin zevat iştirak edermiş. Otuz seneden fazla süren bu dersler esnasında şöhreti Arabistan, İran

³⁵ a.e. , s. 4.

³⁶ a.e., s. 5-6.

ve Çin'e kadar yayıldığı söylenmektedir. 1222/1807 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Başlıca eserleri: 1- *Dîvân*, 2- *Tûfân-ı Ma'rîfet*, 3- *Tercüme-i du Beyt-i Molla Câmi*, 4- *Meslekü'l-Envâr ve Menbâ'u'l-Esrâr*, 5- *Muharrerât-ı Husûsiyyei Neş'et* vd.³⁷

6. Mehmet Emin Kerkûkî (ö.1228/1813)

Gazzîzâde Seyyid Abdullah el-Mısrî'den hadis, Ali Behçet Efendi ve Ali Sıddık Efendi'den Farsça dersleri aldı. Bir taraftan da batınî terbiyesini tamamlayacak bir mürşid aramaya koyulan Gazzîzâde, Hoca Süleyman Neşet Efendi'nin 1216/1801 tarihinde nasihat ve tavsiyesi üzerine İstanbul'dan Bursa'ya gelen Nakşibendî şeyhi Mehmet Emin Kerkûkî'ye intisap etti. Tasavvufî terbiyesinin yanı sıra iki sene boyunca şeyhinden Şaranî'nin *Uhûd-ı Muhammediyye*'si, Necmeddin Kübra'nın *Usûl-i Aşere*'si, Mevlana'nın *Mesnevi*'si, Ataullah el-İskenderî'nin *Hikem-i Ataiyye*'si gibi bazı tasavvufî eserleri okudu.³⁸

Gazzîzâde Abdüllatîf, yirmi dokuz yaşında iken, rüyâsında gördüğü Ahmed Gazzî'nin: "Cümlesi birdir, ayrı ve gayrı yoktur." izni ile Mehmet Emin Kerkûkî'ye intisap etmiş, beraber Gazzî Dergâhı'na gidilmiş ve orada Halvetî-Mısrî ve Nakşibendî usulünce zikr-i şerîf ve ism-i celâl telkin edilmiştir.³⁹

Mehmet Emin Efendi, 5 Safer 1219 (16 Mayıs 1804)'de İstanbul'a gitmiştir. Üç sene sonra III. Selim'in öldürülmesi üzerine Bursa'ya dönmek zorunda kalan mürşidinden vefat edinceye kadar ayrılmamıştır. Şeyh Mehmet Emin Kerkûkî'nin gözetiminde yaklaşık on üç yılda seyr ü sülûkunu tamamlayan Gazzîzâde, şeyhinin 6 Muharrem 1228 (9 Ocak 1813) tarihindeki vefatından üç ay önce Nakşibendî-Müceddidî icâzetini almıştır.⁴⁰

Mehmed Emîn Efendi, 1140/1727 (veya 1131/1719) yılında Kerkük'te doğmuştur. Kerkük eşrâfından Seyyid İsmail Efendi'nin oğludur. Nesebi, babası cihetinden Hz. Hüseyin'e, annesi cihetinden ve Abdülkâdir Geylânî üzerinden Hz. Hasan'a dayanır. Medrese ilimlerini tahsil etmiş, babasının vefatından sonra Urfa'ya amcasının yanına

³⁷ Vassâf, *a.g.e.*, II, 200-203; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, (haz. Cemal Kurnaz), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995, s. 80- 83; Yücer, *a.g.t.*, s.184-185.

³⁸ Gazzîzâde, *Vâkıât*, s. 6.

³⁹ *a.e.*, s. 6-8.

⁴⁰ *a.e.*, s. 8-10.

gelmiştir. Urfa'ya divan kâtipliğine tayin olunmuş, aynı zamanda Hamavîzâde Şeyh Abdünnübî en-Nakşî Efendi'ye intisap etmiş ve icazet almıştır. Şeyh Efendi kendisine İstanbul'a gitmesini tavsiye etmiş, Mehmed Emîn Efendi de bir yıl Halep'te kaldıktan sonra, önce Diyarbakır'a, ardından İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Râgıp Paşa'nın yanında kâtiplik yaparken, herhangi bir tekkede meşihatı olmayan Mevlevî ve Nakşî şeyhi Mehmed Âgâh Efendi'ye (ö.1184/1770) intisap etmiş, hilâfet aldıktan sonra şeyhin torunuyla evlenmiş ve Kalekapısı civarında bir evde müridleriyle ilgilenmiştir.

Mürşidinin vefatından sonra 1193/1779 senesinde Bursa'ya gitmiş, Hisar'da Şehadet Camii yakınındaki Sarızâde konağını satın almış ve bir müddet müridlerine burada sohbetinde bulunmuştur. Birkaç yıl sonra İstanbul'a davet edilmiş, fakat zaman zaman Bursa'ya gelmiş, 1216/1801 yılında dördüncü defa Bursa'ya gelişinde de Veled-i Habib Mescidi'ne minber yaptırarak Hacı Abdullah Ağa konağını satın almış, bazı ilâveler de yaparak Nakşibendî dergâhı [Emîniyye Dergâhı] hâline getirmiştir. 1219/1804 yılında İstanbul'a dönmüş, Ayazağa Sarayı'na yerleşmiş, burada günden güne şöhreti artmış, fakat 1222/1807'de Sultan III. Selim tahttan indirilince, siyasî karışıklıkların da tesiriyle yine Bursa'ya dönmüştür. Tekkesinde, vefat ettiği 1228/1813 tarihine kadar tefsir, hadis, *Mesnevi* eğitimi ve ibadetle meşgul olmuştur. Ulucami'de kılınan cenaze namazından sonra Emîniyye Dergâhı'na defnedilmiştir.

Günlük kırk bin adet salât-ı ümmiye çekmek, abdestsiz gezmemek, elli sene boyunca mütemadiyen beş vakit cemaate devam etmek, Cuma gecelerini sabaha kadar ihya etmek, sabah usulünü bizzat ifa, akabinde biraz ders tekriri ve sohbet, işrak ve duha namazını kıldıktan sonra halvethaneye çekilmek, Emîr Sultan ve Hz. Üftâde'yi ziyarete gideceği zaman daha oraya varmadan atından inip yürüyerek gitmek, edep, alçak gönüllülük, yolcuları ve yoksulları doyurmak gibi güzel huylarla meşhur olmuştur.

Gazzîzâde Abdüllatîf, *Ravzâtü'l-Müflihûn* ve *Vâkıât* adlı eserlerinde şeyhi Mehmed Emîn Kerkükî'nin hayatından bahsetmiştir.⁴¹ Hatta *Kitâbu'l-Vâkıât*, Mehmed Emîn Efendi'nin sohbetlerinden derlenen hikmetleri içermektedir. *Yâdigâr-ı Şemsî* müellifi Mehmed Şemseddin, *Ravzâtü'l-Müflihûn*'dan naklen: “Müntesîbinin adedinin

⁴¹ Gazzîzâde, *Ravzâtü'l-Müflihûn*, vr. 22a-25b. (*Vâkıât* adlı eserini ise tamamıyla şeyhinin düşüncelerini yansıtan nakillere tahsis etmiştir.)

meçhul, hulefâsı pek çok olup tarîk-ı Nakşbendiyye'nin âdetâ müçtehidî, 1200'ün müceddidi addolunsa sezâdır.” derken, Hüseyin Vassâf da: “Yetiştirdiği zevâtın her birinin tercüme-i hâlini yazarken onun kudret-i ilmiye ve irfâniyesi aklımın mâverâsına çıkmıştır.” diyerek manevî makamının büyüklüğüne işaret etmiştir.⁴²

Başlıca halifeleri; Hoca Neş'et Efendi, Hoca Selim Efendi, Hoca Mustafa Vahyî Efendi, Hoca Ali Behçet Efendi, Hoca Hüsâmeddin Efendi, Hoca Keşfi Efendi, Eşrefzâde Dergâhı şeyhi Necmeddin Efendi, Ahmed Gazzî Dergâhı şeyhi Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi, Emîr Sultan Dergâhı şeyhi Hacı Ahmed Efendi, Münzevî Dergâhı şeyhi Emîn Efendi'dir.

Emîniyye Dergâhı'na Mehmed Emîn Efendi'nin vefatından sonra oğlu Ubeydullah Efendi (ö.1228/1813) postnişin olmuşsa da aynı yıl İstanbul'da vefat etmiştir. Daha sonra dergâhta Keşfi Efendi (ö.1234/1819) vekâleten, Mehmed Emîn Efendi (ö.1257/1841), Ahmed Bahâeddîn Efendi (ö.1313/1895), Mehmed Âgâh Efendi (ö.1334/1916) şeyhlik yapmıştır.⁴³

D. GAZZÎ DERGÂHINDAKİ FAALİYETLERİ

Gazzizade Abdüllatîf henüz on iki yaşında iken dedesi Mustafa Nesîb'in vefatı üzerine 15 Safer 1202 (26 Kasım 1787) tarihli i'lâm-ı şer'i gereğince meşihat makamına oturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemlerinde vakfiye şartlarından tekke yönetimi ile ilgili değişik esaslar tespit edilebilmektedir.

- a. Tekke yönetimi iki kişiye beraberce verilmiştir.
- b. Tayin yetkisi devlet yöneticilerine bırakılmıştır.
- c. Tekkede yaşayan dervişlerin aslahına (en uygun olanına) şart koşulmuştur.
- d. Merkez tekke dervişlerinin aslahına şart kılınmıştır.

⁴² Şemseddin, *a.g.e.*, s. 221-231; Abdullah Damar, “Yoğurtlu Baba Dergâhı ve Ahmed İlâhî”, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, (haz. Mustafa Kara), s. 223-227; Vassâf, *a.g.e.*, II, 190-198; Yücer, *a.g.t.*, s. 203-204.

⁴³ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 226-227, 231-236; Damar, *a.g.m.*, s. 226-227; Vassâf, *a.g.e.*, II, 198; Yücer, *a.g.t.*, s. 204.

e. Şeyhin evladı şart koşulmuştur.⁴⁴

Herhangi bir dergâha şeyh olan kimse, görevden alınmasını gerektirecek sebepler olmadıkça, vefat edene kadar bu görevi sürdürürdü. Ancak başka bir dergaha tayin olan kimse, yerine müridlerinden birini tayin ederdi.

Dergâhların meşihatı genellikle evlada meşrut olduğundan vefat eden şeyhin yerine oğlu geçmekteydi. Bu da dergâhın vakfiyesinde açıkça belirtiliyordu.

Dergâhların şeyhliği evlada meşrut olmakla beraber, şeyh olacak kimse hakkında şehrin kadısı Dersaadet'ten berat isterdi.

Vefat eden şeyhin yerine geçecek olan erkek çocuk küçük olunca, mahkeme tarafından bir kâim-makam tayin edilirdi.⁴⁵

Gazzizade Abdüllatif 1202/1787 yılında Gazzî dergâhı postnişini olduğu halde şeyhi Mehmet Emin Kerkûkî'nin vefat ettiği 1228/1813 yılına (otuz sekiz yaşına) kadar, 26 yıl boyunca talebe ve mürid olmaya devam etmiştir. Vefat eden şeyhinin yerine terbiye ve taslik şeyhi olmaktan mümkün merteye kaçınmış, Safer 1228'de Mehmet Fahreddin Efendi'yi Gazzî Dergâhında kendisine yardımcı olarak görevlendirmiştir. Böylece Gazzî Dergâhında kırk iki yıllık şeyhlik süresinin kırk yılını inzivada geçiren cediti Ahmet Gazzî gibi münzevi bir hayatı tercih etmiş ondan farklı olarak ilim tahsili ve eser telifine ağırlık vermiştir.

On sekiz yaşında iken önemli bir ilim merkezi olan Ulucami'de tefsir okutmaya başlamıştır. Yirmi altı yaşlarında iken hocası Hocası Hacı Bekir Efendi'nin emri ve kendisinden icazet almaya hak kazandığı şeyhi Bedrettin Efendi'nin himmetiyle Gazzî Dergâhı'nda hatm-i Kuran ile vaaz ve tezkire ve mufassal bir tefsir yazmaya başlar.⁴⁶ Ömrünün büyük bir kısmını dergâhında inziva halinde ilim tahsili ve eser kaleme almakla geçiren Gazzizade, Cuma günleri kürsüde halka vaaz edip ahkâm- şer'iyye ve adab-ı tarikati anlatmış, dergâhında halvetî-mısrî usulünün yanı sıra hatm-i haccân da icra ettirmiştir.

⁴⁴ Mustafa Kara, *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁵ Bilgi için bkz. Öcalan, *a.g.e.*, s. 218-221.

⁴⁶ Gazzizâde, *Vâkıât*, s. 4.

Zamanında reisü'l-meşâyih olan Gazzizade Abdülatif, Osmanlı döneminde kitaplarla ilgisi olan insanlara yazılı kültürü ulaştırma konusunda önemli bir misyon yüklenen dergah kütüphanelerinden biri olan Gazzî dergâhı kütüphanesini büyük ölçüde zenginleştirmiştir. Niyazi-i Mısırînin vakfettiği yetmiş kadar eser, Ahmed Gazzî'nin ve Mustafa Nesib'in kendi kitapları ve bilhassa şeyhliği yıllarında satın alınan, hediye yoluyla gelen ve kendisinin yazdığı kitaplar sayesinde kütüphanedeki kitap miktarı yedi yüz cilde ulaşmıştır.⁴⁷

E. HALİFELERİ

Halvetiyye, Celvetiyye, Kâdiriyye ve Nakşbendiyye tarikatlarından icazetli olan; zamanının reisü'l-meşâyih olup meclisinden istifade edilen Gazzizade Abdülatif'in kimlere hilafet verdiği dair bir kayıt bulunamamıştır. Sadece Enârlı Şeyhi Mehmed Fahreddîn'in (ö. 1272/1855)⁴⁸ ve Ahmed Râgıb Efendi'nin⁴⁹ ona müntesib olduğu; vefatından sonra Gazzî Dergâhı şeyhliğine, oğlu Ahmed Hasîb'in (ö. 1283/1866) geçtiği bilinmektedir.⁵⁰

Gazzizade Abdülatif şeyhi Mehmed Emin Kerkükî'nin nasihatlerini dikkate alarak terbiye şeyhliğinden kaçınmış, ilim tahsiline ve eser telifine önem vermiştir.

F. VEFATI VE KABRİ

Gazzîzâde Abdülatif, 14 Şa'bân 1247 (18 Ocak 1832) Salı gecesine⁵¹ eskiden beri rahatsızlığını çektiği göğüs darlığı hastalığından kurtulamayarak (elli yedi yaşında) vefat etmiştir. Cenazesi, kırk beş sene şeyhliğinde bulunduğu Gazzî Dergâhı'nda, büyük dedesi Ahmed-i Gazzî'nin mezarının sağ tarafına, tekkesinin tevhidhanesinin batı tarafındaki hazireye defnedilmiştir.⁵²

1979 yılına kadar kabri defnedildiği yerde kalmış; o sene, Süleyman Çelebi İlkokulu olarak kullanılan ahşap bina yıkılıp yerine bugünkü bina yapılırken, -rivayete

⁴⁷ Tekeli, *a.g.m.*, s. 418.

⁴⁸ Şemseddîn, *a.g.e.*, s. 172, 215.

⁴⁹ *a.e.*, s. 172, 215.

⁵⁰ *a.e.*, s. 216.

⁵¹ *a.e.*, s. 215.

⁵² Gazzîzâde, *Ravzâtü'l- Müflihîn*, vr. 39a (Mehmed Fahreddîn Efendi'nin eki); Vassâf, *a.g.e.*, V, 127; Atlansoy, *a.g.e.*, s. 104; Türer, *a.g.m.*, s. 540.

göre- altı adet insan iskeleti çıkarılmıştır.⁵³ Çıkan mezarlar, kime ait oldukları kesin olarak araştırılmadan Pınarbaşı Mezarlığı girişinin elli metre sol tarafına doğru bir yere nakledilmiştir. Mezar taşları da konulmadığı için Gazzîzâde'nin kabri bugün tam olarak bilinmemektedir.⁵⁴

G. GAZZÎZÂDE ABDÜLLATÎF SONRASI POSTNİŞİNLER

Tekkelerin yönetiminde iki temel unsur vardır; Tekke şeyhi ve vakfiye esasları. Tekke giderlerini finanse eden vakıf, şeyhlerin tayiniyle ilgili esaslar da ihtiva ettiğinden vakfiyenin önemi daha da artmaktadır.⁵⁵ Bursa'daki dergâhların genelinde olduğu gibi Gazzî Dergâhi şeyhliği de, vakfiyesi gereğince evlâda meşruttur.⁵⁶

Gerçekleştirdiği evlilikten Ahmed Atâullah, Mehmed Saîd, Ahmed Hasîb (ö.1283/1866) adlarında üç oğlu; Zeyneb Zehrâ ve Hüsniye isimlerinde iki kızı olan; oğulları Ahmed Atâullah ve Mehmed Said kendisinden önce vefat eden Gazzîzâde'nin yerine, meşihat makamına oğlu Ahmed Hasîb geçmiştir.⁵⁷

1. Ahmed Hasîb (ö.1283/1866)

Ahmed Hasîb, babasının vefatından sonra (1247/1832) Gazzî Dergâhi'nda postnişin olmuştur; fakat bu sıralarda kaç yaşında olduğu bilinmemektedir. Ancak, bir dergâha şeyh olacak kimse hakkında şehrin kadısının Dersaadet'ten tayin beratı istemesi gerekeceğinden, şeyhülislâm tarafından meşihata uygun bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸

Ahmed Hasîb, kibar, nazik, ilim ve fazilet sahibi birisi olarak tanınmıştır. Tekkelerin çoğunda toplantı vuku buldukça duâhanlık vazifesi kendilerine havale edilmiş. *Yâdigâr-ı Şemsi'*nin müellifi Mehmed Şemseddîn (ö.1936), babası Şeyh İsmail Nazîf Efendi'den (ö.1305/1888) naklederek; babasının gençlik döneminde bir münasebetle Gazzî Dergâhi'na gittiğini, Bursa valisi ve diğer ileri gelenlerin de bulunduğu esnada namaz için Ahmed Hasîb'in imamete geçtiğini, sesinin ve kıraatinin çok güzel olduğunu,

⁵³ Bu mezarlarda medfun olan yedi kişinin (Ahmed Gazzî, Abdülatîf Gazzîzâde, Mustafa Nesîb, Gazzîzâde Abdülatîf, Ahmed Hasîb, Necîb ve Cemâl Efendi) olması gerekmektedir, bkz. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 205, 212, 215, 216, 217.

⁵⁴ Tekeli, *a.g.t.*, s. 27; a.mlf., *a.g.m.*, s. 425-426.

⁵⁵ Kara, *a.g.e.*, s. 63-64.

⁵⁶ Gazzîzâde, *Vâkıât*, vr. lb; Şemseddin, *a.g.e.*, s. 217.

⁵⁷ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 215-216.

⁵⁸ Öcalan, *a.g.e.*, s. 219.

elini öptüğü sırada kendisine: “Oğlum okuyor musun?” diye sorduğunu, “Evet” cevabını vermesi üzerine “Aman evlâdım oku. Oku, zîra cahil şeyh yaramaz.” deyip ilme teşvik ve tergibde bulunduğunu kaydetmiştir.

1283/1866 senesinde vefat eden Ahmed Hasîb, dergâhın haziresine defnolunmuş; makamına oğlu Necîb Efendi oturmuştur.⁵⁹

2. Necîb Efendi (ö.1285/1868)

Gazzî Dergâhı’nda en kısa şeyhlik yapan kişi Necîb Efendi’dir. 1283/1866 tarihinde dergâha şeyh olmuş, iki yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1285/1868’de çocuksuz olarak vefat etmiştir. Kendisinden sonra, kız kardeşinin oğlu Cemâl Efendi dergâha şeyh olmuştur.⁶⁰

3. Cemâl Efendi (ö.1296/1879)

Ahmed Hasîb’in kızı Sıddîka Hanım ile İzzet Ağa’nın evlenmesinden dünyaya gelmiştir. 24 Receb 1285 (10 Kasım 1868) tarihli i’lâm-ı şer’î gereğince Gazzî Dergâhı’na şeyh olmuştur. *Yâdigâr-ı Şemsî* müellifi Mehmed Şemseddin Efendi onun hakkında, “Saf-dil birisi imiş ki on sekiz-yirmi yaşlarında iken, başında kırmızı Halvetî tacı bulunduğu hâlde, Mısri Dergâhı’nın bitişiğindeki mahalle mektebine devam ederdi. Ebeveyni tarafından evlendirilmiş, fakat nesil bırakmayarak 1296/1879’da vefat etmiştir.” demektedir. Cemâl Efendi, on bir yıl şeyhlik yaptığı Gazzî Dergâhı’na defnedilmiştir.⁶¹

4. Ahmed Ziyâeddîn (ö.1324/1907); Mehmed Fazlî er-Rufâî (ö.1316/1898)

Ahmed Ziyâeddîn, Gazzîzâde Abdüllatîf’in kızı Zeyneb Zehrâ Hanım ile evlenen İncirli (Eşrefzâde) Dergâhı şeyhi Nâfiz Efendi’nin (ö.1282/1865), İsmâil Gâlib (ö.1284/1867) ile birlikte oğludur.⁶² Babasının vefatı üzerine İncirli Dergâhı şeyhliğini üstlenmiş,⁶³ fakat Gazzî Dergâhı şeyhi Cemâl Efendi’nin nesil bırakmayarak vefat etmesi üzerine (1296/1879), vakfiye gereğince evlâda meşrut olan Gazzî Dergâhı şeyhliğini de

⁵⁹ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 216.

⁶⁰ *a.e.*, s. 216.

⁶¹ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 216-217; Tekeli, *a.g.t.*, s.20; a.mlf., *a.g.m.*, s. 424-425.

⁶² Şemseddin, *a.g.e.*, s. 215-216.

⁶³ *a.e.*, s. 114.

uhdesine almıştır.⁶⁴

Fakat, dönemin Bursa valisi Ahmed Vefik Paşa⁶⁵ (ö.13.08.1891) İstanbul'da meşihat eyleyen tarik-ı Rufâiyye'den Sarı İshak Zaviyesi Şeyhi Mehmed Fazlı Efendi'yi⁶⁶ (ö.1316/1898) Gazzî Dergâhı'na atamış; bunun üzerine, *Yâdigâr-t Şemsî* müellifince “vehham, saf-dil, Vefik Paşa'dan korkan bir zat” olarak tavsif edilen Ahmed Ziyâeddîn Efendi bir sene sonrasında meşihattan el çekmiştir. 12 Receb 1299 (30 Mayıs 1882) tarihli berat gereğince göreve başlayan Şeyh Fazlî Efendi, dergâha oğullan Vahdî ve Ferdî Efendileri⁶⁷ vekâleten göndermiş; Cuma günleri Rufâî ayini icrasına başlanmıştır.⁶⁸

İncirli (Eşrefzâde) Dergâhı şeyhliğine devam eden Ahmed Ziyâeddîn, 21 Zilkade 1324 (6 Ocak 1907)'de vefat etmiştir.⁶⁹

Mehmed Şemseddin [Ulusoy] *Yâdigâr-ı Şemsî*'nin bir yerinde Ahmed Ziyâeddîn Efendi hakkında “vehham, saf-dil, Vefik Paşa'dan korkan bir zat” demişse de, bir başka yerde ondan “kısa boylu, top sakallı, güler yüzlü, halim selim, mütevazi, lâtifeci, daimâ tac-ı şerifle gezer, kimseyi incitmez, afif, zarif bir zat-ı şerif idi”⁷⁰ sözleriyle bahsetmiştir. Hüseyin Vassaf ise onu “halim selim bir şeyh-i kâmil”⁷¹ olarak tanıtmaktadır.

Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa valiliği sırasında (1879-1882), Gazzî Dergâhı'na ait kütüphanenin muhteviyatı, vakıf şartına aykırı olarak Orhan Gâzi Camii'ne kaldırılmıştır.⁷² Orhan Gazi Camii'nde uzun yıllar kalan kitaplar, Şeker Hoca Mahallesi'nde bulunan tarihî İnebey Medresesi'nin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi olarak hizmete açılmasından sonra buraya intikal etmiştir.⁷³

⁶⁴ *a.e.*, s. 217.

⁶⁵ Ahmed Vefik Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Ömer Faruk Akün, “Ahmed Vefik Paşa”, *DİA*, II, 143, 148-149)

⁶⁶ Kendisi ve oğulları hakkında bilgi için bkz; Vassâf, *a.g.e.*, I, 222-223.

⁶⁷ Haklarında bilgi için bkz; Vassâf, *a.g.e.*, I, 224-225.

⁶⁸ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 217.

⁶⁹ Vassâf, *a.g.e.*, I, 110.

⁷⁰ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 114.

⁷¹ Vassâf, *a.g.e.*, I, 110.

⁷² Şemseddin, *a.g.e.*, s. 215.

⁷³ Atlansoy, *a.g.e.*, s. 104; Tekeli, *a.g.m.*, s. 539; a.mlf., “Mısriyye, Ahmed-i Gazzî ve Gazzî Dergâhı”, *a.g.e.*, s. 426

5. Ali Sırrı (ö.1322/1904)

Ali Sırrı, Gazzîzâde Abdülatîf'in kızı Zehrâ Hanım'ın torunu, İsmâil Gâlib'in (ö.1284/1867) oğlu, Ahmed Ziyâeddîn'in (ö.1324/1907) biraderidir. Babasından intikal eden şeyhlikten dolayı İznik'te Eş-refiyye Dergâhı'nda bulunmaktaydı.

Gazzî Dergâhı, Rufâî şeyhi Mehmed Fazlî'nin idaresi altına verilince, Ali Sırrı Efendi, dergâhın vakfiyesi gereğince mahkemeye başvurmuş ve iki sene sonrasında 29 Rebûl-âhir 1306 (2 Ocak 1889)'da meşihat görevini geri almıştır. Böylelikle Gazzî Dergâhı meşihatını da uhdesine almış ve on altı yıl bu görevi sürdürmüştür.

Safer 1322 (Mayıs 1904)'te⁷⁴ İstanbul'daki Aydınoğlu Dergâhı'nda zikir esnasında vefat etmiştir. Biri Ayasofya'da, diğeri Üsküdar'da olmak üzere iki defa cenaze namazı kılınmış ve Karacaahmed civarında Şeyh Osman Şemsî Efendi'nin yanına defnedilmiştir. İki oğlundan Ahmed Bedreddîn Gazzî Dergâhı'na müstakillen, diğeri oğlu Mehmed Şemseddîn İncirli Dergâhı nısf-ı meşihatına tayin olunmuşlardır. Bilindiği kadarıyla telifi yoktur; ama meşhur bir hattat olarak tanındığı belirtilmektedir.⁷⁵

6. Ahmed Bedreddîn

1322/1904 yılında göreve başlayan Bedreddîn Efendi, 1332/1914'te basılan *Yâdigâr-ı Şemsî'deki* kayda göre hâlen görevdeydi. Bu tarihten sonra Bedreddîn Efendi'nin hangi yıla kadar görevde kaldığına dair bilgi elde edilememiştir.

1328/1910 tarihinde inşa ve restore edilen; o sıralar Bursa'nın en mamur ve güzel dergâhlarından biri olduğu anlatılan Gazzî Dergâhı, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar konumunu muhafaza etmiştir.⁷⁶ Mevcut olan bilgilerde zikir gününün Pazartesi ve yerinin Duhter Şeref (Fışkırık) Mahallesi olduğu belirtilmektedir.⁷⁷

H. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE GAZZÎ DERGÂHI

Yüzyılımızın başlarında faaliyetine devam eden Gazzî Dergâhı, 1925 yılında tekke

⁷⁴ Bu hususta *Yâdigâr-ı Şemsî'de* birbirinden farklı üç kayıt bulunmaktadır: 21 Safer 1322 (5 Mayıs 1904), 28 Safer 1322 (14 Mayıs 1904), 30 Nisan 1320 (1904). Bkz. Şemseddin, *a.g.e.*, s. 113, 219.

⁷⁵ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 113-114, 217-220; Tekeli, *a.g.m.*, s. 425.

⁷⁶ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 7, 220; Tekeli, *a.g.m.*, s. 425.

⁷⁷ Kara, *a.g.e.*, s. 74, 76; Tekeli, *a.g.m.*, s. 426.

ve zaviyelerin kapatılmasına kadar konumunu muhafaza etmiştir. 1925-1929 yılları arasında kapalı kalan dergâh binası, 1929-1930 ders yılından itibaren İvaz Paşa İlkokulu olarak açılmıştır. Okulun adı, İvaz Paşa semtindeki yerin Gazzîzâde Abdüllatîf'in vakfi olmasından dolayı halk arasında "Gazzîzâde" kelimesi yanlış telâffuz edilerek "Gazzîhâne" veya "Kazgânî Mektebi" adıyla anılmıştır. 17 Ekim 1938 yılına kadar Kazgânî adıyla bilinen okul, 20 Aralık 1948 yılına kadar III. Okul olarak kayıtlarda geçmektedir. Daha sonraki yıllarda okula Süleyman Çelebi adı verilmiş olup, hâlen aynı isimle faaliyet göstermektedir.

Dergâhın bahçesindeki bina yıkılıp yerine, bugün mevcut olan Süleyman Çelebi Lisesi yapılmıştır. Bundan sonra 1979 yılında dergâhın ahşap binası yıktırılarak, bugünkü Süleyman Çelebi İlkokulu binası inşa edilmiştir. Dergâhın binasının yıkımında yedi adet insan iskeleti çıkmıştır. Çıkan mezarların kime ait olduğu kesin olarak araştırılmadan Pınarbaşı Mezarlığı'na nakledilmiştir.

II. ESERLERİ

İsmail Hakkı Bursevî'den sonra Bursa'da yetişen şeyhler içinde en fazla eser yazan Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi'nin çeşitli konularda kaleme aldığı yüze yakın kitabı bulunmaktadır. Kendi hattı ile yazdığı otuz civarında eseri halen Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler (İnebey) Kütüphanesinde yer almaktadır.

Eserlerinde değişik ilimlerle ilgili mevzuları genellikle girift olarak ele alır. Bu yüzden eserlerinin konularına göre tam bir tasnifi kolay değildir. Bununla birlikte ağırlıklı oldukları konuları dikkate alarak sırasıyla şöyle tasnif edebiliriz:

1- Tasavvuf (Genel): Aslında Gazzîzâde Abdüllatîf'in eserlerinin ekseriyetini tasavvufa nispet etmek mümkündür. Zira o, her şeyden önce bir mutasavvıftır. Muhtelif ilimlerle ilgili eserleri ve mevzuları kaleme alırken bu kimliğini hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. O eserlerinde tasavvufun ana konularını, tasavvufî hâl ve makamları, tarikatları, özellikle de Halvetiyye-Mısrîyye tarikatı adap ve erkânı ile ilgili hususları ve dahi tasavvufla ilgili pek çok tali meseleleri incelemiştir.

2- İbâdet-Fıkıh: Eserlerinde izahına çalıştığı tasavvufî meseleleri devamlı surette

fikhî açıdan da değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Bu sebeple onun, içinde yaşadığı dönemin bir gereği olarak fikhî-tasav- vufî eserler kaleme aldığı söylenebilir.

- 3- Vaaz-Hutbe,
- 4- Tefsir,
- 5- Tarih-Biyografi,
- 6- Arapça-Gramer.

Gazzîzâde Abdüllatîf Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilin de edebiyatına vâkıf, aynı zamanda her biriyle eser verebilecek kudret ve liyakattedir. Fakat eserlerini esas olarak Türkçe ve Arapça olarak yazmıştır. Eserlerinin çoğunda kullanmayı tercih ettiği dil, sade ve kolay bir Türkçe'dir. Bu tercihinin sebeplerini de; anlama, öğrenme ve amel etmenin kolay olmasını, istifadenin ve faydanın herkesi kapsamasını, özellikle Arapça bilmeyenlerin de yararlanması sağlamak olarak sıralamak mümkündür. Eserlerinde bilhassa şiirlerde Farsça'yı maharetle kullanmıştır.

Kendi hattı ile yazılı otuza yakın eseri, Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa valiliği sırasında Gazzî Dergâhı kütüphanesinin muhteviyatı dahilinde Orhan Gazi Camii'ne kaldırılmıştır. Orhan Gazi Camii'nde uzun yıllar kalan kitaplar, tarihî İnebey Medresesi'nin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi olarak hizmete açılmasından sonra buraya intikal etmiştir.⁷⁸

Gazzîzâde Abdüllatîf'in şimdiye kadar en fazla tanınan ve istifade edilen eserleri, hiç şüphesiz *Ravzâtü'l-Müflihûn* ve *Hulâsatü'l-Vefeyât* adlı Bursa vefeyatnameleri olmuştur. Fakat böyle velûd bir müellifin eserlerinden hiçbirinin matbu olmaması, yayınlanıp kültürümüze kazandırılmaması bir eksikliklerdir. Yazıldığı tarihten günümüze kadar Gazzîzâde'nin eserlerinin birçoğunun elimizde mevcut olması ise sevinç kaynağıdır.

Kitapları telif, tercüme, şerh, muhtasar ve istinsah ile nüshası tespit edilemeyen eserler olmak üzere şöyle gösterilebilir:

⁷⁸ Atlansoy, *a.g.e.*, s. 105; Tekeli, *a.g.m.*, s. 423, 426-427; a.mlf., "Gazzî Ahmed Efendi", *DİA*, XIII, s. 539.

A. TELİF ETTİĞİ ESERLER

1. Âdâb-ı Biat-ı Nisvan: Kadınların biat usulü hakkında bilgi verilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 622/5, vr. 26a-26b.

2. Ahvâl-i Esmâ-i Seb‘a Mea Devâirihim: Esmâ-i seb‘adan ve müridlerin rüyaları ve nefisleri arasındaki ilişkiden bahsedilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1215/1800. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 622/7, vr. 31a-33a.

3. ed-Daavât ve Âdâbuhu ve Fezâilü'l-Ezkâr: Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: 1221/1806. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689/2, vr. 191b-196a.

4. Der-Ziyâret-i Kubûr: Kabir ziyaretinin sevabı ve adabı hakkında bilgi verilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689/1, vr. 173b-180a.⁷⁹

5. Dürretü'l-Beyzâ fî Şerefi Mevlidi'l-Mustafa: Mevlid-i şerifin fazileti ve mevlid okunan mecliste yapılması gerekenler hakkında bilgi vermektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1243/1828. Müellif nüshası: BEYBEK, Genel, nr. 384, 16 varak. Diğer nüshalar: BEYBEK, Genel, nr. 1216; Orhan Gazi, nr. 1240.

6. Esrâr-ı Fâtihati'l-Kitâb: Fatiha suresinin tefsirini içermektedir. Eserin dili: Farsça. Telif tarihi: 1202/1788. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 217/1, 3 varak. Diğer nüshalar: BEYBEK, Genel, nr. 1216; Orhan Gazi, nr. 1240.

7. Hulâsatü'l-Vefeyât (Zübdetü'l-Vefeyât): Bursa'da vefat eden ümerâ, ulemâ, vüzerâ ve sülehâ kısaca tanıtarak, vefat tarihleri ve kabir yerleri belirtilmektedir. Bursa şehrinin selâtin camileri, çeşmeleri, hamamları ve köprüleri tanıtılmaktadır. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1244/1828'den sonra. Nüshaları: BEYBEK, Genel, nr. 2162, 51 varak; Orhan Gazi, nr. 1016; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2257, 2392.

8. Makâlât-ı Aliye fî İrşâd-ı Ehli's-Sülûk: Sülûk ehlinin karşılaşabileceği sorunları ve çözüm yollarını izah etmektedir. Halvetiyye'deki esmâ-i seb‘a anlatılmakta,

⁷⁹ Gazzîzâde'nin *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî* adlı eserinin vr. 91a'nın derkenarında zikrettiği *Risâle fî Beyân-ı Ziyâreti'l-Kubûr* adlı eserin bu eser olması muhtemeldir.

bazı şeyhlerin menkıbe ve sözlerinden bahsedilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 710, 30 varak.

9. el-Mecâlis fî fazâili's-Sıyâmi'l-Eyyâm vs.: Nafile oruç tutulan aylar ve günlerden, Kurban bayramı görevlerinden bahsetmektedir. Eserin dili: Arapça-Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 714, 30 varak.

10. el-Mecâlisü'l-Gazâ (Beyânü Daavâtü'l-Gazâ fî Sebîllillahi Teâlâ): Allah yolunda cihat etmenin önemi, cihat adabı, gazi ve şehit olmanın mertebeleri anlatılmaktadır. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: 1222/1807. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689/3, vr. 196b-205a.

11. Mecmûa: İçerisinde dua ve hutbe metinleri, Mısırî ve Yunus'a ait şiirler, tasavvufî konular vardır. Ayrıca tarîk-i Halvetiyyenin adab ve erkânı, zikrin şartları ve Lokman(a.s)'ın hikmetli sözleri yer almaktadır. Eserin dili: Arapça-Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 5997, yaklaşık 15 varak yazılı halde.

12. Mecmûatü'l-Fevâid: Her konuda tutulmuş notlardan ibaret bir not defteri görünümündedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1223-34 (1809-18) arası. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 712, 44 varak. BEYBEK kayıtlarında *Mecmûatü'l-Kavâid* diye geçen bu eseri, Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyyetü'l-Arifin*'de *Mecmûatü'l-Fevâid* olarak yazmıştır.⁸⁰

13. Mecmûatü'l-Hutab (Mecmûat-i Mütenevvîa): Bazı ayet ve hadisleri, çeşitli hutbe ve vaaz notlarını içermektedir. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 713, 118 varak.

14. Mecmûatü'l-Hutbe: Hutbe duaları ve metinlerini içermektedir. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 740, 69 varak.

Gazzîzâde'nin *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de *Hutbe-i Kebir* olarak kaydettiği eserinin yukarıdaki iki eserden birisi olması kuvvetle muhtemeldir.⁸¹

⁸⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, I-II, İstanbul 1951, I, 618.

⁸¹ Gazzîzâde, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 91a.

15. Mecmûat-ı Mevâiz-i Müteferrika: Birtakım vaazların yanında ayet ve hadisler yer almaktadır. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 742, 51 varak.

Gazzîzâde'nin *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de *Tertîbu Kitâb-i Mecâmii'l-Cevâhir mine'l-Mevâiz* olarak kaydettiği eserin bu eser olması kuvvetle muhtemeldir.⁸²

16. Menâkıb-ı Ahmed Gazzî: Ahmed Gazzî'nin ve onun torunu Mustafa Nesîb'in biyografisini içermektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1236-1243 (1821-1828). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1042, 98 varak.⁸³

17. Menâsiku'l-Hâc: Haccın ibadet yönünden ve hacdaki ziyaret yerlerinden bahsedilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1237/1822. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 499, 47 varak.

Hediyetü'l-Arifîn'de *Müftekirru'l-Hâc* olarak kayıtlıdır.⁸⁴

18. Mergûbü's-Sâlikîn: Nakşbendî tarikatının ekseninde tarikatların seyr u sülûkunu, adab ve erkânını incelemektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 5 Zilhicce 1224 (11 Ocak 1810). Nüshaları: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2518 ve 2646, 110 varak.⁸⁵

19. el-Müntehâb Mesheri'l-Lügati'l-Arabî: Arapça-Türkçe lügat. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshaları: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1629 (209 vr.), 1630 (102 vr.)

20. Ravzâtü'l-Müflihûn: Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddîn'in (ö.1198/1784) *Gülzâr-ı Sulehâ* adlı eserine zeyl olarak yazılan bir Bursa vefeyatnamesidir.⁸⁶ Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 9 Rebîü'l-âhir 1230 (21 Mart 1815). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1041, 73 varak yazılı.

⁸² *a.e.*, vr. 91a.

⁸³ Bu eser ile ilgili Hamdi Tekeli tarafından "Ahmed Gazzî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri" isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. (Bursa, UÜSBE, 1991)

⁸⁴ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, 618.

⁸⁵ Bu eser Şaban Karaköse tarafından *Nakşbend Yolunun Esasları (Mergûbü's-sâlikîn)* adıyla, İstanbul: İnsan Yayınları'ndan 2004 senesinde yayımlanmıştır.

⁸⁶ Atlansoy, *a.g.e.*, s. 108.

Gazzîzâde, bu eserini *Zeyl-i Vefeyât* adıyla da anmaktadır.⁸⁷ Aynı eser *Zeyl-i Latîf* adıyla da karşımıza çıkmaktadır.

21. Risâle: Toplum içinde bulunan ümerâ, ulemâ, ve esnaf vb. meslek gruplarının birbirleriyle olan münasebetlerinden ve bunun topluma katkılarından bahsedilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 361/3, vr. 38-55.

22. Risâle fî Cevâz-ı Deverân-ı Meşâyih ve'l-Mürşid: Tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf kitaplarından pasajlar aktarılararak raks ve semanın cevazı savunulmaktadır. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: 1215/1800. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 622/6, vr. 27a-31a.

23. Risâle fî Kerâmâtî'l-Evliyâ: Kerametler, ilimler, varlıklar ve veli-mürşid gibi tabirler izah ve tasnif edilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Safer 1242 (Eylül 1826). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 709, yaklaşık 14 varakı yazılı.

24. Risâle fî'l-Fıkh ve't-Ta'bir: Fıkhî meselelerin izahını, kul ve Allah hakkı bahsini, sûfîlerin fıkhî konuları bilmelerinin önemini ve rüya tabirlerini içermektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 706/2, 209 vr.

25. Risâle-i Âdâb-ı Esmâ-i İsnâ Aşer: On iki esma üzerine sülûk eden Mısriyye meşâyihinin esmaları beyan edilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1214/1799. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 622/3, vr. 17a-18a.

26. Risâle Andelîb-i Uşşâk: Sema ve güzel ses ile okunan kelimeler hakkındadır. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 25 Muharrem 1231 (26 Aralık 1815). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 706/1, 4+4 varak

27. Risâle-i Ma'nâhu'l-Gazâ: Ayet ve hadislerle gazanın manası anlatılmaktadır. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: 9 Cemâziyelâhir 1225 (11 Temmuz 1810). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689/5, vr. 210a-217b.

⁸⁷ Gazzîzâde, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 91a.

28. Risâle-i Rûhu'l-Kuds: Vefat eden evliyanın türbelerini ziyaret adabı hakkında malumat vermektedir. Yaşarken insanlara faydalı olan evliyanın, vefat ettikten sonra dahi ziyaret edenlerle irtibat kurabileceğinden bahsedilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1243/1828. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 703, 16 varak.

29. Risâle-i Zeyniyye fî Meslek-i Aliyye: Seyahat kavramından ve mürşid-i kâminden bahsedilmektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1230/1815 sonrası. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 704, 8 varak.

30. Risâletü'l-Aktâb: Şehitlik, mürşid, kutub, hac, zekat vb. tasavvufî konuların izahını içermektedir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 23 Rebûlevvel 1239 (26 Kasım 1823). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 361/2, vr. 17-37.

31. Risâletü'l-Ehâdîs ve'l-Ahbâr fî Hakkı'l-Gazâ: *Câmiu's-Sağîr* isimli hadis kitabından istifade edilerek derlenen gaza hakkındaki hadis ve haberleri içermektedir. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689/4, vr. 205b-209b.

32. Risâletü'l-Vâkıât: Gazzîzâde Abdülatif, şeyhi Mehmed Emin Kerkükî'nin sohbetlerinde on üç sene zarfında geçen konuları tarih belirterek kısa kısa özetlemiştir. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: 29 Cemâziyelevvel 1232 (16 Nisan 1817). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 354/4, vr. 100b-112a.

Gazzîzâde bu risalede geçen faydalı konuları herkesin anlaması için Türkçe olarak yeniden yazacağını ifade etmektedir. Nitekim *Vâkıât fî't-Tasavvuf* adlı eseri bu düşüncesinin ürünüdür.

33. Şerefü'l-Âfâk: Tez konumuz olan bu risale hakkında ayrıntılı bilgi ilerleyen kısımda verilecektir.

34. Tafsîl-i Ahvâl-i Etvâr-ı Esmâ-i İsnâ Aşer: Halvetiyye tarîkindeki esmâ-i seb'anın, müridin günlük, haftalık ve yıllık vazifelerinin izahı yapılmaktadır. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 622/4, vr. 18a-25b.

35. Tefsîrü'l-Fâtiha Müsemmâ bi Fütühât-ı Kenzü'l-Kur'ân: Avam ve havassın istifade etmesi için kaleme alınan en geniş Fatiha Suresi tefsirlerindedir. Eserin dili:

Türkçe. Telif tarihi: 3 Receb 1235 (16 Nisan 1820). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 211, 366 vr. Diğer nüsha: İÜ. Ktp., AY, nr. 3226, 420 vr.

36. Tefsîrü'l-Kur'ân: Gazzîzâde Abdüllatif'in, vefatı sebebiyle tamamlayamayıp sadece üç cildini yazabildiği Arapça tefsirinin ancak ikinci ve üçüncü cildi kütüphanelerde mevcuttur.

İkinci ciltte Nisa Suresi ilâ Nahl Suresi 74. ayet arası tefsir edilmiştir. Telif tarihi: 1228/1813. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 218, 421 vr.

Üçüncü ciltte ise Saffât Suresi 117. ayetin tefsirine kadar gelinmiştir. Telif tarihi: 1 Muharrem 1247 (12 Haziran 1831). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 2110, 305 vr.

37. Temhîdü'l-Mukaddimât: Hz. Muhammed'in yaratılışının hikmetleri açıklanmakta, anasır-ı erbaa, ilimler, dinin rükünleri vb. konular dörtlü tasnife tabi tutulmaktadır. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: Belli değil. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 702, (24 vr.), 707 (23+3 vr.), 708 (18 vr.).

38. Tenkîhu Zübdeti'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân: Gazzîzâde Abdüllatif, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de⁸⁸ bu eserinin ismini *Tenkîhu Zübdeti'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân Hamsetü Mücelledât* olarak kaydetmiştir. Kütüphanelerde iki cildi mevcuttur. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 1245/1829 sonrası. 1. cildin nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 220, 176 varak; 2. cildin nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 221, 174 varak.

39. Vakâyi'-i Baba Paşa fi't-Târih: İstanbul'dan Bursa'ya sürgüne gönderilen Vezir Gazi Seyyid İbrahim Paşa (ö.1235/1820), halk arasındaki meşhur adıyla "Baba Paşa"nın başından geçenler kaydedilmiştir. Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 23 Cemâziyelevvel 1235 (8 Mart 1820). Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1043, 227 vr.

40. Vâkıât (Vâkıât fi't-Tasavvuf): Gazzîzâde Abdüllatif, şeyhi Mehmed Emin Kerkükî'nin sohbetlerinden derlediği tasavvufî meseleleri, kendi görüşlerine de yer vererek kaydetmiştir. Gazzîzâde, eserin ilk on bir sayfasını ise kendi hayat hikâyesine ayırmıştır.

⁸⁸ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 91a.

Eserin dili: Türkçe. Telif tarihi: 19 Muharrem 1234 (18 Kasım 1818). Nüshaları: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 705, 187 vr.; Süleymaniye Ktp., Âtîf Efendi eki, nr. 4185, 310 vr.; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 341, 283 varak.⁸⁹

B. TERCÜME VE ŞERH ETTİĞİ ESERLER

1. **Tercüme-i Zâhira:** Gazzîzâde Abdüllatif, Hâdî Muhammed b. Ali el-Yemânî'ye (ö.932/1526) ait rüya tabiri ilminden bahseden *Terceme-i Zâhira ve Keşf el-Barakî li Ehli'l-Basira* adlı Arapça eseri Türkçeye tercümenin yanı sıra şerh de etmiştir. Tercüme tarihi: 1244/1828). Nüshaları: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 827, 112 vr.; Orhan Gazi, nr. 828, 35 vr.; Orhan Gazi, nr. 829, 11 vr.

C. İHTİSAR ETTİĞİ ESERLER

1. **Mecmau'l-Furûk:** İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö.1137/1725) *Furûk-ı Hakkî (Kitâbu'l-Furûk)* adlı Arap dili ve gramerine ait Arapça eserinin ihtisarıdır. Gazzîzâde bu eserini *Risâle-i Tertîbu'l-Furûk* adıyla da isimlendirmektedir.⁹⁰ Eserin dili: Arapça. Telif tarihleri: 1226/1811, 1230/1815, 1 Muharrem 1231 (2 Aralık 1815)'te olmak üzere üç defa. Müellif nüshaları: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1626, 1627/2, 1628, ortalama 26 varak.

2. **Risâle-i Beyân es-Semâ Münteka min İhyâi'l-Ulûm:** 1231 senesinde sûfiler arasında sema konusunda çıkan büyük bir tartışma üzerine kaleme alınan risale, İmam Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmiddîn* adlı eserindeki semâ bahsinden seçmedir. Eserin dili: Arapça. Telif tarihi: 1232 veya hemen sonrası. Müellif nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 711, 8 varak.

D. İSTİNSAH ETTİĞİ ESERLER

1. Ali Kütahyevî'ye (ö.1158/1745) ait *Mecâmiu'l-Cevâhir ve'l-Eltâf* adlı eseri 1214/1799 senesinde istinsah etmiştir. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 698/1.

2. Abdulkadir Necîb (ö.1202/1788), babası Eşrefzâde Şeyh Ahmed İzzeddin'in (ö.1153/1740) Arapça tefsiri olan *Enîsü'l-Cinân*'ı özetleyerek *Muhtasar Zübdetü'l-Beyân*

⁸⁹ Bu eser ile ilgili Hamdi Tekeli tarafından "Gazzîzâde Abdüllatif'in Hayatı, Eserleri ve Vâkiât'ı" isimli bir doktora tezi hazırlanmıştır. (Bursa, UÜSBE, 2000)

⁹⁰ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 91a.

adıyla üç cilt tefsir yazmıştı.⁹¹ Gazzîzâde bu muhtasarı istinsah etmiştir. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 994-996.

3. Nâsır-ı Hüsrev el-İsfahânî'ye (ö.469/1077) ait üç yüz beyitlik bir mesnevî olan *Saâdetnâme* isimli eseri 1220/1805 senesinde istinsah etmiştir. Nüshası: BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1627/1; Süleymaniye Ktp., Tahir Ağa Tekkesi, nr. 275, 9 vr. (Farsça).

4. Niyâzi-i Mısırî'ye ait *Âdâb-ı Müluk ve Vüzerâ* adlı eserin istinsahı. Nüshası: Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 701, 3 vr.

E. NÜSHASI TESPİT EDİLEMİYEN ESERLER

1. **Hâşiyetü ale'd-Dürer ve'l-Gurer:** *Hediyyetü'l-Arifîn*'de⁹² ve *Osmanlı Müellifleri*'nde⁹³, Gazzîzâde Abdüllatif'in bu isimde bir eserinin olduğu kayıtlıdır.

2. **Kitâbu Erkâni'l-İslâm:** *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de⁹⁴ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

3. **Manzûme-i İlm-i Nahv:** *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de⁹⁵ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

4. **Mecmûa-i İlâhiyyat:** *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de⁹⁶ *İlâhiyyat* adlı bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

5. **Meşriku'l-Guzât:** Gazzîzâde Abdüllatif, *Risâletü'l-Aktâb* adlı eserinde⁹⁷, *Meşriku'l-Guzât* adlı risalesinde şehadetin mertebeleri hakkında geniş bilgi olduğundan bahsetmektedir.

6. **el-Mevâız-ı Mübâreke:** Gazzîzâde'nin BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689'daki eserinin başında, *el-Mevâız-ı Mübâreke* isimli eserini 1214 yılı Zilkade ayında (Nisan

⁹¹ Şemseddîn, *a.g.e.*, s. 103.

⁹² Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

⁹³ Bursalı, *a.g.e.*, I, s. 138.

⁹⁴ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 91a.

⁹⁵ *a.e.*, vr. 91a.

⁹⁶ *a.e.*, vr. 91a.

⁹⁷ Gazzîzâde Abdüllatif, *Risâletü'l-Aktâb*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 361/2, vr. 37b.

1800) Gazzî Dergâhı'na vakfettiği kaydı yer almaktadır. *Hediyyetü'l-Arifîn*'de⁹⁸ de kayıtlıdır.

7. en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'ân: *Hediyyetü'l-Arifîn*'de⁹⁹ ve *Osmanlı Müellifleri*'nde¹⁰⁰, Gazzîzâde Abdülatîf'in bu isimde bir eserinin olduğu kayıtlıdır.

8. Pertev-i Envâr: *Hediyyetü'l-Arifîn*'de¹⁰¹ ve *Osmanlı Müellifleri*'nde¹⁰², Gazzîzâde Abdülatîf'in bu isimde bir eserinin olduğu kayıtlıdır.

9. Reddû'z-Zanâdika: *Hediyyetü'l-Arifîn*'de¹⁰³ ve *Osmanlı Müellifleri*'nde¹⁰⁴, Gazzîzâde Abdülatîf'in bu isimde bir eserinin olduğu kayıtlıdır.

10. Risâle fî Âdâbi'l-Mürîd ve'l-Mürşid: Gazzîzâde Abdülatîf, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹⁰⁵ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

11. Risâle fî Âdâbi'l-Mürîd ve'l-Mürşid: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹⁰⁶ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

12. Risâle-i Levha-i Hümâyun der-Tefsîr-i Âyet-i “innallahe ye'mürüküm...” (*Nisâ*, 4/58): *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹⁰⁷ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

13. Risâle-i Nidâiyye der-Tasavvuf: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹⁰⁸ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

14. Risâle-i Şerefü'ş-Şâm: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹⁰⁹ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

15. Risâle-i Tarîkat: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹¹⁰ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir. Bu eserin Gazzîzâde'nin *Risâle-i Âdâb-ı Esmâ-i İsnâ Aşer* eseri

⁹⁸ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

⁹⁹ *a.e.*, I, s. 618.

¹⁰⁰ Bursalı, *a.g.e.*, I, s. 138.

¹⁰¹ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

¹⁰² Bursalı, *a.g.e.*, I, s. 138.

¹⁰³ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

¹⁰⁴ Bursalı, *a.g.e.*, I, s. 138.

¹⁰⁵ Gazzîzâde, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 91a.

¹⁰⁶ *a.e.*, vr. 91a.

¹⁰⁷ *a.e.*, vr. 91a.

¹⁰⁸ *a.e.*, vr. 91a.

¹⁰⁹ *a.e.*, vr. 91a.

¹¹⁰ *a.e.*, vr. 91a.

olması da mutemeldir. Çünkü bu eserde de tarikata nasıl girileceği ve söylenecek esmalardan bahsedilmektedir.

16. Risâle-i Tıb fî Havassı'l-Eşyâ: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹¹¹ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

17. Risâletü'l-Cihâd: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹¹² bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

18. Risâletü'n-Nâsriyye: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹¹³ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

19. Risâletü'n-Nûriyye fî Beyânı Mesnedi'l-Vezâr-ı Ülfed: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹¹⁴ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

20. Şerhu Miftâhi'l-Gayb li-Sadrüddîn el-Konevî: *Hediyetü'l-Arifîn*'de¹¹⁵, Gazzîzâde Abdüllatif'in bu isimde bir eserinin olduğu kayıtlıdır.

21. Müftekırru'l-Muhtâc: *Yâdigâr-ı Şemsî*'de¹¹⁶, Gazzîzâde Abdüllatif'in bu isimde bir eserinin olduğu kayıtlıdır. *Hediyetü'l-Arifîn*'de ise *Müftekırru'l-Hâc* isminde bir eseri kayıtlıdır.¹¹⁷ Kastedilen eserin asıl isminin dahi bu olması münasıptır.

22. Tefsîru Fâtîha ve İhlâs ve Muavvizeteyn ve's-selâmü alâ Nûhin, selâmün alâ İbrâhim, selâmün alâ Mûsâ, selâmün alâ İlyâsin fî risâletin vâhidetin: *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de¹¹⁸ bu isimde bir eserinin olduğunu kaydetmiştir.

23. Tercümetü'l-Cânibi'l-Garbî fî Halli Müşkilât-ı İbn Arabî: *Hediyetü'l-Arifîn*'de¹¹⁹ ve *Osmanlı Müellifleri*'nde¹²⁰, Gazzîzâde Abdüllatif'in bu isimde bir eserinin olduğu kayıtlıdır.

¹¹¹ *a.e.*, vr. 91a.

¹¹² *a.e.*, vr. 91a.

¹¹³ *a.e.*, vr. 91a.

¹¹⁴ *a.e.*, vr. 91a.

¹¹⁵ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

¹¹⁶ Şemseddîn, *a.g.e.*, s. 215

¹¹⁷ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

¹¹⁸ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 91a.

¹¹⁹ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

¹²⁰ Bursalı, *a.g.e.*, I, s. 138.

24. Zâirü'l-Kuds: *Hediyetü'l-Arifin*'de¹²¹ ve *Osmanlı Müellifleri*'nde¹²², Gazzîzâde Abdüllatif'in *Zâirü'l-Kuds* isimli bir eserinin olduğu kayıtlıdır.

25. Teessürü'l-Kudsî: Gazzîzâde *Vâkıât*'ta¹²³ kabir ziyareti hususunda bu isimdeki eserine atıfta bulunmaktadır. Fakat bu eserin *Zâirü'l-Kuds* veya *Rûhu'l-Kuds* adlı eserlerinden birinin bir başka ismi olma ihtimali kuvvetlidir.

¹²¹ Bağdatlı, *a.g.e.*, I, s. 618.

¹²² Bursalı, *a.g.e.*, I, s. 138.

¹²³ Gazzîzâde, *Vâkıât*, s. 47.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEREFÜ'L ÂFÂK ÇERÇEVESİNDE GAZZİZÂDE'NİN TASAVVUFÎ BAKIŞI

A. TASAVVUFÎ BAZI KAVRAMLAR

1. Tevbe

Hak yolunun yolcusu olan sâdık müridin tadrîcî usulle bir mürşid-i kâmil terbiyesinde katetmesi gereken mertebelerin ilki olan tevbe, sâliklerin vuslata ermek için uğradıkları menzillerden ilk menzil, tâliblerin ulaştıkları makamlardan birinci makamdır.¹²⁴ Gazzizâde Abdüllatif Efendi, tarikat-ı âliyenin kapısının tevbe olduğunu söyledikten sonra tevbeyi, halkın (tevbe-i avâm), seçkinlerin (tevbe-i havâs) ve en seçkinler (tevbe-i ehassu'l-havâs) olmak üzere üç derecede ele alır. Buna göre avamın tevbesi günahlardan, seçkinlerin tevbesi benlikten, en seçkinlerin tevbesi ise Hak'tan başkasına rağbet etmektendir. Gazzizâde tarikatın kapısı olarak nitelendirdiği tevbeden önce, kişide bu kapının anahtarı olan hâlis niyetin olması gerektiğine de dikkati çekmektedir.

Mürid, tarikat kapısından girmeden evvel, tarikata girişteki maksadını gözden geçirip, niyetini tashih etmeli ve tevbe etmelidir. Ona göre müridin tarikata girmekteki asıl amacı; mürşid-i kâmilinin rehberliğinde ahlakını güzelleştirmek, nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye etmektir. Böylece Peygamberimizin ahlakıyla ahlaklanarak şefaatine kavuşma ve nihayetinde Allah'ın rahmet ve rızasına mazhar olup tevhidin sırrına ulaşabilme imkânını elde eder. Bu açıdan bakıldığında niyeti sahih olan müridi, karşısına çıkacak her türlü sıkıntı, eza ve cefa yolundan döndüremez. Fakat bir grup daha vardır ki bunlar kesin kararlı bir şekilde yola girmeyip teberrüken başlarlar. Bunların müridlik mertebesine ulaşmaları geç olur. Oysa niyeti halis olan müridler yola girerken kesin karar verdikleri için sağa sola bakmaksızın önlerine çıkan engellere aldırmandan hedefe doğru yol alırlar.

Gazzizâde Abdüllatif Efendi'ye göre tevbe eden tarikat yolcularının Allah'ın rızasına aykırı bütün iş ve durumlardan uzak durmaları ve tevbelerinde kararlı olmaları

¹²⁴ Bkz. Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 529-530.

şarttır. Tevbeden sonra ikinci adım ise müridin can u gönülden mürşidine teslim olması ve sebep ne olursa olsun kendi başına hareket etmemesidir.¹²⁵

2. Zühd

Kelime anlamı soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek ve yüz çevirmemek olan zühd, ıstılahta ahirete yönelmek için dünyadan el-etek çekmek, elde mevcut olsa bile gönülde mal mülk sevgisine yer vermemek, fuzûlî olanı ve zarurî olmayan her şeyi terk etmektir.¹²⁶

Nefisle mücadele ve mücahedenin çok derin tahlillerini ihtiva eden zühd hayatı, insan ruhunu kemale ulaştıran en emin yollardan biridir. Halvet-uzlet, riyazet-mücahede, sabır, tevekkül, haşyetullah, vera, hüzn, aşk-muhabbet, zâhid-ârif gibi kavramlar zühd psikolojisinin olmazsa olmaz terimlerini ihtiva etmektedir. Bu nedenle tasavvufî hayatın tarihi seyri ile ilgili yapılan tasniflerin içinde ilk dönem olarak “zühd devri” yer almaktadır.¹²⁷

Seyr u sülûkun temelini oluşturan zühd hakkında Gazzîzâde, dervişin zâhid olmasını, haramlar ve şüpheli şeyler hususunda daima nefisini tutmasını ve Cenab-ı Hakk’a niyaz ederek haram lokmadan korunmayı dilemesini, haram lokmaya bulaşmamak adına borç almayı tercih etmesini tavsiye eder.

Zâhidliğin bir başka yönü de bu yolda karşılaşılan her türlü bela ve musibete sabretmektir. Zira başa gelene sabredip sükûnet göstermek ilahî lütfa mazhar olmaya ve manevi derecelerin yükselmesine sebeptir. Zâhide Allah tarafından bir elem ve sıkıntı gelirse, bu hal ile birlikte kendisinde teslimiyet hali de belirir. Yapılması gereken acziyet ve kusurlarımızı bilerek emân kapısından ayrılmamaktır. Ayrıca duçar olunan her türlü sıkıntı salık için günahlarının kirinden temizlenme vesilesidir. Dervişler zümresinin de sıkıntılara maruz kalmasının bir başka sırrı da kemalât ve kurtuluşları doğrultusunda terbiye içindir.¹²⁸

¹²⁵ Gazzîzâde, *Şerefü'l-Âfâk*, vr. 64b-65b.

¹²⁶ Uludağ, *a.g.e.*, s. 593.

¹²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, *a.g.e.*, s. 77-88.

¹²⁸ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 66b-68a.

3. Zikir

Gazzîzâde zikri dilin, kalbin, ruhun ve sırrın zikri olmak üzere dört gruba ayırır. Dil zikre alıştırdıktan sonra zikirle bir ünsiyet hâli peyda olur. Bu ünsiyetin ardından zikir kalbe iner ve zamanla kişide *veled-i kalb* adı verilen bir hâl oluşur. Artık sâlik uyurken ve uyanıkken zikreder hale gelir ve vücudunun sol tarafında kalp atışı gibi bir hareket gözlemlenir. Eğer zikrini muhafaza ederse kalbinde sabitleşir ve ardından ruhuna sirayet eder, ondan sonra da sırrına ulaşır. Zikrin ruha sirayet ettiğinin alâmeti, sâlikin kâinattaki her şeyin zikrine vâkıf olmasıdır. Zira bütün yaratılmışların Hakk'ı zikretmelerini zikir-i ruh erbâbı işitir. Zikrin sırta yerleştiğinin işareti ise, eşyadan esmayı, esmadan ise müsemmâyı görmek ve idrak etmektir.

Gazzîzâde'ye göre söz konusu dört çeşit zikrin meydana gelişi bir mürşid-i kâmil terbiyesiyle ve himmetiyle çok kolay ve hızlı olur. Bu halleri muhafaza etmek isteyen kimse, daima mürşidinin huzurunda bulunmaya gayret etmeli yahut kendiyile aynı yolda yürüyen dervişlerle birlikte olmalıdır. Aksi halde nefsinin istek ve arzuları yahut gafleti onu bu yoldan alıkoyar. Dolayısıyla eğer mürid mürşidinin yaşadığı şehirde ikamet ediyorsa her gün huzuruna çıkmalı, başka bir diyarda bulunuyorsa onunla yazışmayı kesmemelidir. Yahut da kendi tarikatına bağlı kâmil bir zâtı “sohbette şeyh edinip” ondan istifade etme yoluna gitmelidir. Böyle bir durumda elbette teveccühü asıl mürşidinedir ancak sohbet şeyhi sayesinde yaşadığı hâlleri kâmil bir kimse ile istişare etme imkânı bulur. Eğer kendi tarikinden kâmil bir zât bulamazsa, başka tarikat pîrlerinden bir şeyh bulup onunla tasavvufî hayatını müzakere edebilir. Ancak şu noktayı gözden kaçırmamalıdır ki kendisine zikir talim eden şeyhin hâliyle hâlleneceğinden dolayı bu kimseyi iyi seçmeli ve vasıflarına dikkat etmelidir.

Öte yandan zikirde sayının önemine dikkat çeken Gazzîzâde, zikreden kimsenin, şeyhi tarafından kendisine verilen zikirlerde sayıya riayet etmesi gerektiğinin altını çizer. Yani derviş zikrini ne fazla ne de eksik yerine getirmemelidir. Ayrıca daha fazla etki elde edebilmek için zikretmiş olduğu lafızların, ayet veya surelerin *vefkini* yanında bulundurmaya dikkat etmelidir.

Zikirde dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise, zâkirin gafletten uzak bir şekilde ve kalbi uyanık halde Hakk'ın zikriyle meşgul olmasıdır. Allah'ın rızasını

gözeterek ayakta, otururken, yürürken, çalışırken zikrini yerine getirmeye özen göstermesidir. Zira hayırlı ve iyi işlerin hepsi zikir kavramı içersine girmektedir.¹²⁹

4. Takvâ

Takvâ kişinin Allah'tan samimi bir şekilde korkmak suretiyle haşyet halinde olması ve Hakk'ın gazabından korunmasıdır. Tevbe konusunda olduğu gibi takvâyı da üç kısma ayıran Gazzîzâde halkın takvâsını haramlardan sakınmak, dervişin takvâsını şüpheli şeylerden kaçınmak, seçkinlerin takvâsını ise kalbi kötü duygu ve düşüncelerden uzak tutmak şeklinde tanımlar.¹³⁰

5. Kanaat

Dervişin “Kanaat, bitip tükenmeyen bir hazinedir.”¹³¹ hadisi ışığında Allah'ın kendisi için takdir ettiği dünyalıklarla yetinerek, dünya ehlinin yaşantısına özenmemesidir. Bu sebeple eğer tecerrüd ehliyse günlük yiyeceğinden fazlasını biriktirmemeli, tecemmül ehlindense kimseden bir şey talep etmemelidir.

Abdüllatif Efendi sâlike, dünyalık bakımından elindeki ile kanaat ederek daha fazlasına hevesli olmamasını, ama ahiret yönünden daima artış ve yükseliş arzulararak günden güne yüce rütbe ve makamları istemesini tavsiye eder. Dolayısıyla eğer kendisine şeyhinin rütbesi ihsan edilirse, bundan daha yüksek mertebeye aday olmasını, “Daha fazla var mı?”¹³² ayetini söyleyerek feyzinin çoğalmasını istemelidir. Nitekim müminin dünyalık noktasında kendinden aşağı olanları görerek şükür ve kanaat etmesi, din hususunda ise kendinden üstün olanları düşünerek ibadet ve taatte onları geçmeye çalışması dinî ahlâkın temel prensiplerindendir.¹³³

6. Uzlet-Halvet

Sürekli halk ile birlikte olmak sâlikin manevi terbiyesini olumsuz yönde etkilediğinden uzleti tercih etmek tarikat yolunda olan kişi için son derece önemlidir. Gazzîzâde'ye göre uzlet başlıca iki sebepten dolayı tercih edilebilir: İlki kendini halkın

¹²⁹ *a.e.*, vr. 31b-33a; 88b-90a.

¹³⁰ *a.e.*, vr. 68a.

¹³¹ Beyhakî, *Kitabü'z-Zühhd*, II, 88 (104).

¹³² Kâf sûresi 50/30.

¹³³ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 68a-69a.

şerrinden muhafaza niyetiyle uzlete çekilmek, diğeri ise halkı kendi şerrinden muhafaza kastıyla uzlette olmak. Bu niyetle yapılan uzletin ilkinden daha üstün olduğunu söyleyen Gazzîzâde, sâlikin şerri kendi nefesine nisbet ederek “Benim nefsim şerirdir, Allah’ın kulları nefsimin şerrinden emin olmalı” diyerek yaptığı uzletin ancak kemâl ehli tarafından başarılabileceğine dikkati çeker. Böyle bir uzlet aynı zamanda nefsi alt edebilmenin etkin yollarından biridir. Nitekim kırk sene boyunca inziva ve uzlet hayatını seçen Şeyh Ahmed el-Gazzî’ye bunun sebebi sorulduğunda; “İnzivadaki amacım nefsimi hapis ve kulları nefsimin kötülüklerinden muhafazadır” şeklindeki cevabı buna örnektir.

Öte yandan uzlet uygulamasında dikkati çeken bir başka husus da uzlet ve halvetin aslında yardan değil ağıyardan olduğudur. Yani uzlete çekilen sâlik bir taraftan ağıyar kabul edilen halktan uzaklaşırken diğeri taraftan yar edindiği Hak’la baş başa kalmaktadır. Yine kişinin mürşidi, kâmil ve hâl sahibi kimselerle bir arada bulunması, onlarla görüşüp sohbetlerine katılması uzlet gibi kabul edilmiştir. Çünkü sâlik onların sohbeti ve nasihati ile doğru yolu bulup tasavvufî terbiyesinde terakkî eder. Ancak Gazzîzâde her ne kadar kişinin şeyhi ve kendi tarikatına bağlı kemâl ehli ile görüşmesini uzlet saymışsa da, gönlün kaymaması ve feyzin eksilmemesi için başka tarikat mensuplarıyla çok sık bir araya gelinmemesi uyarısında da bulunmaktadır.

Haddizatında uzlet ve halvetten kasıt, tasavvuftaki ihsan mertebesine ulaşabilmektir. Yani “kesrette vahdet” olarak tabir edilen zâhirde halk ile birlikte iken Hak’tan gafil olmama hâlini yakalayabilmektir. Ancak bu mertebeye ulaşanların sayısı az olduğu için daimi olarak ihsan hâlini yaşayamayanlara Gazzîzâde’nin tavsiyesi belli zaman aralıklarında uzlete çekilmeleridir. Bu amaçla kişi en azından on iki saatin bir saatini uzletine ayırır. Kendisi için تنها ve uygun bir yer belirledikten sonra abdestli olarak Hakk’a yönelir. Durumunu düşünür, yaptığı hatalardan pişman olarak tevbe ve istiğfar eder. Ölümü, âhireti ve kıyameti tefekkür ederek diğeri düşünceleri gönlünden çıkarmaya çalışır. Bütün bunlar yapılırken dikkat edilmesi gereken nokta, daha önce yapılan yararlı amellere iltifat etmemektir.¹³⁴

¹³⁴ a.e., vr. 69a-71a.

7. Marifet-Yakin

Marifetin ilk basamağı şariat ve sünnet yolunu iyice bilmektir. Zira bu bilgiler sâlikin irfana ulaşması için gereklidir. Gazzîzâde'ye göre Niyaz-i Mısrî'nin ifadesiyle “*Savm ü salât ü hac ile sanma biter zâhid işin, insan-ı kâmil olmaya lazım olan irfan imiş*” beytinde anlatılmak istenen budur.

İrfan sahibi kişilerinin dediklerini anlayabilmenin, söz ve yazı ile anlatılamayan irfanı elde edebilmenin iki yolu vardır. Ya irfan erbabı bir zatın yakınında bulunarak ondan tahsil etmek yahut bizzat Hak'ın ihsan etmesiyle kazanmaktır. İrfan o kadar önemlidir ki sâlikte bulunmadıkça tarikatte feyze nail olunamaz. İrfan sâlikin mürşidine, tasavvuf yolundaki kardeşlerine ve müminlere nasıl davranacağını ona öğreten bir idraktır. Zühd ve takvâ sahibi sufi, mürşidinin veya tarikat kardeşlerinin rızalarına aykırı bir harekette bulunur ve onların gönüllerini kırarsa ibadetlerinin hepsi boşa gider. Bu yüzden kişi bir avcı gibi sürekli olarak ihvanların kalplerini gözlemlemeli, kollamalı ve tarikatın edeblerine son derece riayet etmelidir.

İrfan, tarikat edeblerinden ibarettir. Edebe riayet edildikçe irfan kapısı açılır, bu irfan marifetullahın delili olur. Yani irfan olmadıkça marifetullah da gerçekleşmez. Riyazet ve mücahedelerin tümü irfan tahsili içindir. Riyazetle kalbte yumuşama olur, nefis kabalık ve sertlikten kurtulur, böylece irfan gün yüzüne çıkar.¹³⁵

Dünyada üstâdsız bir marifet sahibi olunmaz. İlim ve amel türünden her şey üstâddan öğrenilir. Tevhid sırrındaki marifet, beşer cinsinin yaratılmasındaki nihai gayedir. “*Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım*”¹³⁶ ayeti bunun delilidir. Elbette bu marifeti kazandıracak üstâd ârif ve kâmil olmalıdır. Fakat her kâmil herkese mürşid olamaz, mürşid olan sadece rûhânî babadır. Asıl mürşid bulununca daha önceden terbiye alınan pîr ve kâmiller için “rehber” tabiri kullanılır. Böyle kimseler dervişe mürşidini bulması için istidâd kazandıran kimseledir.¹³⁷

Yakin saliklerde bulunması gereken önemli bir kavramdır. Gazzîzâde yakini, her bir şeyde gerçek fâilin Allah olduğunu kabul etmek ve ahir zaman nebisinin Hak'tan

¹³⁵ a.e., vr. 71a-72a.

¹³⁶ Zâriyât 51/56.

¹³⁷ Gazzîzâde, a.g.e., vr. 36a.

getirdiği şeriatı samimi bir kalb ile tereddütsüz tasdik etmek şeklinde tanımlar. Yakın ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olmak üzere üç derecedir. İlme'l-yakîn halkın, ayne'l-yakîn seçkinlerin, hakka'l-yakîn en seçkinlerin hâlidir. Kâbe örneğinde olduğu gibi, onun var olduğunu kitapta görmek ve halktan işitmek suretiyle bilmeye ilme'l-yakîn; Mekke'ye giderek Kâbe'yi göz ile görmeye ayne'l-yakîn; Kâbe'nin içine girerek tavaf ve ziyaret etmeye de hakka'l-yakîn denir. Aşnı şekilde Hakk'ın varlığını ve birliğini âlimlerin dilinden işiterek bilmeye ilme'l-yakîn; daha sonra irfana ulaşmak için tarikate girerek, eşyada esmanın tesirini görmek suretiyle müsemmaya intikale ayne'l-yakîn; ondan da tevhid nuruna ulaşmaya hakka'l-yakîn denilir.

Hak Teâlâ'nın vahdaniyetine, ahir zaman nebisinin hak peygamber ve hâtemü'l-enbiya olduğuna, diğer peygamberlere, semadan indirilen kitap ve sahifelere, Kuran-ı Kerim'in kitapların sonuncusu ve Hak kelamı olduğuna ve Cebrail (a.s) vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yirmi üç senede indirildiğine, meleklerle, kabirde yeniden hayat bularak suallere cevap vermeye, kabir azabı veya safâsına, öldükten sonra mahşer gününde tekrar dirilmeye, hesaba, sırat ve mizana, cennet, cehennem ve a'râfa, Kevser havuzuna ve hamd sancağına, peygamberlerin şefaatine, Efendimizin büyük şefaatine, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna ve diğer inanç esaslarına görmüş veya görür gibi tereddüt ve şüphe etmeden iman etmeye yakinî iman adı verilir.

Yakın, irfan ehli olan ve nafilâ ibadetler vasıtasıyla Hakk'a yakınlık kazanan yani ihsan makâmına ulaşan müridlerde gerçekleşir. Gazzîzâde sâlikin Allah Teâlâ her bir fiili, sözü işitir ve görür inancı çerçevesinde hakka'l-yakîn derecesine ulaşmayı amaç edinmesini söyler. Ona göre, birçok kişi hakka'l-yakîn mertebesini arzular ve ulaştığını zanneder ama daha ilme'l-yakîn mertebesinde. Şayet bu kişiler ilahi ilmi tam kavramış olarak yakın sahibi olsalardı, Allah'ın rızası dışında en ufak bir hareket bile yapamazlardı.

Hakka'l-yakîn mertebesinin alameti sürekli huzurda bulunma bilincini taşımaktır. Bu makâma ulaşan veliler daima huzurda olur ve huzurdan hiçbir zaman uzak kalmazlar. Nitekim padişah huzurunda olan akıllı kimse usûle aykırı veya padişahın rızasının aksine hareket etmez. Ama bir kimse körse ya da akılsızsa o zaman padişahın huzurunda olduğunu bilmez ve edeb dışı hareket eder. Hakk'ın huzurunda edepsizce hareket eden de

ya kördür yahut akılsızdır. “*Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır*”¹³⁸ âyetiyle bu hususa işaret edilmektedir. Gazzîzâde konuya, “*Bugün âmâ olan bunda yarın âmâ olur elbet / Aça gör cân-gözün kim bî-basar nâdânı neylerler*” beytiyle dikkat çeker.¹³⁹

8. Keşf-Müşahede

Farsça göz anlamına gelen çeşm iki kısımdır; birincisine zâhirî, cesedî, beşerî, hayvanî, şeytanî ve nefsanî göz ismi verilmiştir. İkincisine ise bâtınî, melekî, insanî göz, hakikat, ruh, kalb gözü denilmiştir. Zâhirî göz göklere ve yerlere nazar eden gözdür ki dünya ve içindekileri görür ve bilir. Ancak her şeyin zâhirî şeklini gördüğü için bu göze itibar edilmez. Bu göz bâtınî göz için bir kalıptır. Kişiye lazım olan her eşyada esmayı, ondan da müsemmayı gören ve nazarı mülkten âleminden melekût âlemine ulaşan ve her gördüğü şeyden ibret alan, bakışı hayvan gibi olmayan bâtın gözüdür.

Zâhirî göz kör olanlar, bâtınî göz ise görebilen kimseler için kullanılan tabirlerdir. Kim bu dünyada körse, ahirette de kör olur ve Hakk’ın cemâlini müşahedededen mahrum olur. Yakîn ehli olanlar körlük illetinden kurtulanlardır. Çeşm-i basiret (kalb gözü), çeşm-i basarın (beden gözü) idarecisidir. Eğer ikisi arasına isyan, tuğyan ve gaflet perdeleri sızarsa basiret gözü kapanır, beden gözü hayvanî sıfatlarla baki kalır. Yakîn rütbesine ulaşan erenler beden gözü ile kalb gözü arasından gaflet perdelerini kaldırır ve nazar ettiği şeyin hakikatini görür. Bu rütbedekiler için dürbünle uzak mesafelerin görülmesi misali, yakın ve uzak diye bir ayırım yoktur. Bunlar cihana nazar ederler, kendilerinde perde ve hicap bulunmaz.

Keşf ve müşahede denilen şey basiret gözünün açılmasıdır. Bu mertebeye ulaşan ilk olarak yanındaki kişilerin kalbindekileri keşfetme kabiliyeti kazanır ki bu durum, ferasetten daha üstündür. Sonra kabirleri keşfeder (keşf-i kubûr) ve kabirlerde defnedilmiş olanların hallerine vâkıf olur. Günden güne yakîni arttıkça keşf kuvveti daha da nurlanır. Böyle bir rütbeye eren kişi keşf ve müşahedesini başkasına belli etmemelidir. Zira keşfi açığa çıkarsa, menzilinden ve derecesinden uzaklaşır. Salıklar zümresine keşfi âşikar

¹³⁸ İsrâ 17/72.

¹³⁹ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 72b-75a.

etmek helak edici zehir gibidir. Bu ve benzeri keşiflerin oluşmasının marifetullahta bir değerinin bulunmaması ve halka izhar edildiğinde de şöhret ve riyaya zemin hazırlaması nedeniyle sır olarak tutulmalı ve gizlenmeye çalışılmalıdır. Eğer sâlik keşfinin sonucunda bilmeden veya istemeden kendisinden bir keramet zuhur ederse onu, nefsinin hoşuna gitmeyen bir kabahat ile gizlemelidir. Çünkü halk kerameti görürse sevgi ve alaka gösterir; bunun sonucunda da sâlik zikir, fikir ve tevhitten uzaklaşır. Belki de beşerî özellikleri nedeniyle Hak'tan halka yönelir ve böylece bulunduğu dereceden düşer. Bu durum da onun öfkelenmesine ve insanlardan nefret etmesine neden olur.

Bu sebepten dolayı bazı sufiler “sigara içerek” velayetlerini gizlemiş ve “selâmet, melâmettedir.” demişlerdir. Ama bu melâmet, velayet rütbesinin başlarında nefsi tam anlamıyla kontrol edemeyenlerde görülür. Kâmil ve Muhammedî sırların varisi olan Allah dostlarının halkla alakaları olmadıklarından bir an bile sünnet yolundan ayrı kalmazlar ve kendilerinden de melâmet sudur etmez. “La mevcûde illallâh” rütbesinden “Lâ maksûde illallâh” derecesine yükselmeleri sebebiyle kendilerinde günde bin keramet görülse bile bu durumdan habersizdirler. Belki kulları davet emri nedeniyle halkı Hak'a yönlendirmek ve şevklendirmek için istemeden keramet gösterip kulları muhabbet bağıyla bağlayarak hak yola çekerler.

Bir veliden irşad için keramet sâdir olursa özünde saadet olan kabul eder ve yola sâlik olur. Özünde şekâvet olan ise inkâr eder ve Hak'tan firar eder. Nitekim peygamberlerden apaçık mucizeler zuhur ettikçe kâfirlerin küfrü, iman ehlinin de imanı artmıştır. Bu konuya işaret eden “*Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır.*”¹⁴⁰ ve “*İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye (müminlerin kalplerine güven indiren O'dur)*”¹⁴¹ gibi pek çok ayet vardır.

Evliyanın kerameti, peygamberlerin mucizelerinden bir numûnedir. Hak Teâlâ peygamberlere mucize, Allah dostlarına keramet, ehl-i imana ise feraset ihsan etmiştir. Bundan dolayı Efendimiz (a.s): “*Müminin ferasetinden korkunuz, zira o Allah'ın nuru ile bakar.*” buyurmuştur.¹⁴²

¹⁴⁰ Bakara 2/10.

¹⁴¹ Fetih 48/4.

¹⁴² Gazzizâde, a.g.e., vr. 75a-77b.

9. Tevekkül-Tefekkür

Sâlik Allah'a tevekkül ettiği ve Hak'tan başkasına gönül bağlamadığı sürece Allah'ın yardımı ve gözetimi altındadır. Nitekim “*Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter*”¹⁴³ ayeti ile bu husus vurgulanmıştır.

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi'ye göre dervişin sürekli tefekkür hâlinde olması gereklidir. Tefekkürden kastedilen, Hakk'ın mahlûkat üzerindeki delillerini göz önünde bulundurarak Allah'ı düşünmek, ahiretteki durumunu, ölüm hâllerini, son nefeste imana sahip olup olamayacağını ve tasavvufi terbiyesini derin derin düşünerek istikamet üzere kalmaya çalışmalıdır. Son nefesi gelmeden önce iman, ibadet ve taatının boşa gitmemesi için çaba göstermelidir. Bu nedenle dünya hayatında selamette iken şeytanla münasebet kurulmamalı, nefis ve hevanın şeytan ile iletişim kurması engellenmeli, sürekli nefis muhasebeye çekilerek kibir, ucub, buğz ve haset benzeri şeytanî vasıfların tesirinin önüne geçilmelidir. Kalbin manevi hastalıklarından olan bu kötü ahlak özelliklerinden her birinin giderilmesi ve deva bulmak için mürşid-i kâmil gereklidir. Kendi kendine fikretmenin pek faydası yoktur.

Bu nedenle sâlik, nefisini daima hesaba çekmeli; iyi ve kötü olarak yapıp ettiklerini tek tek hesap etmeli, güzel amellerini beğenmeyerek nefisten gizlemeye çalışmalı, kötü amelleri için de istiğfar etmelidir. Bu tefekkür biçimi mübtedî dervişler içindir. Yolun sonuna gelmişlerin fikri daima tevhid nuruna dalmaktır, ya da nafil ibadetlerdeki yakınlık rütbesi için Hakk'ın vaadini düşünerek kurbiyet rütbesini hatırdan çıkarmamaktır. Bu merteye pek çok sâlik için mümkün olsa da dünyevi meşgaleler sebebiyle elden kaçırılabilir. Bundan dolayı mürşidler, hatta müridler geçimlerini sağlamak zorunda oldukları kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için onları dünyevi meşguliyetlerden alı koyacak ve işlerini düzenleyecek yardımcılara ihtiyaç duyarlar. Böylece kendilerini Allah'tan gayrısını düşünmeden muhafaza edebilirler, rütbelerinde ve makamlarında istikrar bulup seyr-i billahtan seyr-i fillaha kavuşabilirler. Seyr u sülûk boyunca gerekli olan bu durum, vuslata ulaştıktan sonra kendiliğinden sona erer. Çünkü vuslata ulaşanlar halk içinde iken Hak'la olabilme vasfını kazanmışlardır.

¹⁴³ Talâk 65/3.

Gazzîzâde “Şeyhi şeyh eden mürîddir” cümlesiyle, sâdıkın dervişe sahip olmanın kibrit-i ahmerden değerli olduğunu söyler. Ancak kendi zamanındaki müritlerin şeyhlerinin sözlerini dinlemediklerini ve fikirleri üzerine fikir beyan ettiklerinden yakınıdır. Ona göre bu durum, hem dervişlerin ve hem şeyhlerin Hak yolda ilerlemelerini güçleştirir. Dolayısıyla malıyla veya bedeniyle şeyhine hizmet eden derviş mürşidinin kalbine gelen feyizden hissedar olur.

Tefekkür nafîle ibadetlerdeki hâllerden faziletlidir. “Bir saat tefekkür yetmiş senelik ibadetten hayırlıdır”¹⁴⁴ denilmiştir. Bütün ibadetlerin temeli tefekkür olduğu gibi amellerdeki kusurları gideren de yine tefekkürdür. Dervişin fikir ve endişesi hayır ise kutlu insanlardandır, şerr ise fâsıklardandır. Herkes hayırlı düşünceleri tercih ederek, şerlerden sakınmalıdır. Gazzîzâde’ye göre “İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker”¹⁴⁵ ayetinde beyan edilen “gizlemekten” kasıt, kötü fikir ve şeytanî düşüncelerdir.

Tevekkül ve tefekkür mertebelerinin bir başka rüknü teveccühtür. Özellikle mürşide teveccüh sâlikin tasavvufî terbiyesinde son derece etkilidir. Haddizatında mürşidlere teveccüh Hakk’a delil olmalarından ileri gelir. Çünkü mürşide bağlanmak Hakk’a bağlanmaktır. “Allah’a, Rasûl’e ve sizden olan ulû’l-emre (idarecilere) itaat edin”¹⁴⁶ ayetinde yer alan ulû’l-emr zâhirde halifeler, vezirler ve valilerdir. Bâtında ise mürşidlerdir; onlara teslim olmak ve itaat etmek ilâhî bir emirdir.¹⁴⁷

10. Sabır-Hilim

Sabır üç çeşittir; biri bela ve kazaya sabredip Cenab-ı Hakk’tan her ne zuhur ederse şikayet etmeyip sürekli sabretmektir. Böyle bir sabır sonucu sâlik bu mertebenin ötesinde vaadedilmiş olan ihsan makâmına kavuşur. “Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, biz şüphesiz Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz derler.”¹⁴⁸ âyeti de bu hususa işaret eder. Zira insana malıyla, bedeniyle ilgili veya makam sevgisi ve ailevî açıdan ne takdir edilmişse bu üç şikkın dışında değildir. Bir belanın gelmesi ya derecelerin

¹⁴⁴ Aliyyü’l-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfûa*, s. 175.

¹⁴⁵ Bakara 2/284.

¹⁴⁶ Nisâ 4/59.

¹⁴⁷ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 78b-82a.

¹⁴⁸ Bakara 2/156.

yükselmesidir, ya günahlara karşılıktır veya Allah'tan bir cezadır. Her yönden bunda hayır vardır. Ceza bile olsa günahın karşılığı olduğundan hesap gününde kurtuluşuna sebep olur. “Belanın en şiddetlisi peygamberleredir, sonra velilere, sonra âlimleredir” hadisinde buyrulduğu üzere çoğunlukla bela Hakk'a yakın kullara daha fazla gelir.

Dolayısıyla herkesin belası ve sabrı rütbesine göredir. Âşıklar belayı helva gibi tatlı görerek gönül hoşluğu içinde olurlar. Hakk'nın bela ve imtihanı kullarına büyük bir ihsanıdır. Allah'a yakın olan kullara bela bir ikramdır ki insanî özellikleri sebebiyle kendisinde gaflet, dünya meyli ve arzusu olmasın. Gafillere bela gönderir ki bela sebebiyle iç sıkıntısı duyarak kendini toplayıp zikir ve taat ederek kendilerinden meydana gelen günahların af ve bağışlanmasına sebep olsun. İsyankârlara bela gönderilerek onunla cezalandırılır ki ahirette ebedî azapta kalmasınlar.

Belanın da çeşitleri vardır; ya bir şey aracılığıyla ya da aracısız gerçekleşir. Bir şey aracılığıyla olan bela yaratılmışlar tarafından zulüm ve eziyet çekme ya da mal ve makamdan ayrılış şeklinde olur. Bunlar aracı ile oluşan belalardır, fakat yine gerçek fâil ezeli ve ebedî olan Allah'tır. Dervişin bir vasıtayla gelen belayı mahlûktan bilmeyerek Hak'tan bilmesi gerekir. Vasitasız bela çok çeşitlidir, bedenî hastalıklar, sevdiklerin ölmesi ve benzeri belaların Hak'tan olduğunu bilerek sabretmek gerekir ki “*Allah sabredenlerle beraberdir*”¹⁴⁹ ayetinde belirtilen sınıfa dâhil olabilsin.

Sabrın ikinci çeşidi isyana sabırdır. Her insan nefsanî lezzetlerden olan isyanı arzular. Allah'ın rızası olmayan kötü amellere mesela zina, içki, faiz, dünya malı toplama, oyun ve eğlence gibi nefsin isteklerine karşı sabır gereklidir. İnsanın gönlü bunlara meyledince sabretmeli ve dinî sınırları aşmamalıdır.

Sabrın üçüncü çeşidi, ibadetlerin zorluklarına sabırdır ki ilahî emirlere ve sünnete uymada çeşitli zorluklar vardır. Mesela gusletme zor bir iştir, abdest, oruç, namaz, hac ve zekâtın verilmesi de böyledir. Kısacası malî ve bedenî olarak Allah'ın farz kıldıklarını yerine getirmekteki zorluğa mümin sabır ve tahammül edip onun ötesinde Cenab-ı Hakk'ın bağış ve ihsanını düşünüp gereğini yapmaya çaba göstermelidir. Tarikat erbabının farzları yerine getirdikten sonra nafil ibadetlere sarılarak sabretmeleri önemlidir.

¹⁴⁹ Bakara 2/153.

Şu halde derviş olanlar sabrın üç hâlini de edinmelidirler. Gazzîzâde sabrın bir çeşidinin de keşf ve keramet rütbesine ulaşan sâlikin bunu açıklamayarak sabretmesi veya hakikate dair sırları elde edince gizlemesi olduğunu belirtir. Dervişin zikri ve duası artıkça sabrı da artmalı, başına gelen her türlü musibete tahammül göstermeli ve kimseye zarar vermemelidir. Manevî tekâmülde tahammül ve sabretme temel unsurlardandır.

Derviş teenniyle hareket etmeli ve yumuşak huylu olmalıdır. Zira öfke ve kızgınlık onu yolundan alı koyar. Tıpkı kervandaki deve misali halini korumalı, ona sataşanlara asla iltifat etmemelidir. Kureyş'in ileri gelenlerinin zulmüne karşılık: “Allah’ım! Kavmime hidayet ver. Çünkü onlar bilmiyorlar.”¹⁵⁰ şeklinde dua eden peygamberimizin güzel ahlâkını ve hilmini örnek almalıdır.

Çünkü hilm ilahî sıfatlardandır. Bu sıfat ile vasıflanan kişiyi Hak sever ve manevi yolu ona kolaylaştırır. Fakat bazı sâliklerin karakteri heybetlidir, kendilerine eğri bakını berbat ederler. Bu celâl gerçekten haktır, lâkin övülmüş değildir. Cezbe ve şath gibi değerlendirilir, noksanlık göstergesidir ve kâmillerde görülmez. Bununla birlikte hilm sahibi kâmil kişide de bazen celâl sıfatı da görülür. Ancak bu celâl vasfı Allah’tan geldiği için beraberinde ezici bir heybeti de barındırır. Zulmedenlere karşı kahır vazifesi görür. Mesela müminlere zarar veren kimseleri yola getirme de bazen şeyhlerin celâl vasfı devreye girer ve onları tedib eder.

Gazzîzâde bazı velilerde görülen celâl vasfını tecellisi altında buldukları esmâ ile açıklar. Ona göre kimi şeyhler gezegenlerden Merîh’e, tecelliyatta da *Kahhar* isminin mazharıdır. Tıpkı ateşin yakma özelliği onun aslî vasfı olduğu gibi bunların da heybet ve hiddeti kendi iradelerinin dışındadır. Dolayısıyla bu zatlardan sakınmak, semtlerinden uzak durmak lazımdır. Bunların çoğu mecnun gibi perişan halde nefislerini kınayıcı olurlar ve halkla yakınlık kurmazlar. Genellikle virane, harabe, mezbelelik benzeri kimsenin iltifat etmediği yerlerde olurlar. Bu zümrenin ârifleri asla insanların buldukları semtlere gelmez, kimseye görünmez, insanların kendilerinden emin olmaları için mezarlıkları tercih ederler. Zaman zaman bu zümreden birisi tasarruf sahibi olursa Allah korusun bulunduğu belde altüst olur kavga, perişanlık ve savaş meydana gelir. Tasarruf onun elinden bir kâmil

¹⁵⁰ *Tecrid-i Sarih Tercümesi*, (haz. Mücteba Uğur, Cemal Sofuoğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı yay., IV, s. 314.

eline girince değişiklikler hemen ortadan kalkmayabilir. Gazzîzâde konuyu şu örnekle açıklamaya çalışır: “Sultan Ahmed Han hazretleri zamanında İstanbul’da bazı fitneler ortaya çıkınca, padişah Aziz Mahmut Hüdayî hazretlerine kulların durumundan şikâyet eder. Hüdayî hazretleri de: “Padişahım, bu devirde tasarruf Edirnekapı dışında mezaristanda bir meczubun elindedir. şayet bu kişiyi ortadan kaldırma mümkün olursa bu fitne yok olur” deyince Sultan Ahmed hazretleri ve erkânı ertesi gün sabah erkenden celâlî kimseyi mezaristanda şehid edince karışıklıklar da bitmişti.”¹⁵¹

Haddizatında insan bütün isimlerin mazharı olabilecek vasıfta yaratılmıştır; ilahî isimlerden her birinden nasibi vardır. Bununla birlikte bazı isimlerin etkisi diğerlerine göre daha fazladır. Kimisi cemâlî, kimisi de celâlî isimlerin etkisindedir. Gazzîzâde bu sırrın yazıyla ifade edilemeyeceğini de belirtir.¹⁵²

11. Rıza-şükür

Gazzîzâde rıza ile sabır mertebelerini tanımlarken üstünlük açısından birbirinden farklı olduğunu ileri sürer. Ona göre rıza makâmı sabırdan daha üstündür. Çünkü sabır aynı zamanda içinde rızayı da barındırmaktadır. Yine sabır zahire, rıza ise batına yöneliktir. Örneğin dini bir emre uyan kimse bunu hoşlanmadan ve zorla yapıyorsa sabır, hiçbir zorlama olmadan gönül hoşluğuyla yerine getiriyorsa rıza olarak değerlendirilir. Bu nedenle rıza sabrın hakikatidir; zira rızada hem sabır hem de içten bir tahammül vardır. Sabır kullukta gösterilir, rıza bağlılıkla olur; sabırda bulanıklık, rızada ise duruluk vardır.

Rıza ile şükür arasında bağ kuran Gazzîzâde pek çok tasavvufi mertebede olduğu gibi şüküründe dereceleri olduğunu söyler. Ancak burada sâlike gereken bütün aşamalarıyla şükürü elde etmesi ve onun gerekleriyle donanmasıdır. Mesela bedenın şükürü Allah’ın rızasından başka işler yapmayarak sürekli hayırlı ameller işlemektir. Malın şükürü zekât, sadaka, ihsan gibi Hak yolunda bolca harcama yaparak camiler, zaviyeler ve medreseler yaptırmak şeklinde hayır ve hasenât işlemektir. Evladın şükürü onu güzel terbiye ederek ehl-i sünnet yolundan Hakk’a ulaşmasını sağlamaktır. Evin şükürü misafir ağırlamaktır. Hayvanların şükürü din uğrana yapılacak mücadelelerde kullanmak için beslemektir.

¹⁵¹ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 86b.

¹⁵² *a.e.*, vr. 82b-86b.

Makam ve mevkinin şükürü halkı Hak yoluna sevkettir. İlmin şükürü cahillere öğretmektir. Amelin şükürü ihlâs ile yapmaktır. Kısacası insan için ne kadar zâhirî ve bâtınî ilahî lütuf varsa hepsinin kendine has şükürü vardır. Eğer o nimetin şükürü eda edilebilirse nimet artar. Şu halde “Eğer şükrederseniz (nimetimi) arttırırım”¹⁵³ âyetinin bir başka ifadesi, şükür mertebesine ulaşmaz ve size verilen nimetlere aldırış etmezseniz, ilahî lütuf ve ihsanlarım sona erer veya dünyada bir takım hayırlar görseniz de ahretteki iyiliklerden mahrum kalırsınız şeklindedir.

Derviş hem sabredecî, hem rızayı talep edici ve hem şükredici olmalıdır. Bu durumda şükürü zahir ve bâtınını yani bedeni ve kalbini kuşatmalıdır. Kalbin şükürü Hak muhabbetinden başka bir şeyi gönle sokmamaktır. Dolayısıyla sâlik kalbine sahip olmalı, Hak’tan başka sevgiler fikrinde ve zihninde yok olmalıdır. Saf ayna mesabesinde olan gönlü sayesinde, mülk ve melekût âlemlerindeki tecellileri müşahede eder. Zahirin temizliği bâtına, bâtının arınmışlığı zâhire sirayet eder. Her türlü kirlere arınmış bedeninin sabır ve şükür özelliği kalbin temizlenmesini sağlar, kalp paklaştıkça sâlik ihlâs mertebesine yükselir.¹⁵⁴

12. İhlas-İhsan

“*Rabbine ibadette kimseyi ortak koşma*”¹⁵⁵ ayetinden hareketle her türlü kullukta Hakk’a ortak koşulmaması gerektiğine dikkat çeken Gazzîzâde, kavli-fiilî, ilmî-amelî, dünyevî-uhrevî, malî-bedenî gibi hayırlı ameller ve dinin güzel saydığı ibadetler yapılırken her birinde Allah’ın rızasından başka bir şey hatıra gelmezse ihlas derecesine ulaşabileceğini söyler.

“İhsan, Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, o seni muhakkak görür.”¹⁵⁶ İhsan makamı söz ve davranışlarda, her zaman ve mekânda Allah’ın hazır olduğunu, zâhiren ve bâtınen ilahî ilmiyle kuşatıcı olduğunu hatırd tutarak, bütün hal ve durumlara vâkıf olduğunu unutmayarak hareket etmektir. Suçlunun padişah huzurunda affını ümit ederek beklemesi ve kahrından

¹⁵³ İbrahim 14/7.

¹⁵⁴ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 86b-88a.

¹⁵⁵ Kehf 18/110.

¹⁵⁶ Buhârî, *İman*, 1; Müslim, *İman*, 1.

çekinerek korkması gibi sâlik de korku ve ümit arasında sürekli olarak niyazda bulunursa ihsan makamına ulaşmış demektir.¹⁵⁷

13. Terk

Terk kavramı tasavvufî literatürde özel anlam kazanan kelimelerdendir. Sufiler bu terimi terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hest, terk-i terk gibi farklı tanımlamalarla kullanmışlardır. Gazzîzâde'ye göre terkin ilk basamağı olan dünyayı terk iki kısımdır; ilki dünyanın hem kendisini hem de dünya sevgisini terketmektir ki bu, Peygamberimizin miras bıraktığı bir sırdır. İkincisi yalnız dünya sevgisinden uzaklaşarak dünya ve içindekileri Allah'tan bir hediye olduğunu düşünmektir. Bu durumda sâlik dünyayı ahretini kazanmada vesile olarak görür ki bu da, Hz. Süleyman'ın miras bıraktığı bir sırdır. Ancak sâlikin kendi düşüncesiyle, işaret edilen her iki durumdan hangisine uygun olduğuna karar vermesi mümkün değildir. Dervişlerin meşreblerine vâkîf, hikmet ehli bir mürşid-i kâmile ihtiyaç vardır. Çünkü bazı kimseler zenginlik yoluyla Hakk'a ulaşırken, bazıları ise fakirlik yoluyla velayet derecesini kazanır. Dolayısıyla sâlikin huy ve karakteri neyi gerektirirse ona göre amel etmesi önemlidir.

Buna göre tecerrüd veya tecemmül ehli olan sâliklerin dünya sevgisini kalplerinden çıkarmaları kaçınılmazdır. Böyle bir durumda olan sâlikin dünya sevgisini terk etmesi onu aşk ateşiyle ilahî cezbeye götürür. Cezbe ise kalpte dünyaya ait ne varsa tümünü yok eder. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta zenginliğin mürşid vasıtasıyla tasavvufî terbiyeye engel değil destek olabileceğidir. Nitekim İbrahim b. Ethem cezbeye kapıldığında malını, mülkünü, tacını ve tahtını terk etmişti. Gazzîzâde, mürşidi olsaydı İbrahim b. Ethem'in tacını terk etmesine gerek kalmayacağını, hatta riyaset görevinin onun manevi derecesini yükseltmekte vesile olacağını belirtir.

Öte yandan hevanın terkinin önemine de değinin Gazzîzâde, hevasına uyan kişinin haram ve helal demeden dünya arzusunda olduğunu, mal, mülk biriktirmekte aşırı bir gayret içinde bulunduğunu söyler. Tasavvufî terbiye içinde olan sâlik için de bu durum söz konusudur. Her ne kadar sâlik harama meyletmese bile hevası sebebiyle vakitlerini heba

¹⁵⁷ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 88a-88b.

eder. Gazzîzâde, sâlikin bu sırrı iyi bir şekilde bilmesi ve her nefeste Hakk'a yaklaşmaya çalışması gerektiğini Niyâz-i Mısri'nin diliyle şöyle anlatır:

Hevâ ise yeter gönül, gel Allah'a dönelim gel

*Sivâ ise yeter ey dil, gel Allah'a dönelim gel*¹⁵⁸

14. Havf-Şevk

Tasavvufî terbiyenin temel unsurlarından biri sâlikin Allah'a, Peygamberimize ve şeyhine karşı havf ve haşyet duygusu içinde olmasıdır. Gazzîzâde'ye göre insanlar Allah'tan korktuğunu ve Resûlullah'tan hayâ ettiğini dile getirirler fakat delilleri yoktur. Hâlbuki bunun delili, kahrını ve gazabını bilerek Allah Teâlâ'dan korkmak, emrettiklerini yapmaya gayret etmek ve yasakladıklarından da sakınmaktır. Peygamberimizden hayâ etmek ise her zaman sünnet-i seniyyesiyle amel ederek tarikat-i Muhammedî'ye riayet etmektir.

Mürşitten korkmanın ve rızasını almanın alameti, tarikata aykırı davranmamak ve mürşidin görüşlerine muhalif hareket etmemektir. Aksine sürekli mürşidi memnun etmeye çalışmak mürşide karşı haşyetin delilidir. Zira mürşid sâlikten hoşnut olursa, Allah ve Rasûlü de hoşnut olur; mürşidi hoşnut olmazsa müridin her daim ibadet hâlinde olmasının terbiyesinde faydası yoktur. Mürşidin gönlünden düşen sâlikin güzel ahlak ve felaha ulaşması düşünülemez.¹⁵⁹

Dolayısıyla sâlik Allah'ın her zaman ve mekânda hazır olduğunu, ilahî ilmiyle bütün hal ve durumlara vâkîf olduğunu unutmayarak, suçlunun padişah huzurunda affını ümit ederek beklemesi ve kahrından çekinerek korkması gibi korku ve ümit arasında bulunmalıdır.¹⁶⁰

Şevk aşktan ibarettir. Aşk davasına da delil gerekir. Âşık kalbinde Hak muhabbetinin dışındaki her şeyi yakmalıdır. Âşıkın alameti gönlünü Hak'tan başka

¹⁵⁸ Seyyid Muhammed Nur, *Mısri Niyâzi Divânı Şerhi* (haz. Mahmud Sadettin Bilginer), Esmâ Yayınları, İstanbul 1976, s. 134

¹⁵⁹ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 92b-93a.

¹⁶⁰ *a.e.*, vr. 88a-88b.

şeylerden arındırmasıdır. Derviş aşk ve şevk ehli olmalı, sürekli Hak şevkiyle ibadet etmeli ve cemâlî tecellilere erişmeye çalışmalıdır.

Mecazi sevgiliye âşık olan, maşukunun zikri ve fikri ile ünsiyet eder ve onun güzelliğini görmeyi arzular. Hakîkî sevgiliye âşık olan da “*Kim bir şeyi severse onu çok zikreder*”¹⁶¹ sözüne uygun olarak Hak zikriyle meşgul olur; “*Ben, beni zikredenin dostuyum*”¹⁶² hadisiyle daima tevhid nurunu kendine yoldaş eder. Allah’ı zikreden (zâkirullah) O’nun sevgilisidir (habibullah) düstürunca Hakk’ın sevdiklerinden olmaya çalışır. Mürşidin terbiyesi altında gönülde oluşun bu cezbe ve aşk müridin selamete ulaşmasının anahtarıdır.¹⁶³

15. Nakşîliğin On Bir Esası

Nakşibendiyye Tarikatı’nın tasavvufî eğitimde ön planda tuttuğu ilkeler, on bir Farsça terim ile özetlenmiş ve bunlara “*Kelimât-ı Kudsiyye*” adı verilmiştir. Bu terimler şunlardır: Hûş der dem, Sefer der vatan, Nazar ber kadem, Halvet der encümen, Yâd kerd, Bâz geşt, Nigâh daşt, Yâd daşt, Vukûf-ı zamânî, Vukûf-ı adedî, Vukûf-ı kalbî.¹⁶⁴

Gazzîzâde *Şerefî’l-âfâk*’ta bu on bir esası saydıktan sonra *Merğûbu’s-sâlikin* isimli eserinde daha ayrıntılı bir şekilde konuyu izah ettiğini kaydetmiştir.¹⁶⁵ Haddizatında Gazzîzâde kendisinden evvel Nakşîliği anlatan birçok eserde bu konunun işlenmesine rağmen kendisinin tekrar ele alma sebebini, Nakşibendî şeyhlerinin manevî yardımlarından istifade etmek olarak açıklar. Onun bakışıyla söz konusu on bir esas şöyledir:

a. Hûş der dem: Sâlikin alıp verdiği nefesi sürekli kontrol etmesi ve bu esnada Hak’tan gafil olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle *hûş der dem*, daima zikir hâlinde olup nefeslerin zayi edilmemesi prensibidir. Gerçi alınan ve verilen her nefeste “Hû” zikri kendiliğinden icrâ olunmaktadır; ancak burada önemli olan gaflet içinde değil tam bir

¹⁶¹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, 289; Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, VI, 30.

¹⁶² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 108 (1224); İbn Ebî Âsım, *Kitâbu’z-Zühd*, I, 68; Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, I, 451 (680); Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 42.

¹⁶³ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 93a-94a.

¹⁶⁴ Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, İstanbul: İnsan Yayınları 2003, s. 336-338, Hamid Algar, “Guccüvânî, Abdülhâlîk”, *DİA*, XIV, 170.

¹⁶⁵ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 63b.

huzur ile bunun gerçekleşmesidir. Bu durumda derviş uykusunda bile nefesini zikir ile değerlendirmiş olur.

b. Nazar ber kadem: Düşünce ve teveccühün dağılmaması için çarşı, pazar ve benzeri yerlerde sağa sola değil önüne bakmaktır. Gazzîzâde'ye göre *nazar ber-kademden* kasıt şu üç husustur: İlki, sâlikin her iki âlemi (kevneyn) seyre dalarak Mükevvin'i müşahede gayretinde olmasıdır. İkincisi kademi altında bulunduğu nebinin mertebesine gözünü dikerek bu sayede velâyet mertebesine ulaşmaya çalışmasıdır. Üçüncüsü de kişinin zahiren ve bâtinen esfelde yani aşağıların en aşağısında olan süflî özelliklerine ve kusurlarına bakması ve başkalarının ayıbıyla meşgul olmamasıdır.

c. Halvet der encümen: Sûfinin zahiren halkla, bâtinen de Hak'la olması yani halkla birlikteliğinin Hakk'a yönelmesine engel teşkil etmemesidir. Gazzîzâde bu özelliğin *hûş der dem* mertebesi gerçekleştirildikten sonra zuhur edeceğini belirtir. Her ne kadar böyle bir vasfi elde etmek hayli zor olsa da derviş bu makama ulaştıktan sonra nerede ve kiminle olursa olsun Hak'la olan huzuru asla bozulmaz, kimse buna mani olamaz.

d. Sefer der vatan: Salikin kötü ahlâkından iyi ahlâka, beşerî özelliklerinden melekî vasıflara, mülk âleminden melekûta, melekûtta ceberûta, ceberûtta nâsûta ve oradan da lahût âlemine mürşidinin terbiyesi altında sefer etmesidir. Bu durum bir anlamda nefsin yedi mertebesinin tamamlanarak kemâle ulaşmayı da ifade eder. *Sefer der vatan* özelliğini kazanan sûfi aynı zamanda tayy-ı mekânı gerçekleştirebilme yetisine de kavuşur. Zira *sefer der vatanda* tayy-ı mekâna işaret vardır.

e. Yâd kerd: Gaflet perdesinden kurtularak Hakk'ı sadece dil ile değil aynı zamanda kalben zikretmektir. Tasavvufî terbiyesi esnasında eğer sâlik gaflete düşer de zikretmedeki niyetini unutursa, mürşidinden tekrar zikir telkini alarak bundan kurtulmalıdır. *Yâd kerd* aynı zamanda zâkirin aslî vatanı olan elest âlemini hatırlaması ve buraya selamete ulaşmayı gözlemesidir.

f. Bâz geşt: Sâlikin yapmış olduğu her ibadetle birlikte özellikle zikirten sonra “Ya Rabbi, zikirten murâdım ancak senin yüce rızandır. Murâdım sensin ve senden matlubum yine sensin, cemâl ve visaline aşığım” cümlesini söylemesi ve anlamındaki esrarı mülâhaza etmesidir. Gazzîzâde'ye göre Hakk'ın dışında gönle gelen her türlü havâtır *bâz geşt* ile hükümsüz bırakılarak defedilir.

g. Nigâh dâst: Az yiyip içmek, riyazet, halvet, inziva ve susmayı tercih etmektir. Bundaki amaç nefsi kendi hâlinde bırakmamak, can u gönülden Allah'a yönelmek, kalbe ağyarın girmesine meydan vermemek ve istikamet üzere olmaktır. Eğer beşeriyeti gereği sâlik yolunu şaşırırsa zikir ile tekrar maksadına yönelmelidir.

h. Yâd daşt: Sâlikin daima kalben Hakk'la olup kalbini muhabbet nuru ve tevhitte doldurması, aşk ve şevkle galebe gelip ilahî cezbe ile kendinden geçmesidir. Bunun sonucunda kişi harf ve sesle zikirden kurtulur ve aşk deryasına dalarak cem makamına ulaşır. Sûfinin elde etmiş olduğu bu cezbe onun "Rahman'ın cezbelerinden bir anlık cezbe, bütün ins ve cinin amellerine denktir"¹⁶⁶ sözündeki sırrı anlamasını sağlar.

i. Vukûf-ı zamânî: Hak ile aradaki gaflet perdesinin kalkması sonucu zikredenle zikredilenin bir olması, aşk ateşinde kül haline gelerek Hallâc-ı Mansûr'un temsil ettiği Mansûriyyet mertebeye ulaşılmasıdır.

i. Vukûf-ı adedî: Kalben yapılan zikirde tek sayıya riayet edilmesidir. Yani sâlikin zikir sayısının üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç, on beş, on yedi, on dokuz veya yirmi bir gibi tek sayıya dikkat ederek zikretmesidir. Gazzîzâde'ye göre uygulanaşı ise şöyledir: Dil damağa yapıştırılır ve kalben Hakk'a yönelerek çâr-darb usulünce nefes hapsedilir ve tek sayı dikkate alınarak zikredilir. Kişinin nefesi müsaade ettiği ölçüde bu sayı arttırılabilir; böylece zikrin etkisi ortaya çıkar.

j. Vukûf-ı kalbî: Zâhiren halktan biri gibi görünmekle birlikte kalben Hakk'ın manevî yakınlığında bulunmaktır. Ayrıca vukûf-ı kalbî mürşidin huzurunda iken kalbi olumsuz havâtır ve düşüncelerden alı koymak şeklinde de anlaşılabilir.¹⁶⁷

B. TASAVVUFÎ ÂDÂBA DAİR BAZI KONULAR

1. Mürid-Mürşid Âdâbı

Sâlikin tasavvufî terbiyesinde mürşide teveccüh son derece önemlidir. Haddizatında mürşidlere teveccüh Hakk'a delil olmalarından ileri gelir. Çünkü mürşide bağlanmak Hakk'a bağlanmaktır. "Allah'a, Rasûl'e ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere)

¹⁶⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1069.

¹⁶⁷ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 95a-99a.

*itaat edin*¹⁶⁸ ayetinde yer alan ulu'l-emr zâhirde halifeler, vezirler ve valilerdir. Bâtında ise mürşidlerdir; onlara teslim olmak ve itaat etmek ilâhî bir emirdir.¹⁶⁹

Herkesin bir cismânî bir de rûhânî babası vardır. Cismânî baba, dünyaya gelmeye sebep olan babadır. Rûhânî baba ise, ruhlar âleminde ruhun bitişirildiği ruh babası yani mürşiddir. Sûfilere göre mürşidin hakkı, anne-baba hakkından daha üstündür. Bir mürîd rûhânî babası olan mürşidini bulur, kadrini bilir ve emirlerine uyarsa dünyevî ve uhrevî isteklerine tez elden kavuşur, kısa sürede derecesi yükselir ve berzah âleminin sıkıntılarında kurtulur.¹⁷⁰

Dünyada üstadsız marifet sahibi olunmaz. İlim ve amel türünden her şey üstaddan öğrenilir. Tevhid sırrındaki marifet, beşer cinsinin yaratılmasındaki nihai gayedir. “*Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım*”¹⁷¹ ayeti bunun delilidir. Elbette bu marifeti kazandıracak üstad ârif ve kâmil olmalıdır. Fakat her kâmil herkese mürşid olamaz, mürşid olan sadece rûhânî babadır. Asıl mürşid bulununca daha önceden terbiye alınan pîr ve kâmiller için “rehber” tabiri kullanılır. Böyle kimseler dervişe mürşidini bulması için istidâd kazandırır.

Müridin mürşid üzerindeki hakkı, güzel terbiye ve hak yolu hikmetli ve mürşide yakışır bir şekilde ifade etmesidir. Mürşidin mürid üzerinde hakkı ise haktan ve doğrudan ayrılmayan emirlerine gönülden teslim olmasıdır.¹⁷²

Avâm halindeyken velilerin yoluna girerek olgunlaşmaya ve Hakk’a vâsıl olmaya çalışan kimse gassal önündeki ölü gibi, gece gündüz mürşidinin terbiye ve rızasında olmalıdır. Böyle zatları terbiye eden mürşid ise ekmele olmalı, kişinin her halinde gerçek niyetini bilerek adaletli davranmalı ve onu yetiştirebilecek şeriat ve tarikat bilgisine sahip olmalıdır. Bu zümrenin yetiştirilmesi hususu gemide hava şartlarına göre dümen kullanılmasına benzer, söz ve yazı ile anlatılamaz.¹⁷³

¹⁶⁸ Nisâ 4/59.

¹⁶⁹ Gazzizâde, *a.g.e.*, vr. 79a.

¹⁷⁰ *a.e.*, vr. 33b.

¹⁷¹ Zâriyât 51/56.

¹⁷² Gazzizâde, *a.g.e.*, vr. 36a-36b.

¹⁷³ *a.e.*, vr. 91a.

Mürşitten korkmanın ve rızasını almanın alameti, tarikata aykırı ve mürşidin görüşlerine muhalif hareketlerden sakınmak ve mürşidi memnun etmeye gayret etmektir. Bir sâlikten mürşidi hoşnut olursa, Allah ve Rasûlü de hoşnut olur; mürşidi hoşnut olmazsa her an ibadet etse de faydası yoktur. Çünkü mürşidin gönlünden düşen sâlik güzel ahlak ve terbiyeye ulaşamaz ve kendisi için bir daha felah olmaz.¹⁷⁴

Cehrî meşrebe sahib olanlar cehriyye yolundaki zatların, hafî meşreb olanlar ise hafîyye tarikindekilerin sözlerini dinlemeli ve sohbetlerine devam etmelidirler. Allah Teâlâ'nın: “(Her) *İşte istişare et*”¹⁷⁵ buyruğundan dolayı sohbet farzdır. Eğer bir mürşid-i kâmil bulunursa hafîyye veya cehriyye ricalinden olmasının önemi yoktur. Mürşid-i kâmil her tarikin sırrına vâkıftır ve bütün yolların dervişlerine nasihat edebilir. Zaten mürşid-i kâmil tam anlamıyla on iki tarik yolcusunun sülûkuna kâdir olandır ve herkesi bulunduğu yoldan Hakk'a yönlendirendir. Sâliklerin hâlihazırdaki rütbesinden Hakk'a giden bir yol vardır. Nitekim “Allah'a giden yollar, mahlûkların nefesleri sayısı kadardır”¹⁷⁶ sözüyle bu hususa işaret edilmiştir. Dolayısıyla kişiye bulunduğu makamdan sûretini bozmadan sûretinde yol katettirecek bir mürşid-i kâmil gerekir.¹⁷⁷

Cehriyye yolundakiler tevbe, teslim, zühd, takvâ, kanaat, uzlet, marifet, sehâvet, yakîn, sıdk, tevekkül, tefekkür, ilim, hilim, sabır, rıza, şükür, ihlâs, ihsân, zikir, terk-i dünya, terk-i heva, havf, şevk olmak üzere yirmi dört edebe riayet etmişler ve bunlarla Hakk'a vâsıl olmuşlardır. Bu makamlara ulaşabilmek mürşidsiz mümkün değildir. Sâlik baştan sona kadar şeyh himayesinde olursa kâmil ve mükemmil olur, şeyhten ayrı olursa kendini selamete çıkarsa bile başkalarının hidayetine delil olamaz.¹⁷⁸

Zikri dilin, kalbin, ruhun ve sırrın zikri olmak üzere dört gruba ayıran Gazzîzâde, bu dört çeşit zikrin meydana gelişinin bir mürşid-i kâmil terbiyesiyle ve himmetiyle çok kolay ve hızlı olacağını söylemektedir. Bu halleri muhafaza etmek isteyen kimse, daima mürşidinin huzurunda bulunmaya gayret etmeli yahut kendisiyle aynı yolda yürüyen

¹⁷⁴ a.e, vr. 92b-93a.

¹⁷⁵ Âli İmrân 3/159.

¹⁷⁶ Necmüddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221)'ya ait *Usûlu Aşere* adlı eserde yer alan bu söz ve onun şerhi için bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Şerh-i Usûl-i Aşere (Tasavvufî Hayat içinde)*, haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergah yay. 2. bs. 1996, s. 33 vd.

¹⁷⁷ Gazzîzâde, a.g.e., vr. 90a-90b.

¹⁷⁸ a.e, vr. 94a.

dervişlerle birlikte olmalıdır. Aksi halde nefsinin istekleri, arzuları ve gafleti onu bu yoldan alıkoyar. Dolayısıyla eğer mürid mürşidinin yaşadığı şehirde ikamet ediyorsa her gün huzuruna çıkmalı, başka bir diyarda bulunuyorsa onunla yazışmayı kesmemelidir. Yahut da kendi tarikatına bağlı kâmil bir zâtı “Sohbette şeyh edinip” ondan istifade etme yoluna gitmelidir. Böyle bir durumda elbette teveccühü asıl mürşidinedir ancak sohbet şeyhi sayesinde yaşadığı hâlleri kâmil bir kimse ile istişare etme imkânı bulur. Eğer kendi tarikinden kâmil bir zât bulamazsa, başka tarikat pîrlerinden bir şeyh bulup onunla tasavvufî hayatını müzakere edebilir. Ancak şu noktayı gözden kaçırmamalıdır ki kendisine zikir talim eden şeyhin hâliyle hâlleneceğinden dolayı bu kimseyi iyi seçmeli ve vasıflarına dikkat etmelidir. Ayrıca şeyhi tarafından kendisine verilen zikirlerde sayılara özen göstermelidir.¹⁷⁹

2. Dua Adâbı

Dinî literatürde diğer ibadetlerde olduğu gibi dua için de şeklî ve ahlâkî bazı şartlara riayet edilmesi istenmiştir. Gazzîzâde Abdüllatif Efendi de geleneksel usûle uygun bir şekilde her ibadetin vakti, adab ve erkânı olduğu gibi duanın da vakti ve adabı olduğunu belirtir ve bunu tafsilatlı bir şekilde açıklar. Duanın kabul olması için kişinin haramlardan sakınmasının ve samimiyetinin önemini vurgulayan Gazzîzâde, duadan evvel sâlih bir amelin yapılmasının, duanın kabulünü arttırdığını söyler. Bu hususta dedesi Şeyh Ahmed el-Gazzî'nin şu sözünü aktarmaktadır: “Zikir, tevhid ve duada asıl olan bunların sır ve manalarını göz önünde bulundurarak gönülden büyük bir tazarru ile yapılmasıdır. Yoksa sadece dille söylenip kalben hissedilmeyen dua ve zikirler laklakadan ibarettir. Bu nedenle dua eden kimse Allah'ın huzurunda bulunduğunu unutmadan O'nu görüyormuş gibi ya da Hakk'ın kendisine nazar ettiğini ve her hâline vâkîf olduğunu mûlahaza ederek dua etmelidir. Ancak böyle yapılan dualar hemen tesirli olur.”¹⁸⁰

Gazzîzâde, *Şerefü'l-Âfak*'ta ayrı bir başlık altında ele aldığı dua adâbını şöyle dile getirir: Dua eden kimsenin elbisesi temiz olmalı, abdestli bulunup kibleye yönelmeli, iki dizinin üzerine oturup ellerini açıp kaldırmalı ancak gözlerini gökyüzüne dikmemelidir. Duadan önce salih bir amel işlemek, günahları hatırlayıp tevbe etmek, Allah'a hamd ü senâ

¹⁷⁹ a.e., vr. 89a-90a.

¹⁸⁰ a.e., vr. 5a.

ve Peygamberimize salât ü selâm ile başlamak, Hakk'ın isimleriyle niyaz etmek, dua ifadelerinde seci, kâfiye, makam ve tegannîden uzak durmak, diline geldiği gibi dua etmek, peygamberleri ve velileri vesile edinmek, anne ve bababı duada unutmamak, bütün müminlere dua etmek, isteneni üç defa tekrarlamak, haddi aşmamak, acele davranmamak makbul olmasından ümidi kesmemek duanın kabulünde etkili olan unsurlardır.

Duaların makbul olduğu vakitleri de zikreden Gazzîzâde özellikle Kadir gecesi, arefe ve Cuma gecelerinde, seher vakitlerinde, ezan okunurken, Cuma günü hatip hutbede iken ve iki hutbe arasında oturduğunda, farz namazların arkasında, secdede, Kuran tilavet olunduktan sonra, kâfirlerle cihad esnasında, zemzem içerken, cenaze yanında, Kurân hatmettikten sonra yapılan duaların kabul olunmasının ümit edildiğini belirtir.¹⁸¹

3. Kabir Ziyareti ve Âdâbı

Kabir ashâbı zâhir ve bâtın olmak üzere iki çeşittir. Zâhir olanlar ilim ehli olan Allah dostlarıdır. Bâtın olanlar ise dünyada: “Ölmeden önce ölünüz”¹⁸² sırrına ermiş ve Hakk' vâsıl olmuş zatlardır. Gazzîzâde bu grupta olan kabir ehlerinden istimdâd istenebileceği görüşündedir. Ona göre kabir ashâbının hükmî veya hakikî olması arasında istimdâd açısından fark yoktur. Böyle zatlardan istimdâd için ziyarete gelen kişinin münasebet kurabilmesi şarttır. Münasebetsiz feyz ve istimdâd olmaz. İlk olarak ziyarete niyet edilmeli, sonra zâhir ve bâtın temizliği yapılmalı, daha sonra her bir varlığı kalpten çıkararak velilerin ruhâniyetlerinden yardım talep edilmelidir.

Velilerin ruhaniyetleriyle münasebet kurabilmenin yolu şudur: İnsan, dört unsurdan (toprak, su, hava, ateş) mürekkep bir varlıktır. Kendini toparlayıp derinlemesine düşünerek unsurların her birini yerli yerine koyar; ardından “De ki Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir”¹⁸³ sırrını mülâhaza eder ve kendinden geçip yokluğa erebilirse kabir ehli ile bir münasebet meydana gelir. Çünkü hükmî ve hakikî kabir ehli bu şekilde beşerî noksanlıklarından kurtulmuştur. Ziyaret eden kimse yokluk haline taklit yoluyla ulaşsa bile kabirdekilerle dostluk ve münasebet oluşabilir.

¹⁸¹ a.e., vr. 3a-5a.

¹⁸² bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 384 (2669).

¹⁸³ İsrâ 17/85

Ziyaret esnasında ziyaretçinin dil, ağız, el, ayak gibi vücut azaları ile zikir, Kuran tilaveti ve sadaka verme gibi yolla ziyaret edilen kimsenin ruhuna kesbî feyz hediye edilir. Kabir ehli de kendisinde bulunan vehbî feyzen o kişiye ihsanda bulunur ve ruh lisânıyla ihtiyaçlarının gerçekleşmesini Hakk'tan niyaz eder.

Kabir ziyaretinde dikkat edilmesi gereken konulardan biri de edeptir. Zira birçok kimse Allah dostlarını ziyaretlerinde edebe riayette kusur etmelerinden dolayı muradlarına ermek üzereyken mahrum kalmışlardır. Gazzîzâde konuyu Hz. Mevlana'nın

Hüdâ'dan edeb hususunda yardım dileyelim.

*Çünkü edebi olmayan, Rabbin lûtfundan mahrum kalır*¹⁸⁴

beytiyle izah eder.

Bir mü'min müslüman kabirlerini ziyaret esnasında Yasin-i şerîf okursa, Hak Teâlâ o kabirlerdeki ehl-i iman ne kadar günahkâr olursa olsun o gün azaplarını hafifletir, kıraat eden kişiye de kabirde olan ölümlerin adedince sevap ihsan eder.¹⁸⁵

Gazzîzâde mukaddes ruhlara yapılacak olan kabir ziyaretlerinin ahkâmı, edepi ve faydaları hakkında ayrıca *Der-Ziyâret-i Kubûr*¹⁸⁶ isimli bir risale kaleme almıştır.¹⁸⁷

Risâle-i Rûhu'l-Kuds isminde vefat eden evliyanın türbelerini ziyaret adabı hakkında malumat verdiği, yaşarken insanlara faydalı olan evliyanın, vefat ettikten sonra da ziyaret edenlerle irtibat kurabileceğinden bahsettiği bir eseri daha vardır.¹⁸⁸

C. GAZZİZÂDE'NİN SURELERİN FAZİLETLERİNE DAİR YORUMLARI

1. Besmele

Gazzîzâde besmeleyi Fâtiha'dan bir cüz olarak kabul eder. Ona göre Allah Teâlâ bütün ilimleri dört kitabın içinde, dört kitapta yer alan ilahî ilimleri Kuran-ı Kerîm'de, Kuran'da mevcut olan ilimleri de Fâtiha-i şerîfte toplamıştır. Fâtiha'da olan furkânî sırlar ise, besmele-i şerîfte bir araya getirilmiştir. Besmele'de olan sırlar, ilimler ve manası gizli

¹⁸⁴ *Mesnevi Tercümesi* (çev. Veled İzbudak), I-VI, İstanbul: MEB yay. 1991, I, 79.

¹⁸⁵ Gazzîzâde, a.g.e., vr. 51b.

¹⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gazzîzâde, *Der-Ziyâret-i Kubûr*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689/1, vr. 173b-180a.

¹⁸⁷ Gazzîzâde, *Şerefü'l-Âfâk*, vr. 12a-13b.

¹⁸⁸ Gazzîzâde, *Risâle-i Rûhu'l-Kuds*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 703.

işaretlerin hepsi bismelenin başındaki bâ harfinin altında olan noktada hulâsa oldu.¹⁸⁹ Gazzîzâde Hz. Ali'ye isnâd edilen “*İlim bir noktadır, onu câhiller çoğaltmışlardır*”¹⁹⁰ sözünü bu sırta işaret olarak kabul eder. Öte yandan Gazzîzâde, besmele-i şerîfe vasıtasıyla bir sürü esrarın öğrenilebileceğini şöyle dile getirir:

“Besmele içinde birçok tesir ve kuvveti barındırmaktadır. Harflerinin sayılarının çarpım cetvelindeki karşılığı yüz seksendir. Besmeleye günlük devam edildiği takdirde her bir iş için hayırlı sonuçlara delil olur. Besmele zikredilerek başlanan her bir iş hayırla meydana gelir. Aded-i sağıri on dokuzdur. Her gün aded-i sağıri okunursa tesirli bir şekilde okuyan kimseye faydalı olur. “*Bismillâhirrahmânirrahîm ile başlanmayan önemli hiçbir iş, hayırlı sonuç vermez.*”¹⁹¹ ve “*Bismillâhirrahmânirrahîm bütün kitapların anahtarıdır*”¹⁹² buyrulmuştur.

Bir mecliste birkaç zikir ehli toplanarak hayırlı bir amaç için on iki bin Besmele-i şerîfi Allah rızası adına zikrettikten sonra, istenilen şey Hakk'tan niyaz olursa kabul görmesi ümit edilir. Çünkü “*Bismillâhirrahmânirrahîm ile başlayan bir dua, Allahu Teâlâ'nın dergâhından geri çevrilmez*”¹⁹³ hadisi vardır.

Besmele-i şerîf yazılarak kapı üzerine asılsa ve eve girip çıkarken sürekli besmele altından geçilse bütün musibetlerden emin olunmaya delâlettir.

Allah levh ve kalemi yarattığında Hak emriyle ilk olarak kalem, levh üzerine besmele-i şerîfi yedi yüz senede yazdıktan sonra Hak Teâlâ: “Her kim ihlâslı bir kalble besmele-i şerîfi bir kere zikrederse onun amel defterine yedi yüz senelik ibadet sevâbı yazarım” diye vaad etmiştir.”¹⁹⁴

2. Fatiha Suresi

Fatiha suresi şânının büyüklüğünden dolayı yirmi altı tane isme sahiptir ve her bir isminde pek çok sırlar barındırmaktadır. O güzel isimlerden bazıları şunlardır: “Fâtiha, Hamd, Şükür, Ümmü'l-Kuran, Ümmü'l-Kitâb, Minne, Seb'u'l-Mesânî Kuranü'l-azîm,

¹⁸⁹ Benzer ifade için bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul: Eser ktb, 1970, I, 4.

¹⁹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 67; Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtu'l-Mesâbih*, III, 356.

¹⁹¹ Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, XV, 314, Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I, 310.

¹⁹² Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, XI, 107.

¹⁹³ *Müstedrek-ül Vesâil*, c. 10

¹⁹⁴ Gazzîzâde, *Şerefü'l-Âfâk*, vr. 36b-37b.

Vâfiye, Kâfiye, Mahziye, Münciye, Esâs, Şifâ, Rukye, Suâl, Dua, Ta'îlmü'l-Mes'ele, Telkîn, Sır, Salâh, Kâffât, Vâkiye, Mecme'-i Esmâ, Senâ, Kenz." Bu isimlerdeki hakikatler ayrıntılı olarak Hüseyin Vâiz hazretlerinin *Cevahiru't-Tefsir* adlı eserinde anlatılmıştır.

Fâtiha'nın manası Güşâyende (açıcı) demektir, Hakk'ın rahmet kapılarını açtığı için bu isim verilmiştir. Fâtiha suresi kulların ahiret yaşantılarını açıcıdır, ilahî kitabın başlangıcıdır. Ayrıca müminlerin mirâcı olan namazda kıraat edilen Kuran, Fatiha ile başlar. Allah'a yakarmaktan oluşan fetihler ve ibâdetlerin kullar üzerindeki lezzeti Fâtiha'dandır.

Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla gelen fetih manası vardır. Fâtiha okuyucusuna yardım eder, zâhirî veya bâtinî düşmanlara zafer sağlamaya yardımcıdır. Allah'ın gizli hazineleri Fâtiha ile açılır. Fâtiha bütün hastalıklara şifa ve dertlere devadır. "*Fâtiha Sûresi, zehirden kurtulmak için bir şifadır.*"¹⁹⁵ buyrulmuştur.

Hazreti Ali'den rivayet edilmiştir ki; bir kimse sefere çıkarken bu sûreyi üç defa okuduktan sonra şöyle dua ederse seferdeki güçlüklerden ve alın yazısından emin, afetlerden korunmuş olur. Bir başka rivâyette Fâtiha, İhlâs ve Ayete'l-Kürsî okunduktan sonra bu dua okunmalıdır.

اللَّهُمَّ احْفَظْنِي وَاحْفَظْ مَا مَعِيَ وَ بَلِّغْنِي وَ بَلِّغْ مَا مَعِيَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ

وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

[Allah'ım beni ve beraber olduklarımı koru, beni ve beraberimdekileri (gideceğim yere) ulaştır. Efendimiz Muhammed'e ve bütün peygamberlere salât u selam eyle ve hamd, âlemlerin rabbi Allah'a olsun.]

İmam Bâfi'î'den rivayet edilmiştir ki: "Ateşli hastalıktan (sıtma) şifa bulmak için bir fincan suya kırk Fâtiha okunup üflendikten sonra esneme tutan kimsenin yüzüne dökülürse, Allâh'ın izniyle hastalık savulur.

¹⁹⁵ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XXVI, 382.

Bir cam veya kâse üzerine saf misk ile yazıldıktan sonra gülsuyu içinde yok edilip yedi gün boyunca sabahleyin bir miktar samimi bir şekilde içilirse hafızaya kuvvet verir ve kişi her duyduğunu ezberler.

Akşam ve sabah kırk iki kere okunursa düşmanlık, hased ve kötü ahlâktan emin olunur.

Fâtiha yazıldıktan sonra gül yağında yok edilerek sağır olan kulağa akıtılırsa Allâh'ın izniyle açılır.

Fâtiha-i şerîf yazılıp bir kâseye nakşedildikten sonra belesân yağında yok edilip üzerine yetmiş kere Fâtiha okunup üflense, bu yağ siyatik, uyuşma ve felç gibi dert ve hastalık sahiblerinin üzerine sürülse Allâh'ın izniyle şifa olur.

Rızık bolluğu için her namaz bitiminde yüz kere tilâvet olursa hızlı bir şekilde rızıkta genişleme olur. Gazzîzâde İmâm-ı Gazzâlî'nin konuyla ilgili görüşü şu sözlerle aktarır: “Eğer bir rızık diliyorsan, bir köle veya hürden murada ermek istersen, Fatiha suresine tutun, çünkü onu tefekkür ettiğinde muazzam sırlar bulacaksın. Her gün mutlaka onu vird edin; her sabah, her öğle ve her ikindin, her gece akşam namazı akabinde, doksana ulaş on daha ekle. İşte o zaman dilediğin izzet ve şana, büyük bir heybet ve yüksek bir kıymete erersin. Ömrünün zindeliğinde müreffeh bir hayat sürersin; büyük oranda, zaman ne kadar uzun olsa da.”

Mutasavvıfların tertîb ettiği şekilde günlük yüz kere okunsa sûrî-manevî, dünyevî-uhrevî pek çok faydası görülür, zararlardan emin olunur, fetihleri her yönden gerçekleşir. Fatiha'nın tertibi sabah namazından sonra yirmi bir, öğle namazından sonra yirmi iki, ikindi namazından sonra yirmi üç, akşam namazından sonra yirmi dört, yatsı namazından sonra ise on adet şeklindedir. Her namaz sonrasında belirtilen sayılara dikkat ederek okunduktan sonra bu dua da bir kere yapılmalıdır.

اللَّهُمَّ يَا مَالِكَ الْمُلُوكِ الْعَوَالِمِ كُلِّهَا، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. رَبِّ دَارِكُنِي بِرَحْمَتِكَ وَ

نَجِّنِي مِنَ الْعَمِّ بِحَقِّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ وَ صَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِهِ وَ صَحْبِهِ وَ سَلَّمَ.

[Bütün mülkün ve âlemlerin ebedi ve tek sahibi olan yüce Allah'ım; senden başka ilâh yoktur, seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim, muhakkak ki ben zalimlerden oldum. Rabbim “ancak sana kulluk eder, ancak senden yardım dileriz” ayetinin hürmetine

beni rahmetine eriştir ve gamdan kurtar ve Efendimiz Muhammed'e, evlad u iyâline, ashabına salât u selam eyle.]

Vücudunun herhangi bir yerinden kan aldırın kimse yedi kez Fâtiha okursa çok faydasını görür.

Hz. Ebubekir'in kızı Hz. Esmâ'dan rivayet edilmiştir ki: “Bir mümin cuma namazını eda ettikten sonra yedişer defa Fâtiha, İhlâs ve Muavvizeteyn okursa ertesi cumaya kadar malı, canı, ehli ve evladı musibetlerden korunur.”¹⁹⁶

Fâtiha suresinde yetmiş derde deva bulunmaktadır. Mesela Fâtiha bir kâseye yazılıp, saf ve temiz suda yok edildikten sonra hasta olan kimse bu su ile yüzünü yıkarsa Allâh'ın izniyle iyileşir. Burun titremesi ve kalb çarpıntısı için bu sudan içilirse aynı şekilde şifa bulunur.

Sözün kısası Fâtiha-i şerîfin havâssı gerçekten fazladır. Hatta Hazreti Râbiâ: “Fâtiha'yı bilen kimse her iki dünyada zahmet çekmez” buyurmuştur. Dikkat edilmesi gereken hususlar tilâvetin Allah rızası için olması, mânevi büyüklerden izinli olarak devam edilmesi, tilâvet esnasındaki sırlara da vâkîf olunmasıdır.

Hz. Enes (r.a) şöyle rivayet etmiştir: “*Fâtiha sûresi, Kuran sûrelerinin en faziletlisidir.*”¹⁹⁷ ve “*Yatağa girdiğinde Fâtiha ve İhlâs sûrelerini okuyan, ölüm hariç bütün tehlikelerden emin olur.*”¹⁹⁸ Ebû Hureyre'den gelen rivayette ise “*Kuran'ın anası (temeli) 'Seb'u'l-Mesani ve'l-Kur'ani'l-Azîm'dir.*”¹⁹⁹ buyrulmuştur.

Gazzîzâde yukarıda anlattıklarına ek olarak “Fâtiha sûresinde yedi harf yoktur. “ث،ج،خ،ز،ش،ظ،ف” peltek se: sübûra, cim: cahîme, ha: havfa, ze: zakkûma, şın: şekâvete, zı: zulmete, fe: firâka işarettir. Bu sûreyi ihlasla tilâvet eden sübûrdan, cahîmden, havftan, zakkûmdan, şekâvetten, kabir ve kıyamet sıkıntısından, mahşer hicranından emin olmasına büyük bir müjde vardır” demektedir.²⁰⁰

¹⁹⁶ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, (Halep, 1969-84), 4985.

¹⁹⁷ Ali el-Hindî, *a.g.e.*, I, 557.

¹⁹⁸ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, II, 354; Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, XV, 335.

¹⁹⁹ Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'an*, I.

²⁰⁰ Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 42b-46a.

3. Ayete'l-Kürsî

Efendimiz (s.a.s): “*Ayetü'l-Kürsî, kuran'ın dörtte biridir.*”²⁰¹ buyurmuştur. Hazret-i Bûnî'de: “Bu Ayete'l-Kürsî'de birçok keyfiyet bulunmaktadır.” demiştir.

Bir kimse üzerine düşman musallat olsa, düşmanın tasallut ve saldırısını ortadan kaldırmak için yüz yedi kere Ayete'l-Kürsî okunsa, düşman şerrinden korunulur ve Hak yardımına ulaşılır.

Düşman hücumu esnasında gece yarısında iki yüz yirmi kere ihlasla Ayete'l-Kürsî okunursa, her beladan emin ve düşmandan sâlim olunur.

Makam ve mansıb sahibi olmak ümidiyle üç yüz on üç kere tilâvet edilirse istek hâsıl olur.

Sar'a hastasının üzerine on bir kere tilâvet edilse Allah'ın izniyle iyileşir.

Zalim ve gaddar kişilerin yanına girildiğinde Ayete'l-Kürsî üç veya yedi defa tilâvet edilirse şerlerinden emin olunur, sureler okunduktan sonra bu dua yapılırsa daha iyi olur.

يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا بَدِيْعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، اسْتَلُّكَ بِحَقِّ هَذِهِ الْآيَةِ وَمَا فِيهَا مِنَ الْأَسْمَاءِ

الْعَظِيْمِ أَنْ تَلْجِمَ فَاهُ وَتُخْرِسَ لِسَانَهُ حَتَّى لَا يَنْطِقَ إِلَّا بِخَيْرٍ أَوْ يَضْمُتَ. خَيْرُكَ يَا هَذَا بَيْنَ عَيْنَيْكَ وَشُرُكَ تَحْتَ قَدَمَيْكَ

[Ey diri olan, ey yarattıklarının işini çeviren ve her işleneni bilen, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, celâl ve ikrâm sahibi olan Allah'ım. Senden bu ayetin ve içindeki yüce isimlerin hakkı için sadece hayır konuşuncaya veya susuncaya kadar ağzını kontrol altına almanı ve dilini susturmanı istiyorum. Hayır ve şer ancak sendendir.]

Bir topluluğun içine girildiğinde, o cemaatten çekinilir ve korkulursa Ayete'l-Kürsî üç defa tilâvet edilerek, iki ele üflenilerek yüze ve diğer azalara mesh edilerek bu dua okunsa, o kavmin şerrinden ve ezâsından emin olunur.

اللَّهُمَّ اكْفِي شَرَّ هَذَا الْقَوْمِ، أَوْ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ يَا كَافِي وَعَافِي مِنْ أَدَائِهِمْ يَا مُعَافِي.

²⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XI, 32; Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, II, 497.

[Ey kuluna yeten ve ezâlarından koruyan, belâ ve musibeti def eden Allah'ım bu topluluğun veya bu gibi toplulukların şerrinden koru.]

Gemide rüzgâr sebebiyle fırtına olursa Ayete'l-Kürsî bir kağıda yazılarak rüzgar gelen tarafa asıldıktan sonra bu dua okunarak Hakk'a niyaz edilirse Allah'ın izniyle boğulmaktan ve fırtınadan emin olunur.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَىٰ آخِرِهِ، أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِبِرْكَتِهَا أَنْ تُنَجِّنَا مِمَّا نَزَلَ بِنَا فَإِنَّكَ
عَلَامُ الْغُيُوبِ وَكَاشِفُ الْكُرُوبِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِجَاهِ نَبِيِّكَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ أَنْ تُنَجِّنَا مِمَّا نَحْنُ فِيهِ

[Ey Allah'ım yüce isminle (Ayete'l-Kürsî) senden istiyorum, onun bereketiyle başımıza gelenlerden bizi kurtarmanı senden istiyorum. Çünkü sen gaybları iyi bilensin ve sıkıntıları giderensin. Efendimiz peygamberimiz Muhammed (s.a.v.)'in makamı hürmetine senden içinde bulunduğumuz durumdan bizi kurtarmanı istiyorum.]

Ayete'l-Kürsî misk ve za'ferân ile beş kere bir cam kâseye yazılıp gece yıldız karşı konur, sonra aşk ve sevda illetine tutulmuş olan kimse belirtilen şekil üzere ayeti üç kere yazıp suyun içinde yok ederek içerse Allah'ın izniyle mecâzî aşk kendisinde yok olur ve bu sevdadan kurtulur.

Ayete'l-Kürsî'yi bir kimse samimi olarak akşam tilâvet ederse sabaha kadar bütün insanların ve cinlerin şerlerinden emin olur. Aynı şekilde sabah tilâvet ederse akşama kadar beladan ve kazadan emin olur.

Geceleyin kıbleye yönelerek harflerinin sayısı olan yüz yetmiş kereye dikkat ederek tilâvet edilir ve Hakk'tan hâcet dilenirse gerçekleşir.

Dünya işleri veya ahiret sermayesi için üç yüz on üç kere tilâvet edilerek arzulanan şey istense makbul olur.

Günah işledikten sonra, duasının kabul olduğu yerde Ayete'l-Kürsî'yi tilâvet eden kimsenin yanına şeytan yaklaşamaz.

Az olan hububat ve yiyeceklerin üzerine elli defa Ayete'l-Kürsî tilâvet edilip üflenirse Allah Teâlâ bereket ihsan eder.

Cuma günü ikinci vaktinden sonra ses duyulmayan boş bir mekânda kibleye yönelmiş bir vaziyette hudû ve huşû ile yedi kere Ayete'l-Kürsî tilâvet edilirse kalpte yeni bir hal müşahede edilir. İşte o anda edilen dua Allah'ın izniyle makbul olur. Dünyadaki dînî işlerin hepsinin husûlüne Ayete'l-Kürsî'de fayda bulunmaktadır.

Yola giden kimse evinden çıkarken Ayete'l-Kürsî'yi okursa yoldaki şerhlerden emin olur.

Bir kimse namaz kılmak için evinden çıkıp giderken Ayete'l-Kürsî tilâvet ederse, büyük melekler o kişi tekrar evine gelinceye kadar nefisini ve malını muhafaza ederler.²⁰²

4. Yasin-i Şerif

Rasulullah (s.a.s): *“Her şeyin kalbi vardır. Kuran-ı azîmin dahi kalbi Yasin-i şerîftir. Kim Yasin sûresini okursa Allah ona on kere Kuran'ı okumuş gibi sevap yazar.”*²⁰³ buyurmuştur. Her kim ihlasla bir kere Yasin okursa, on kere okumuş kadar sevâb kazanır.

Nebi (a.s): *“Ölülerinize Yasin okuyun.”*²⁰⁴ buyurmuştur. Yasin-i şerîf kendini tilâvet edene şefaathçi olur, dinleyecisinin bağışlanmasına vesile olur. Yasin-i şerîfi her gün tilâvete devam eden mümin vefatında şühedâ rütbesini kazanır. Bir mümin vefat ederken yanında Yasin okunsa, her bir harfi için on melek iner, o kişinin etrafına saf bağlarlar ve onun üzerine rahmet saçarlar. Ayrıca yıkanmasında, cenazesinde ve defninde hazır olurlar ve mağfiret edilmesi için dua ederler. Sekerat anında kendine Yasin-i şerîf okunan müminin sekerât-ı mevti kolay olur. Cennetin kapıcısı olan melek ona şarab getirir suya kanmış bir halde selamete ruhunu teslim eder.

Server-i âlem (s.a.s) Yasin-i şerîf için “muammâ” demiştir. Yasin kendisine müdâvim olana dünya ve ahiret devleti kazandırır. Yasin-i şerîf tilâvet edenin üzerinden bela, gam ve kederi yok ettiğinden ve bütün isteklerine ulaştırıp ihtiyaçlarını yerine getirdiğinden dolayı Müdâfaa ve Kâziye diye de isimlendirildi.

²⁰² Gazzîzâde, *a.g.e.*, vr. 46b-48b.

²⁰³ Beyhâki, *Şuabu'l-İman*, II, 479; Kudâi, *Müsned-i Şihâb*, II, 130.

²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIII, 417, İbn Mace, *Cenâiz*, 4.

Bir kimse Yasin sûresini yazıp sonra saf ve temiz suda yok ederek, o suyu ihlasla içerse, onun içine bin deva, bin nur, bin yakîn, bin bereket, bin hikmet ve bin rahmet girer, hastalıkları gider ve şifa bulur.

Bir mü'min Yasin-i şerîfi müslüman kabirlerinde okursa, Hak Teâlâ o kabirde olan ehl-i iman her ne kadar günahkâr olursa olsun o gün azaplarını hafifletir, kıraat eden kişiye de kabirde olan ölülerin adedince sevâb ihsan olunur.

Yasin suresi çok azizdir, sürekli okuyan kişiyi Allah katında şerîf kılar ve kıyamet gününde şefaata edebilen kişilerden olmasını sağlar. Yasin-i şerîfi kederli olan birisi okursa kederinden kurtulur, korkusu olan okursa korkusundan emin olur, aç okursa karnı doyar, susamış kişi okursa susuzluğu geçer. Peygamber Efendimiz (aleyhi's-selam) şöyle buyurmuştur: *“Ey Ali! Yasin okumayı çoğalt. Çünkü içinde birçok haslet vardır. Onu okuyan aç doyar, korku içinde olan okursa korktuğundan emin olur, yolcu okursa yolculuğunda yardım görür, yitiği olan okursa yitiğine kavuşur, fakir olan okursa zenginliğe ulaşır, borcu olan okursa borcundan kurtulur, mahbus okursa kurtuluşa erer. Her kim sabah onu okursa Allah'ın emniyetiyle geceye erer. Kim de gece okursa Allah'ın emniyetiyle sabaha ulaşır. Cennet ehlinde Kuran ref edilir, ondan birşey okumazlar, sadece Taha ve Yasin'i okurlar.”*²⁰⁵

Gül suyu ve za'ferânla Yasin sûresi yedi defa yazılır ve her gün bir tanesi aç olarak içilirse hafızaya kuvvet verir ve yaptığı münazaralarda gâlip olur. Mesaneden idrar çıkaramama derdi olan içerse faydalı olur. Hapsedilmiş kişi okursa hapisten kurtulur.

Kim Yasin-i şerîfi yazıp üzerinde götürürse, nazardan, cinden, haşerelerden ve ağırlardan emin olur.

“إِنَّا جَعَلْنَا فِي آغْثَاتِهِمْ أَغْلَالًا”²⁰⁶ kavline kadar kalkan üzerine nakşederek düşmana hücum edilirse Allah'ın izniyle gâlip olunur ve düşman yok edilir. Her kim bu ayeti yatağa girerken okursa gece boyu hırsız ve fesatların şerlerinden emin olur. İki kimse söz mücadelesine giriştiğinde okunursa mücadele biter.²⁰⁷

²⁰⁵ Ebu Nuaym, *Sıfatu'l-Cenneti*, I, 340.

²⁰⁶ Yâsîn 36/8-9.

²⁰⁷ Gazzizâde, *a.g.e.*, vr. 50a-52b.

5. Fetih Suresi

Ramazan-ı şerîfe ulaşıp Ramazan hilali görüldüğü gece Fetih sûresi okuyan kimse ertesi seneye kadar rızık hususunda zahmet çekmez, rızıkı geniş olur ve beklemediği yerlerden rızıklandırılır.

Savaş, muharebe ve korku vaktinde Fetih sûresini yazıp yanında götüren kimse korkudan emin olur.

Gemiye binerken Fetih sûresini tilâvet eden boğulmaktan emin olur.

Fetih sûresinin sonundaki ²⁰⁸محمد رسول الله kavlinden sûre sonuna kadar vefk edilerek taşınmasında surî-manevî, dünyevî-uhrevî faydalar vardır. Düşman şerrinden emin olunur, düşmana heybetli görünülür, istekler gerçekleşir, hangi dert ve ağrı üzerine konulursa sızısı diner. Ramazan ayının on dördüncü gecesine misk, kâfûr ve gülsuyu ile atlas üzerine yazılmalıdır. Bu atlas bir geyik derisine dikilmeli ve böylece korunmalıdır. Bu ayetin havâssı fayda celbedici, zarar defedicidir. Ayetleri yazarken satırlar birbirinden uzun ve kısa olmamalı, satırların dışı da birbirine eşit ve kare biçiminde olmalıdır.²⁰⁹

6. İhlâs Suresi

İhlâs suresinin bir kere okunmasında Kuran'ın üçte birini tilâvet etme sevâbı vardır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): *“Her kim İhlâs sûresini okursa, Kuran'ın üçte birini okumuş gibidir.”*²¹⁰ demiştir. Benzer bir hadiste: *“Kim İhlâs sûresini üç kere okursa, Kuran'ın tamamını okumuş gibidir.”*²¹¹ buyurmuştur.

İhlâs suresinin fazileti ile ilgili diğer hadisler şöyledir: *“Kim İhlâs sûresini on kere okursa, Yüce Allah, o kimse için cennette bir köşk yapar.”*²¹², *“Kim İhlâs sûresini yirmi kere okursa, Yüce Allah, o kimse için cennette bir saray yapar.”*²¹³, *“Cenab-ı Hak İhlâs sûresini elli kere okuyan kimsenin, elli senelik günahını affeder.”*²¹⁴, *“Kim namazlarda veya namazların dışında yüz defa İhlâs sûresini okursa, Cenab-ı Hak ona cehennemden*

²⁰⁸ Fetih 48/29.

²⁰⁹ Gazzîzâde, a.g.e., vr. 52b-53b.

²¹⁰ Buhari, *Fedâilu'l-Kur'an*, 13; Müslim, *Salâtu'l-Musafirün*, 231.

²¹¹ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, I, 598.

²¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIV, 376; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 410.

²¹³ Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'an*, 24; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, I, 93.

²¹⁴ Beyhâki, *Şuabu'l-İman*, II, 508; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'an*, 24.

kurtuluş beratı yazar.”²¹⁵, “Kim İhlâs sûresini bin defa okursa, kendi nefisini Allah'tan satın alır.”²¹⁶

7. Muavvizeteyn

Nebi (s.a.v.): “Bu gece indirilen ayetler var ya, onlar gibisi hiç görülmemiştir: Felâk ve Nâs sûreleri.” Bir diğer hadiste ise: “Sana insanların (sığınmak için) okuduğu en faziletli sûreyi haber vereyim mi? Dedim ki: Evet. قل اعوذ برب الناس dedi.” Aişe (r.a) buyurmuştur: “Rasulullah (s.a.v.) her gece yatağa girdiğinde İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okur, ellerini birleştirip ellerine üfler, sonra da başından ve yüzünden başlayarak elinin eriştiği kadarıyla bütün vücudunu sıvazlar ve bunu üç kere yapardı.”²¹⁷

Akşam ve sabah Felâk ve Nâs surelerini tilâvet eden büyücü ve hased edenin kötülüklerinden emin olur. İnsanlardan veya cinlerden gelebilecek zararlardan sâlim olur. Üzerine sihir tesîr etmez ve kendisinde sihir varsa allah'ın izniyle def olur.²¹⁸

²¹⁵ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XXVIII, 331.

²¹⁶ Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, XXI, 266.

²¹⁷ Buharî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 14, *Da'avât* 12; Müslim, *Selâm* 50; Tirmizî, *Da'avât* 21; Ebu Dâvud, *Tıbb* 19.

²¹⁸ Gazzizâde, *a.g.e.*, vr. 54a-55a.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEREFÜ'L-ÂFÂK ADLI ESER

Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi, risâlenin adını *Şerefü'l-Âfâk*'ın ilk sayfasında kendisi belirtmiştir.²¹⁹ Ayrıca *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî* isimli eserinin 91a numaralı varağının derkenarında kitaplarının adlarını zikrederken bu eserden *Risâle-i Şemsü'l-Âfâk* diye bahsetmektedir.²²⁰

I. ESERİN İÇERİĞİ

Eserin muhtevası şu konulardan oluşmaktadır:

Mukaddime [1^b], Temhîd-i Mukaddime, Der Âdâb-ı Dua [3^a], Âdâb-ı Dua ve Dua Hakkındaki Hadisler [5^b], Evkâti İcâbeti'd-Dua [9^b], Evkâti İcâbeti'd-Dua Hakkındaki Hadisler [10^b], Ziyareti Kubûr [12^a], Keffü'l-Hadîb [13^b], Te'sîri's-Seyyârât [14^a], Cuma Gününün Fazileti [15^a], Fevâid-i Taklîm-i Zifr [17^b], Perşembe Gününün Ahkâmı [18^a], Çarşamba Gününün Ahkâmı [18^b], Salı Gününün Ahkâmı [20^a], Pazartesi Gününün Beyânı [21^a], Pazar Gününün Beyânı [21^b], Cumartesi Gününün Tarifi [22^a], Pazar Gününün Saatlerinin Ahkâmı [24^a], Pazartesi Gününün Saatlerinin Ahkâmı [25^a], Salı Gününün Saatlerinin Ahkâmı [26^a], Çarşamba Gününün Saatlerinin Ahkâmı [27^a], Perşembe Gününün Saatlerinin Ahkâmı [28^a], Cuma Gününün Saatlerinin Ahkâmı [29^a], Cumartesi Gününün Saatlerinin Ahkâmı [29^b], Zikri Şerâiti'l-Havâss [31^b], Ahzi'l-Înâbe ve İttihâzi'l-Mürşidi'l-Kâmil [33^a], Havâss-ı Kelime-i Tevhid [37^b], Şerâit-i Yetmiş Bin Tevhid-i Şerîf [38^b], Tevhid-i Şerîf Hakkında Hikâye [40^a], Havâss-ı İsm-i Latîf [40^b], Kâide-i Vaz'-ı Vefk-i Müselles [41^b], Havâss-ı Salât-ı Münciye, Esmâ-i Hüsnâ ve Fâtiha'nın Fazileti [42^b], Tertîb-i Ders-i Fâtiha, Dua-i Hâtîme-i Fâtiha [45^a], Bakara Sûresinin Fazileti,

²¹⁹ Gazzîzâde, *Şerefü'l-Âfâk*, Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 50/1, vr. 1b.

²²⁰ Gazzîzâde, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 91a.

Âyete'l-Kürsî'nin Fazileti [46^b], Havâss-ı Amene'r-Rasulü [48^b], Şehidallâhü Ayetlerinin Fazileti [49^b], Yâsîn Sûresinin Fazileti [50^a], Fetih Sûresinin Fazileti [52^b], Vâkıa Sûresinin Fazileti [53^b], İhlâs Sûresinin Fazileti [54^a], Muâvizeteyn'in Fazileti [55^a], Esmâ-i Hüsnâ ve Fazlı [55^b], Âdâb-ı Tarikati'l-Âliye [62^a], Binâ-yı Tarikat, Ahkâm-ı Tarikat [64^a], Erkân-ı Tarikat, Vâcibât-ı Tarikat, Tevbe [64^b], Teslim [65^b], Zühd [66^b], Takvâ, Kanaat [68^a], Uzlet [69^a], Tembîh [69^b], Marifet [71^a], Sehâvet [71^b], Yakîn [72^b], Sıdk [78^a], Tevekkül [78^b], Tefekkür [79^a], İlim [82^a], Hilm [82^b], Sabır [84^b], Rıza [86^b], Şükür [87^a], İhlas, İhsan [88^a], Zikir [88^b], Terk-i Dünya [91^a], Terk-i Heva [92^a], Havf [92^b], Şevk [93^a], Hûş der dem [95^a], Nazar ber kadem [95^b], Halvet der encümen, Sefer der vatan [96^a], Yâd kerd [96^b], Bâz geşt, Nigâh dâşt [97^a], Yâd daşt [97^b], Vukûf-ı zamânî, Vukûf-ı adedî [98^a], Vukûf-ı kalbî [98^b].

II. ESERİN TAHLİLİ

Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi'nin on üç satırlı, 99 varak *Şerefü'l-Âfâk* isimli eserinin yazılış tarihi bilinmemektedir. Müellifin şikeste de denilen kırma tâlik türünde kaleme aldığı bu nüshadan başka bir nüsha bulunmamaktadır. Dolayısıyla elimizdeki nüsha müellif nüshası olup tektir. Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi bölümünde 50/1 numaradadır. Bu kütüphaneye satın alınma yoluyla temin edilmiştir.

Şerefü'l-Âfâk'ın dili sade ve kolay bir Türkçe'dir. Arapça'yı ayet ve hadis metinlerinin yanı sıra bazı kısımlarda da kullanmıştır. Eserdeki şiirlerin dili çoğunlukla Farsça'dır. Gazzîzâde'nin engin bir ilme sahip olduğu işlediği mevzularda yaptığı alıntılardan ve üç dili kullanmasından anlaşılmaktadır.

Gazzîzâde her konu ile ilgili ayet, hadis ve beyitlere yer vermiştir. Kaynakları arasında *Rûhu'l-Beyân* ve *Mesnevî* ön plana çıkmaktadır.

III. ŞEREFÜ'L-ÂFÂK'IN METNİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَ بِهٖ

الحمد لله الذى خلق السموات والارض فى ستة ايام وجعل الاشياء مظهرا للاسماء وشفاء لكل الام

والصلوة والسلام على سيد الانام حبيب ذو الجلال والاکرام وعلى آله واصحابه واولاده واتباعه وخلفائه الكرام.

[Gökleri ve yeri altı günde yaratan, eşyayı isimleri için görüntü ve her çeşit hastalık için şifa kılan Allah'a hamdolsun, Allah'ın habibi ve bütün mahlûkâtın efendisi Hz. Muhammed'e, ailesine, arkadaşlarına, evlatlarına, ona uyanlara ve hülefâ-i kirâma salât ve selam olsun.]

Ba'de izîn bu abd-i fakîr pür taksir Gazzizâde Abdülatîf evârenin küllün debîri, sarîra âgaz ve sahâif-i tabakât-ı arş-ı icabete pervâz birle makâlâta lisân-ı derâz ve çend-i kelimât-i hikem-i beyyinât işbu evraka tastîre hezâr niyâz, nice havâss ve menâfi' ihtiyâz ve sihâm-ı satr-ı mastara ihtizâz, berle makâlâtı ihtizâz eder ki **[1b]** bu âlem-i serîu'l-inhiyâzda her bir sadr-nişîn-i ihtifâz olan keremânın nîk namlarını pâydâr ve ilâ ahiri'd-dehr dua-i havâssa ve avâma medâr olmak mülâbesesiyle nâm-ı devletlerine erbâb-ı maârif çend pâd-ger zulûmât-ı medeât-ı deveâtan eseb-i taze-i mezâbir ile ihraca intibâr edip envâr-ı nehârda ittikâr buyurdıkları sîne-i dervişânemde karar berle mesâlik-i merkûmâne-i âcizane iftikâr ve ervâh-ı kudsiyeden istimdâd ve istinsâr ve her bir kelimât-ı hidâyet âyâtı kütüb-i mu[te]bere-i nazardan intikâr berle ol âsaf-ı deverân dâver-i âlî-şân müşîr-i Müşterî tedbir zîşân ber Mekke-i zaman nâsır ve mansûr ve muîn-i ehl-i iman sadîk-i siddîk-i zahîr halife-i Habîbu'r-Rahman el-müeyyidü minallahi'l-Meliki'l-Mennân sırr-ı defter guzât-ı islâmiyân Bâsıt-ı **[2a]** bisâti'l-emn ve'l-emân, kâmi'l-bed' ve't-tuğyân, câmi-'ı mehâsini'l-âsân, meşhûr bi'l-birri ve ihsan fi'l-a'nân, kerîm ibnü'l-kerîmân, seyyidü'l-şerîf-i ekvân a'nî bi'd-devleti ve'l-atûfi dîvân, vezir-i Felâtûn nazîr bi'l-izzi ve'l-ikbâl, izyân sümmiye Benî Adnan a'nî bi şerîfi'l-asl ve en-Nesib Muhammed Paşa (ekremallahu bi'l-hayri ma yurîd ve ma yeşâü) hazretlerinin nâm-ı devletlerine namzed olmak berle edhem hâme-i bî-câme harîrû'l-câme istinân-ı sarîr, evkât-ı deavât ve eyyâm-ı hâcât ve tarif-i seyyârât ve esrar-ı havâss-ı serîu'l-icâbet ve mezâk-ı evkât ve bunun emsali nice hidayet âyâtı, silk-i tahrîre keşîde ve kalem-i dü-zebândan envâr-ı feyz-i akdes kûse-i

ke's-i karâtîse celîde *Şerefü'l-Âfâk* tesmiye olunarak maksuda neşîr-sâk bihidâyetillahi'l-
[2b]Hallâk, kütüb-i muteber-i kavvâmdan istintâk olunarak ketb ü imla olundu. Ve
minallahi'l-avnü ve't-tevfik. Beyit:

Ben kimim ki hedefi vurmak için yenden el çıkarayım

Öyle bir çölde ki aslanların pençe attığı

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا، فَانصُرْنَا يَا رَبَّنَا عَلَى الْقَوْمِ الطَّاعِينَ، بِحُزْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ.

[Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et, peygamberlerin efendisinin hürmetine.]

Temhîd-i Mukaddime

Malûm-ı şerîf buyrula ki Cenâb-ı Perverd-gâr-ı âlem “*Bana dua edin, duanızı cevap vereyim.*”²²¹ buyurdu. Velâkin her bir ibadetin ve her taatin bir vakti ve adedi ve şerâiti ve âdâbı ve erkânı olduğu gibi dua ki ‘ayn-ı ibadettir onun dahi vakti ve saati ve âdâb ve erkânı vardır.

Der Âdâb-ı Dua

Evvela haramdan ictinâb gerektir. Ve hulûsu kalbiyle dua eyleye. Eğer [3a] muharremâtтан ihtirâz mümkün olmaz ise yine kabûl-i mültecâdır, velâkin baty olur. Binaenaleyh sülehâdan istid‘â olunur. Ve duadan evvel bir amel-i salih işlemek şarttır. Namaz, zikir, tilâvet-i Kuran, salât ü selâm emsali. Ve elbisesi ve mekanı pâk ve râihâ-yı tayyibe ile tâb-nâk ola ve abdest ala ve kıbleye müteveccih ola ve iki dizi üzerine câlis ola. Dua evvelinde Hakk’a hamd ü senâ ve resûl aleyhi’s-selâma salât ü selâm eyleye. Ve ellerini aç ve kaldıra. Ref-‘i yed eyleye. Ve duayı kemâl-i huşû‘ ve hudû‘ ile eyleye. Gözlerini semaya ref‘ eylemeye. Ve esmâ-i hüsnâ ile niyaz ede. Duada seci‘ ve kâfiye ve makam ve tegannîden hazer eyleye. Lisanına cârî olduğu gibi gûyâ ola. Ve duada tekellûf eylemeye. Enbiya ü mürselîn (salavâtullahi aleyhim ecmaîn) ve evliyaullah ve sülehâ-i ehl-i tevhidi vesile ede. Onlara tevessül eyleye. Ve kable’d-dua [3b] zünûbunu zikrede ve cümlesine mu‘terif ola. Ve tevbe-i sâdika ile tâib ve müstağfir ola. Ve duada cevâmi‘ul-

²²¹ Mümin 40/60.

kelîm olanını ihtiyar eyleye “*Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi cehennem azâbından koru*”²²² gibi. Fatîha-yı şerîf mânendi “*Allah’ım senden nimetin tamamını, afiyetin devamını ve hayırlı, güzel sonu isteriz.*” hadis-i şerîfinde olan dua-i mecma‘u‘d-de‘avât emsalini ihtiyar eyleye. Ve ibtidâen halife-i İslam zıll-i ihsan alîmü‘l-allâma dua ede. Ba‘de valideynine ve kendi nefesine ve cümle mü‘minine dua ede. De‘avât-ı âyâtta ve ehâdîste nefis-i mütekellim me‘a‘l-gayr ile niyazdan murâd budur. Cümle ehl-i imanı derc eylemektir. Vazife-i cem‘ler dahi bu remze işarettir. Ve duada kemâl-i azm ve cezm ile taleb eyleye. Ve akdâm-ı tâm eyleye. Ve duayı ednâ üç defa tekrar eyleye. Hakk’ın rızası olmadık şeyi taleb eylemeye. Ve duada **[4a]** haddi tecavüz eylemeye. Ve Cenâb-ı Hakk’tan cümle murâdını birden taleb eylemeye ve Dergâh-ı Hakk’tan niyaz olunan matlab te’hîr olunursa, ta‘cîl eylemeye. Ve kat‘-ı ümid eylemeye. Zira acele şeytanidir. Kat‘-ı ümid eylememek nass-ı kat‘î ile maktû‘dur. [Nitekim Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) “*Teennî Allah’tan, acele şeytandandır.*”²²³ buyurmuştur ve Allah sübhânehü ve Teâlâ “*Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyin.*”²²⁴ buyurmuştur.] Zira Cenâb-ı Allah kabûl-i dua eylemeyi vaad eyledi. Vaadinden nükûl eylemez. Elbet olunan dua hevaya münkâlib olmaz. Fevâidi der-kârdır. Lâkin istibtânında şayet hakkında bir menâfi‘-i cemîle ola. Binaenaleyh te’hîr olunur. Te’hîrde nâ-ümid olmayıp yine akdâm oluna. Nitekim Hz. Mevlâna (kaddesallahü sırruhu) şöyle demiştir:

Duaya sıkı sarılıp inle

*Sonunda dua seni gülyabanînin elinden kurataracaktır.*²²⁵

Ve ağzımı misvâkla râyiha-i kerîheden tetahhur ede. Ve kemâl-i tezellül ile ve iftikâr ile dua ede ve eylediği duanın manasına vâkıf ola. **[4b]** Zira manası bilinmeyen dua nadiren kabul olur. Ve esmâ-i Süryâniye ile ve arabi‘l-ibâra manasına adem-i vukûfla dua eylemeye. Mekk-i de‘avât mesnûne olup teberrük kasdıyla dua eyleye. Ceddîm kutbü‘l-ârifîn, senedü‘l-vâsilîn Şeyh Ahmed el-Gazzî (kuddise sırruhu‘l-âliye)’den mervîdir ki zikir ve tevhid ve dua kavâlib-i manadır. Ve lisanen olunan zikir ve dua laklakadan ibarettir. Asıl lazım olan sırr ve manadır. Zâkir ve dâ‘î olan zikir ve duanın manasını

²²² Bakara 2/201.

²²³ Tirmizî, *Birr*, 66.

²²⁴ Zümer 39/53.

²²⁵ *Mesnevî*, III,757.

tefekkür ederek huzuru kalbiyle huzur-u Hakk'ta olduğunu fikrederek kurb-i nevâfil kaidesini icra ederek zikir ve dua eyleye. Ya Hakk'ı görür gibi ya Hak kendine nazar kudretiyle nâzır ve her haline vâkıf olduğunu mülâhaza ile zikir ve dua olunur ise serî'û't-te'sîr olur. Ve derûnundan cemi'-i efkâr ve ağrazı ihrac edip ancak matlabına hasredip teveccüh-i tâmdan ibarettir. Dua ve's-selam. [5a]

Hâzâ Lâyihatun fi Beyân-i Ehâdîs-i Şerîf ve Âdâb-ı Dua

[Ebû Hureyre'den (radiyallahu anh) rivayet edilmiştir ki: Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “İbadetlerin en faziletlisi duadır.”²²⁶ Enes (radiyallahu anh) dan rivayetle: Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Dua etmeyi çoğaltın, çünkü dua kazayı defeder.”²²⁷ Selman (radiyallahu anh) Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivayetle şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ, haya edicidir ve kerimdir. Kul elini ona kaldırdığında boş olarak geri çevirmekten haya eder”²²⁸ Aişe (radiyallahu anhâ) Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu rivayet etti: “Allah Teâlâ duada ısrarlı olan kimseleri sever.”²²⁹ ve Ali b. Ebi Tâlib (radiyallahu anh)dan: Efendimiz (aleyhi's-selam) şöyle buyurmuştur: “Dua müminin silahı, dinin direği, göklerin ve yerin nurudur.”²³⁰ İbn-i Ömer (radiyallahu anh) Seyyidi'l-Kevneyn (Sallallahü aleyhi ve sellem)den rivayetle: “Duâ inen belada da fayda verir, henüz inmemiş belada da. Öyle ise ey Allah'ın kulları, duâyı bırakmayınız.”²³¹ Ebû Hureyre [5b] (radiyallahu anh) Nebi (Sallallahü aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Dua belayı geri çevirir.”²³² Selman (radiyallahu anh) dan rivayetle Nebi (aleyhi's-selam) şöyle dedi: “Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey ademoğlu! Üç şey vardır. Biri benim için, biri senin için, biri de benimle senin aranda. Benim için olana gelince; bana ibadet etmen ve hiçbir şeyi ortak koşmamandır. Senin için olana gelince; bir amel yaptığında ben sana yeterim, başışlanma dile, muhakkak ki biz Gafûr ve Rahîm'iz. Benimle senin arandaki ise; sana düşen dua

²²⁶ Hakim, *Müstedrek*, I, 667; Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, II, 64.

²²⁷ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, II, 63.

²²⁸ Tirmizî, *Da'avât*, 121.

²²⁹ Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, VIII, 241; Kuzâi, *Müsned-i Şihâb*, II, 145.

²³⁰ Hakim, *Müstedrek*, I, 669; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, I, 344.

²³¹ Tirmizî, *Da'avât*, 115; Ahmed, *Müsned*, XXXVI, 370; Hakim, *Müstedrek*, I, 670.

²³² Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, II, 63; Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, XIII, 5.

etmek ve istemektir. Bana düşen ise icabet etmek ve karşılıksız vermektir. ”²³³ Ebû Hureyre (radiyallahu anh) Nebi (aleyhi’s-selam)ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Allah Teâlâ buyurdu ki: Kim bana dua etmezse ona gazab ederim.”²³⁴ Muaz (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (aleyhi’s-selam) şöyle buyurdu: “Duâ inen belada da fayda verir, henüz inmemiş belada da. Öyle ise ey Allah’ın kulları, duâyı bırakmayınız.”²³⁵ Selman (radiyallahu anh)ın rivayet ettiğine göre Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Her ne zaman bir kavim, bir şeyler istemek için Allah Teâlâ’ya ellerini açsa, istedikleri şeyi ellerine vermek Allah’ın hakkıdır.”²³⁶ [6a] Cabir (radiyallahu anh) Rasulullah (Sallallahü aleyhi ve sellem)in: “Hiç kimse yoktur ki dua etsin de –günah istemediği ve sıla-i rahimi kesmediği müddetçe- Allah onun istediğini vermesin, ya da dua ettiği nisbette kötülüğünü örtmesin.” buyurduğunu rivayet etmiştir.²³⁷ Selman (radiyallahu anh)dan rivayet edilir ki Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)şöyle buyurmuştur: “Kazayı ancak dua geri çevirir. Ömrü de ancak iyilik uzatır.”²³⁸ Sadaka Rasulullah fî mâ kâle. Keza fî “Cami ‘i’s-Sağîr”.

Ve duada âmin hatm-i Rabbü’l-âlemîndir. Duada ve hitâmında âmin zikir olundukta hatim olup duayı fesad ve ’adem-i kabulden muhafaza eder. Ve fesede-i fecereden âmin emin eder. Nitekim mektubu mühür ile hıfz ederler. [Nitekim Ebû Hureyre (radiyallahu anh) Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)in şu sözünü rivayet etmiştir: “Âmin âlemlerin Rabbinin, mü’min kullarının lisanındaki mührüdür.”]²³⁹ Muhakkıkîn hazerâtı indinde [6b] Fatiha-i şerîfin münderic olduğu duanın cümlesi âminde münderictir. Âmin dahi ayn-ı duadır.

Allah’a itaat eden kulların yaptıkları bu güzel dua (Fâtiha) âmîn kelimesiyle mühürlenir. Böylece her hangi bir noksanlıktan veya reddedilmekten emin hale gelir. Aynı şekilde kıyamet divanının mühürlenmesi onunla olur; Hakk’a muti‘ olan kulun istek ve

²³³ Taberânî, *Mucemu’l-Kebîr*, VI, 253; Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehhâr*, I, 390.

²³⁴ Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, II, 63.

²³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 493.

²³⁶ Taberânî, *Mucemu’l-Kebîr*, VI, 254; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, II, 66.

²³⁷ Tirmizî, *Da’avat*, 9.

²³⁸ İbn Mâce, *Mukaddime*, 10; Tirmizî, *Kader*, 6, Ahmed, *Müsned*, XXXVII, 95.

²³⁹ Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, I, 559.

arzusuna kovuşması da onunladır. Bu kelime onunla Hak arasında bir sırdır ve bu sırta hiç kimsenin muttali olmasını istemez. Beyit:

Bir sırta sahibim ki dervişler arasında bilen yoktur

Gerçi Cibrîl-i Emîn bile bu sırta mahrem değildir

Nitekim Cenâb-ı Hak buyuruyor ki “Ey kulum! Dua et ve istediğini benden iste. İsteğinin katıma yükselmesini diliyorsan fermanın sonuna âmîn mührünü vur ki bana ulaşsın ve hiç kimse buna muttali olmasın. Bazıları demişlerdir ki âmîn hem muhaffef, hem mahdût hem de maksûrdur. Haddizatında âmîn “İlahî, duamı kabul et” anlamındadır. İmam Cafer-i Sâdik’tan gelen diğer bir rivayette âmîn kelimesiyle ilgili şöyle denilmiştir: Âmîn dediğinde kişi, İlahî senin dergâh-ı [7a] keremine yönelerek dua ediyoruz, duamıza icabet et demektedir. Cenâb-ı Hak bu sözü söyleyerek kendisine yöneleni dergâhından ümitsiz olarak döndürmez. Beyit:

Herkes senin dergâhına niyazla geliyor

Senin lütuflarından ümitsiz olarak nasıl geri döner

[İbn-i Abbas (radiyallahu anhümâ)dan Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)in şöyle dediği rivayet olunur: “Allah’a dua ederken avuçlarının içini açarak dua et, ellerinin sırtlarıyla dua etme. Duayı bitirince avuçlarını yüzüne sür.”]²⁴⁰ Yani ol Şâh-ı akalîm-i risâlet, İbn Abbas’a hitâb buyu[ru]b âdâb-ı duayı tâlim eder ki hîn-i duada ellerini kaldır. Sâil misali iltica ile ve tamam-ı duada atıyye-i Hüdâ’yı kabul edip ellerini yüzüne mesh eyle buyurmuşlardır. Ve duada azm ve ikdâm-ı tâmma bu hadis-i şerîf delalet eder. [Enes b. Mâlik (radiyallahu anh) rivayet etti ki Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz dua ettiği zaman kesin bir ifade ile dilekte bulunsun. Allahım! Dilersen bana ver, demesin.”]²⁴¹ Ve Server-i âlem (sallallahü aleyhi ve sellem) duayı üç [7b] defa tekrar eylemesini severlerdi. [Nitekim İbn Mes‘ud (radiyallahu anh) şöyle buyurdu: Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem): “Üç defa dua etmek ve üç defa istiğfarda bulunmak O’nun hoşuna giderdi.” buyurmuştur.]²⁴² Ve mazlum olan kimsenin

²⁴⁰ İbn Mâce, *Kitabu’d-Duâ*, 13, *İkametu’s-Salâ ve’s-Sünne*, 119.

²⁴¹ Müslim, *Kitabu’z-Zikr ve’d-Dua ve’t-Tevbe ve’l-İstiğfar*, 7; Ahmed, *Müsned*, XII, 265.

²⁴² Ebu Davud, *Vitr*, 26; Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehhâr*, II, 348.

inkisarından ve bedduasından hazer gerektir. Zira dergâh-ı Hakk'ta makbul olur. Ve şerâre-i nâr misali semaya urûc eder. Ve mazlum ile Hak beyninde olan hicab-ı 'adem-i kabûl merfû'dur. [Ali (radiyallahu anh)ın Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivayet ettiği şu hadiste olduğu gibi: “Mazlumun (bed)duasından sakının. Çünkü o Allah Teâlâ'dan hakkını almasını ister. Ve Allah da hiçbir hak sahibinden hakkını menetmez.”²⁴³ İbn Ömer (radiyallahu anhümâ) Nebi (aleyhi's-selam)dan rivayetele: “Mazlumun (bed)duasından sakının. Çünkü o ateşin kıvılcımı gibi göğe yükselir.”²⁴⁴ Ebû Said (radiyallahu anh)ın rivayetiyle Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Mazlumun dualarından sakının. Çünkü onunla Allah Teâlâ arasında hicab yoktur.”²⁴⁵]

Bir mümin bir mümine an zuhri'l-gayb dua eylese duaya müvekkil **[8a]** olan melek “Ey mümin! Mümin karındaşının hakkında eylediğin duanın bir mislini de Allah Teâlâ sana ihsan eylesin” diye dua eder. [Ebû Hureyre (radiyallahu anh) Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu aktardı: “Bir kimse diğerinin arkasından dua ederse, melek de ona ‘misli senin olsun’ der.”²⁴⁶ Ve İbn Ömer (radiyallahu anhümâ) Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivayetele: “Kabul olunması en hızlı olan dua, gaibin gaibe yaptığı duadır.”²⁴⁷ Sûrî ve manevî mihen-i dünyeviyye mübtela olanların dahi duaları kabûle karîndir. [Ebû'd-Derda (radiyallahu anh)ın rivayetiyle Nebi (aleyhi's-selam): “Dertli müminin duasını ganimet bilin.” buyurmuştur.]²⁴⁸ Ve üç kimsenin duası esra'u'l-icabedir. Biri sâim, biri misafir, biri mazlum. Misafir hanesine rücu' edinceye kadar, sâim iftara kadar, mazlum iâne olunup zulümden halâs oluncaya kadar. [Ebû Hureyre (radiyallahu anh) **[8b]** Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Üç kimse vardır ki dualarını geri çevirmemek Allah üzerine bir haktır. İftar edinceye kadar oruçlu, felah buluncaya kadar mazlum, evine dönünceye kadar yolcu.”²⁴⁹ Ve yine ondan rivayetele Nebi (aleyhi's-selam) şöyle buyurdu: “İcabet edilen üç dua vardır: Oruçlunun duası, yolcunun duası, mazlumun duası.”²⁵⁰ Bu ehâdis-i şerîfeden

²⁴³ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, III, 499.

²⁴⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, X, 274; Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, III, 500.

²⁴⁵ Buhari, *Mezâlim*, 9, *Meğâzi*, 60; Müslim, *İman*, 9, Ahmed, *Müsned*, III, 498.

²⁴⁶ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, II, 72.

²⁴⁷ Tirmizî, *Birr ve's-Sıla*, 50; Ebû Davud, *Vitr*, 29.

²⁴⁸ Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, V, 141.

²⁴⁹ Ahmed, *Müsned*, XV, 463; Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, II, 413.

²⁵⁰ Tirmizî, *Birr ve's-Sıla*, 7; Ahmed, *Müsned*, XVII, 268.

fehmi olunduğuna göre mazlum olan velev kafir olsun duaları seri‘u‘t-te‘ sîrdir. Ya ‘‘Gürûh-ı zulüm bu kadar kimseye zulmedip yine kendileri emn ü selamet üzere olurlar. Bunda hikmet nedir?’’ denirse; bunda sırr-ı ilm-i ledünnî vardır. Onu keşfe rıza yoktur. Ehlinin malumudur. Lâkin yine ol zalim olan elbet bir gün zulmünün şeâmetini bulsa gerektir. Fakat bunda imhâl-i ilahi vardır. Nihayetinde ‘‘Allah ondan intikam alır’’²⁵¹ ile intikâm-ı Samedânî zuhur eder. Beyit:

Her ne yaparsa kendine yapar,

İster iyi ister kötü olsun. [9a]

Hâzâ Lâyhâtün fî Beyâni Evkâti İcâbeti’ d-Dua

Duaların makbul olduğu vakitler beyan olunur. Evvela leyle-i Kadir’de dualar makbuldür. Gerçi her gece duaların makbul olduğu vakit vardır. Lâkin leyle-i Kadir’de rahm-i ilahî kemal üzre mebzûl olup âmmeten makbul olur. Hatta Hazreti Rabia demiştir ki: ‘‘Bu halk leyle-i Kadri niçin talep ederler?’’, cevap verdiler ki: ‘‘Leyle-i Kadir’de dualar makbul olur. Binaenaleyh halk onu cüst ü cû ederler’’ deyince Rabia (rahimehallah) buyurdu ki: ‘‘Ne garip esrardır duaların kabul olmadığı gece yoktur. Her gece dua ve niyaz dergâh-ı bî-niyâzda makbuldur.’’ buyurdu. Vâkıan mukarrebân-ı dergâh-ı ulûhiyyete göre her zaman makbuldür. Eşrafü’l-‘ezmân bizim gibi acizler ve asiler içindir. Beyit:

Ey Hoca! Kadir gecesinde bir alâmet arıyorsun.

Eğer değerini bilersen her gece Kadir gecesidir. [9b]

Ve arefe günü husûsan ba‘de’z-zevâl ve cuma geceleri ve cuma günü husûsan cuma gününün ahir saati ve nisfu’l-leylde ve gecenin sülüs-i evvelinde ve sülüs-i âhirinde husûsan sülüs-i âhirin derûnunda ve seher vaktinde ve cuma günü hatîb hutbede iken beyne’l-hutbeteyn câlis olduğu zaman ve ezan-ı şerîf esnasında ve ezanla ikamet beyninde ve zahmet ve ızdırab vaktinde ve cenk safında küffâra mukabil iken ve küffâr ile harb ve kıtal olunur iken ve evkât-ı hamse akabinde ve secdede ve tilavet-i Kuran akabinde husûsan hatm-i şerîf hitâmında zemzem-i şerîf nûş eylerken ve cenaze yanında ve harûs sayha eylerken ve cemiyet-i salâh-ı müsliminde ve meclis-i zikr-i şerîfte ve yağmur nâzil

²⁵¹ Maide 5/95.

olurken ve Kabe-i Mukerreme'yi ibtidâen ru'yet eyledikte sûre-i En'âm'da beyne'l-celâleteyn[10a] ve mevâdi'-i şerîfe-i mübarekede husûsan Mekke-i Mukerreme şerefellahu ve limen zêrâda. Hasan Basrî'den mervîdir: "On beş makamda dua serî'û'l-icabedir. Tavaf ve Metaf'ta ve Mültezem'deki Rûkn ile Bâb-ı Mekke mabeynidir. Ve tahte Mizâb'la beyne'n-nâs -Altınoluk tabir olunur- onun tahtında, ale'l-husûs Nüzûl-ü Gays'te ol Mizâb'dan cereyan ederken ve beyt-i şerîfin derûnunda ve zemzemi şerîf kuyusu indinde ve beyne's-Safa ve'l-Merve inde's-sa'y ve Makam-ı İbrahim'de ba'de edâ-i salâti't-tavaf ve Müzdelife vakfesinde kable tulû'i'ş-şems ve Mina'da ve Cemerât-ı Selâse'de recm-i şeytanda ve arştan kadr-i muallata ve Ravza-i Mutahhara-i Seyyidi'l-beşeri ziyarette.

Fî Beyân-i Ehâdisi'ş-Şerîfi Fî Evkâtî'l-İcâbeti

[Ebû Ümame (radiyallahu anh) dan rivayetle Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem):
[10b] "Müezzin nida ettiğinde, sema kapları açılır ve dualara icabet edilir" buyurmuştur.²⁵² Enes (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (aleyhi's-selam) şöyle buyurdu: "Müezzin namaz için nida ettiğinde, sema kapları açılır ve dualara icabet edilir."²⁵³ Übey b. Ka'b (radiyallahu anh) Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Rikkat halinde duayı ganimet bilin, çünkü o rahmettir."²⁵⁴ Amr b. Abese (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (aleyhi's-selam) şöyle buyurdu: "En faziletli saatler gecenin son kısmının ortasıdır."²⁵⁵ Cabir (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Gecede öyle bir saat vardır ki; müslüman bir kimsenin Allah'tan, dünya veya ahirete dair bir hayır talebi o saate rastlarsa, Allah dilediğini ona mutlaka verir. Bu saat her gecede vardır."²⁵⁶ Ebû Ümame (radiyallahu anh) Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) in şu sözünü aktarmıştır: "Dört vakitte sema kapları açılır ve dua kabul olur. Allah yolunda savaşmak üzere saf tutulduğunda, yağmur yağarken, namaza kamet getirilirken, Kâbe görüldüğünde."²⁵⁷ İbn Amr (radiyallahu anh)ın rivayet ettiği bir hadiste [11a] Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem): "Duanın en hayırlısı arefe günü olandır. Ve benim ve benden önceki peygamberlerin dediklerinin en

²⁵² Ahmed, *Müsned*, XXIII, 42; Taberânî, *Mucemu'l-Kebîr*, VIII, 102.

²⁵³ Ahmed, *Müsned*, XXIII, 42; Taberânî, *Mucemu'l-Kebîr*, VIII, 102.

²⁵⁴ Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, V, 140; Kuzâî, *Müsned-i Şihâb*, I, 402.

²⁵⁵ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, VII, 784.

²⁵⁶ Müslim *Salâtu'l-Misafirîn*, 205; Ahmed, *Müsned*, XXIII, 78.

²⁵⁷ Taberânî, *Mucemu'l-Kebîr*, VIII, 169.

hayırlısı da ‘La ilahe illallahu vahdehu la şerike leh, lehü’l-mülkü ve lehü’l-hamdü ve hüve ala külli şey’in kadîr’ sözüdür.’²⁵⁸ buyurmuştur. Râfi‘ (radiyallahu anh) rivayet etmiştir ki Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem): Enes (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (aleyhi’s-selam) şöyle buyurdu: “Her kim Kuran’ı hatmederse onun kabul olunmuş bir duası vardır.”²⁵⁹ Ebû Said (radiyallahu anh) Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivayetle: “Sizden biri rızık isteyeceğinde helalini istesin.”²⁶⁰ Ebû Ümame (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (aleyhi’s-selam) şöyle buyurdu: “Allah’ın, ‘Ya Erhamerrahimin’ niyazına memur bir meleği vardır. Kim bunu üç kere derse o melek der ki: ‘Allah sana teveccüh etti, iste istiyeceğini’”²⁶¹ İbn Mes‘ud (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (aleyhi’s-selam) şöyle buyurdu: “Allah’ın fazlından isteyin. Zira Allah, kendisinden istenmesini sever. Kulluğun en efdali de, (dua edip) kurtuluşu beklemektir.”²⁶² Sadaka Rasulullah fî mâ kâle ve sadaka[11b] habibullahu’l-Melikü’l-Müteal. Keza fî “Câmi’i’s-Sağîr”.

Fî Ziyareti Kubûr

İnde’l-meşâyihi’s-sûfiyye ehâdis-i meşhûreden biri de “İşlerinizde muhayyer kaldığınızda ehl-i kubûrdan yardım isteyiniz.”dir.²⁶³ Bu hadis kütüb-i meşâhir-i ehâdiste bulunmadığından bu manada bu hadis-i şerîfi rivâyet buyurmuşlardır. [Rasulullah (Sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “İşlerinizde şaşkınlığa düşünce ehl-i kubûrdan yardım isteyiniz”]²⁶⁴ Yani bir umûrda mütehayyer olduğunuzda ve bir umûr sizi et‘âb eyledikte ziyaret-i kubûr edip rûhânîyet-i ashâb-ı kubûrdan istimdâd taleb edin. Ashâb-ı kubûr iki nev‘dir. Biri zâhir, biri bâtın. Zâhir olan râhile-bend, milk-i bekâ olan evliyaullah hazarâtıdır. Bâtın olan dünyada: “Ölmeden önce ölünüz”²⁶⁵ sırrına vâsıl olup ölmezden evvel ölüp vâsıl ilallah olan zevâttır. [12a] Ashâb-ı kubûrdan gerek hükmî, gerek hakikî her kangisi olur onların ervâh-ı kudsiyesinden istimdâd fayda eder, Lâkin şurûtuna riayet şarttır. Şart bulunmadıkça meşrût dahi mefkûd olur. Böyle zevâta istimdâd için

²⁵⁸ Tirmizi, *Da’avât*, 139.

²⁵⁹ Beyhaki, *Şuabu’l-İmân*, II, 374; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, I, 517.

²⁶⁰ Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, IV, 6; Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, III, 218.

²⁶¹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 728; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, II, 77.

²⁶² Tirmizî, *Da’avât*, 132; Taberânî, *Mucemu’l-Kebîr*, X, 101.

²⁶³ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, I, 85; Ali el-Kârî, *Mirkâtu’l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtu’l-Mesâbih*, VI, 34.

²⁶⁴ *Keşfu’l-Hafâ*, I, 85 (213).

²⁶⁵ *Keşfu’l-Hafâ*, II, 384 (2669).

ziyarete varan zâirin münasebeti olmak şarttır. Sûrette münasebetsiz ekâbir-i sûriyeden talep, metâlib olmadığı gibi, bâtında dahi bilâ-münasebe ahz-i feyz ve istimdâd olmaz. Elbet min vech-i münasebet gerektir. Evvela âdâb-ı ziyarete riayet edip bir zat-ı kerimin ziyaretine niyet olundukta zâhirini ve bâtını tathir edip, gusl-i vudu‘ emrine riayet birle her bir varlığından tecridnâm üzere olup mahv-ı sırf erip, “Ölmeden önce ölünüz” râyihasını şemm edip bu sûretle münasebet tedarik edip hâke beraber [12b] huzur-i devletlerine varıp, husûl-i murâdına ervâh-ı kudsiyyelerinden imdâd talep eyleye. Bunun bir eshel sûreti vardır. İnsan, anâsır-ı erbaadan mürekkebtir. Kendini cem‘ edip kemâl-i fikr-i tâm ile anâsırdan hâkiyeti hâka, mâiyeti âba, havayı havaya, nârı nâra verip “*De ki Ruh, Rabbinin bileceği bir şeydir*”²⁶⁶ sırrını mülâhaza edip her birini yerli yerine teslim eyledikte kendinde bir şey kalmayıp mahv-ı sırf olup ehl-i kubûr ile münasebet peydâ olur. Zira ehl-i kubûr gerek hükmî, gerek hakikî böyle mahvolmuştur. Zira zâir dahi velev takliden bu vecihle mahva resîde oldukta üns ve ülfet olur. Ve hîn-i ziyarete zâirde âlât-ı cevarih vardır. Dil, ağız, el, ayak vesâir a‘zâ ile zikir ve tilâvet-i Kuran ve sadaka edip mezûrun ruhuna feyz-i kesbîden hediye eder. Ehl-i kubûrda dahi feyz-i [13a] vehbî, rûhânî vardır. Kendilerine feyz-i kesbîden hediye oldukta ol dahi feyz-i vehbîden ihsan eder. Ve lisân-ı ruhla hâcâtının husûlünü Hakk’tan niyaz buyurlar. Beyit:

Edeb ilahî nûrdan bir tâcdır

Başına giy ve istediğin yere git.

Mefhûmunca kemal üzere kalben ve kâliben, sırran ve alâniyeten edep isterler. Zira çok kimse ziyaret-i pîrânda nâil-i murâib olacak iken mahrûm ve mehcûr olur, edebe riayette kusur eylediklerinden. Mevlana (kuddise sırruhu) şöyle demiştir:

Hüdâ’dan edeb hususunda yardım dileyelim.

*Çünkü edebi olmayan, Rabbin lûtfundan mahrum kalır.*²⁶⁷

²⁶⁶ İsra 17/85.

²⁶⁷ Mesnevî, I, 79.

Ahkâm-ı âdâb-ı menâfi‘-i ziyaret-i ervâh-ı mukaddese ziyaret-i kubûr hakkında olan risâle-i acizânemde tafsilen zikir ve beyan olundu. [Ayrıntılı ifade istersen, ziyaret-i kubûr hakkında olan risâleye müracat et.]

Beyân-ı Keffü’l-Hadîb

Erbâb-ı nücûm ve ârif-i edvâr-ı felekiyye olan zevâtın istihracları üzere, beher gün yirmi dört saatte bir sekiz on dakika kadar [13b] şeref-i vakt vardır ki, onu “Keffü’l-Hadîb” tabir ederler. Ol Keffü’l-Hadîb’in duhulünde dua müstecabdır. Gâh gündüz olur, gâh gece olur. Sâdât-ı sûfiyyenin vakt-i feyz tabir eyledikleri zamandır. Cedvel-i Keffü’l-Hadîb’e vâkıf olan bu sırra ârif olur. Fefhem ta‘rif cidden.

Temhîd Fî Beyân-i Te’sîri’s-Seyyârât

Malum-i şerîf buyrula ki her anda Cenâb-ı Perverd-gâr-ı âlem bir feyz ile tecelli eder. Esma-i ilahiye ta‘til olmaz. Her an ve her zaman birinin sırrı zuhur eylemektedir. Gâh kabz, gâh bast; gâh en‘âm, gâh imsâk; gâh lütuf, gâh kahır ve her günün dahi bir feyzi vardır. Ve her günde ve gecede yirmi dört saatin her birinde bir nev‘-i tecellî-i ilahî olur. Daimen teceddüdedir. Te’sîrât-ı havâssa ve esmaya tâlib olan zevâta bu tecelliyata vâkıf olmak elzem-i umûrdandır.

Zira [14a] eşya, mazharü’l-esmadır. Bu esrar seyyâre-i seb‘ada cevelân eder. Bu seyyâre-i seb‘anın her birinde bir sır vaz‘ olunmuştur. Yirmi dört saat yedi seyyâre üzerine deverân eder. Her birinin hükmünde bir esrâr-ı maneviyye zuhur eder. Hatta kavm-i dâllinden bazısı bu seyyâre-i seb‘aya müdebbirât-ı seb‘a tabir edip ve edâ-i dalâlette münhemik olmuşlardır, kemâl-i te’sîrine nazaran. Lâkin sevap olan odur ki gerçi bu seyyârede te’sîr vardır amma te’sîri ihsan eden Hâlık’tır. Müessir-i hakikî yine zât-ı pâk-i Hâlıkü’l-eflâktır. Rubâî:

Hakk fâildir, Hakk’tan gayrısı alettir.

Aletin tesiri imkansız şeylerdendir,

Hakikî müessir (fâil) olan varlık bir tektir.

Gerisi hep vehim ve hayallerdir.

müfâdıncâ müessir kendidir. Lâkin her şeyde bir eser ve tecelli vaz‘ buyurmuştur. Narda yakmak, bâdda yıkmak, âbda itfâ, hâkte nemâ ve nebâtâtın her birinde [14b] bir

nev'-i hâss vaz' olundu. Ve ol nebâtâtın dahi her biri ism-i Perverd-gâr'dan bir isimden feyz alır ve bir ismin mazharıdır. Ve seyyâre-i seb'anın her biri dahi esmadan istidâdına göre birkaç isme mazhardır. Ol mazhar olduğu ismin sırrı ol kevkebin saltanatında zuhur gelir. Esmâ-i latîfeden ise onda eltâf zuhur eder ve eltâfa ve ihsana dair esma ve havâs ve evfâk ve tılsımât ve sûrî arzuhâl ve mektubât tahrîr olundukta seri'u't-te'sîr olur. Kahriyeden ise ihlâkâta dair a'mâlin te'sîri olur. Tafsîli eyyâm-ı seb'anın ahkâm-ı saatinde malum ve münkeşif olur.

Fî Beyâni Fedâili Yevmi'l-Cuma

Yevm-i cuma eşref-i eyyâmıdır. Ve 'îd-i mü'minî[n]dir. [Nitekim Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurmuştur ki: “Allah katında günlerin en faziletlisi cuma günüdür.”]²⁶⁸

Ve cuma gününde bir saat-i saîde **[15a]** vardır. Her kim onda namaz eda ede, dua eyleye, Allah Teâlâ murâdını ihsan eder. [Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in şu hadiste buyurduğu gibi: “Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, şayet bir müslüman kul o saatte namazda Allah'tan (cc.) bir hayır isterse, Allah (cc.) onu kendisine mutlaka verir.”]²⁶⁹

Ve her cuma bu ümmet-i merhûmeden altı yüz bin kul nârdan azâd olur. [Nitekim Efendimiz (aleyhi's-salâtü ve's-selâm): “Allah Teâlâ, her cuma günü hepsi cehennemî hak etmiş altı yüz bin kişiyi cehennem azâbından azâd eder.”²⁷⁰ ve “Cuma, fakirlerin haccıdır.” buyurmuştur]²⁷¹ Ve yevm-i cumada ba'de'l-asr gaybûbet-i şemse kadar bir saat-i saîde vardır, dualar ve niyazlar kabul olur. [Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): “Cuma günü duaların kabul edileceği beklenen saati; ikindiden sonra güneş batıncaya kadar ki zaman içerisinde arayın” buyurmuştur.²⁷² Ve yine Rasulullah (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) şöyle buyurmuştur: “Cuma günü bir saat vardır ki, kul ona rastlar da Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah onu affeder.”]²⁷³

²⁶⁸ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, VII, 707.

²⁶⁹ Buhârî, *Talâk* 22; Müslim, Cuma 20.

²⁷⁰ Beyhaki, *Şuabu'l-İmân*, III, 113; Ebu Ya'lâ, *Müsned*, VI, 156.

²⁷¹ Kuzâi, *Müsned-i Şihâb*, I, 81; Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, VII, 707.

²⁷² Tirmizî, *Salât*, 242.

²⁷³ Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 130; Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, VII, 764.

Server-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) beyt-i şitâdan beyt-i sayfa hurûc **[15b]** eyledikte ibtidâ-i beytütetleri cuma gecesi olup kezâlik beyt-i sayftan hâne-i şitâya duhûl buyurdıkları cumada olurdu. Binaenaleyh bir hânedan bir hâneye nakilde cuma gecesi ibtidâ-i beytütette berk-i azîme vardır. [Aişe (radiyallahu anhâ)dan rivayet edilen şu hadiste açıklandığı gibi: “*Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) yazın evden çıkmak istediği zaman cuma gecesi çıkmaktan hoşlanırdı, kışın eve gireceği zaman cuma gecesi girmeyi tercih ederdi.*”]²⁷⁴ Ve cuma günü gusûl eylemede menâfi‘-i kesîra ve ecir ve fayda vardır. Hatta âb-ı gusûl bir altına dahi olursa yine gusl-i cuma müstehaptır. [Enes (radiyallahu anh) Rasulullah (Sallallahü aleyhi ve sellem) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*(Bir kâse su) Bir dinara da olsa cuma günü guslediniz.*”]²⁷⁵ Ve cuma günü gusûl eden mü’minin mâ beyne’l-cumateyn zünûbu af olup üç dahi ziyâde mafîret olur. [Nitekim Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: “*Cuma günü guslediniz. Çünkü kim cuma günü guslederse, [16a] iki cuma arasındaki (günahlarına) keffarettir.*”]²⁷⁶ Cabir (radiyallahu anh)ın rivayet ettiğine göre Nebi (sallallahu aleyhi ve sellem): “*Her Müslüman kişinin yedi günde bir gusletmesi gerekir. İşte o gün de cumadır.*” buyurdu]²⁷⁷ Cuma günü ba‘de edâi’l-cuma, bir mü’min sûre-i İhlâs ve Muâvezeteyni yedişer kere tilâvet eylese, ertesi cumaya kadar cemi‘ mesâibden ve şiddetten emin ve sâlim olur. [Aişe (radiyallahu anhâ)[dan rivayete] Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “*Kim cuma namazından sonra İhlâs-Felâk-Nâs sûrelerini yedişer kere okursa; Allah onu diğer cumaya kadar her türlü kötülükten korur.*”]²⁷⁸ Cuma günü kesret-i salât ile meşgul olup Server-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)e çok çok salavat eden mü’minlerin eylediği salavatlara Ravza-i Mutahhara-i Seyyidi’l-enâm’a arz olunup bâis-i kurbîyet-i nebevî olur. Rasulullah indinde sevgili ve muhabbetli olur. Ve rûz-i **[16b]** cezâda şefaati-Rasul (aleyhi’s-selâm)a layık ve müstehak olur. [Ebû Umame (radiyallahu anh)dan rivayete]: Nebi (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “*Cuma günü bana salavat getirmeyi çoğaltın. Çünkü cuma gününde salâtlar bana arz olunur. Kim bana daha çok*

²⁷⁴ Beyhaki, *Şuabu’l-Îmân*, III, 114, Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, VII, 117.

²⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 95; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, VII, 754, 756.

²⁷⁶ Ahmed, *Müsned*, XIX, 292; Beyhaki, *Şuabu’l-Îmân*, III, 96.

²⁷⁷ Nesâî, *Cuma*, 8; İbn Hibban, *Sahih*, IV, 21.

²⁷⁸ Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, XXI, 248.

salât ederse yeri bana daha yakın olur.”²⁷⁹ Enes (radiyallahu anh) Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Cuma günü salavat getirmeyi çoğaltın. Kim böyle yaparsa, kıyamet gününde ona şahit ve şefaatçi olurum.*”²⁸⁰ Server-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem)den cuma gününün ahkâmını sual eylediklerinden cümle ahkâmından beyan edip yevm-i nikahdır. Hazreti Âdem (salâtullahi ala nebiyyina ve aleyhi hazretleri) Hazreti Havva’ya cuma günü akd olundu. Hazreti Yusuf (aleyhi’s-selâm)a Züleyha cuma günü akd olundu. Hazreti Musa (aleyhi’s-selâm)a Hazreti Şuayb (aleyhisselâm)ın kerimesi cuma günü akd olundu. [17a] Ve Hazreti Süleyman (aleyhi’s-selâm)a Belkıs cuma günü akd olundu. Ve Server-i âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) efendimize Hazreti Hatice ve Hazreti Aişe validelerimiz cuma günü akd olundu. Binaenaleyh cuma gün akd-i nikâh gayet de mübarek oldu. Zira sünen-i enbiyadandır.

Fevâid-i Taklîm-i Zifir

Cuma günü taklîm-i ezfârda fevâid-i kesîra vardır. Hatta vücudundan cümle dert çıkar yerine deva dâhil olur. [İbni Mesud (radiyallahu anh)[ın rivayetine göre] Nebi (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “*Kim tırnaklarını cuma günü keserse Allah ondan hastalıkları çıkarır, ona şifalar verir.*”²⁸¹ Kezâ fî “*Ruhu’l-Beyân*”

Elbise-i nazîfe lâbis olmak ve tathîr-i vücud eylemek ve güzel râyiha sürünmek âdâb-ı cumadandır. Hazreti Mevlâna (kaddesallahu sırra’l-a’lâ)dan “*bêrakallâhu’s-sebt ve’l-hamîs*” eazzından sual eylediklerinde buyurdular ki: “*Sebt ile hamîsin mübarek olmaları cumaya câr olduklarındandır. Cumanın [17b] biri evvelinde biri ahirinde vâki’ olmak ile cumanın şerefinden ahz-ı bereket eylediler.*”

Elbet iyiye mukârin olan ondan iyilik ahz eder ve Hazreti Âdem (aleyhi’s-selam) cuma gün ba‘de’l-asr halk olundu. Cuma gün seyyâreden saltanat Zühre’nindir. Atf ve muhabbet ve akd-i üns ve ülfette hükmeder.

Fî Beyâni Ahkâmı Yevmi Pencşenbe

²⁷⁹ Beyhaki, *Şuabu’l-Îmân*, III, 110; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, I, 488.

²⁸⁰ Beyhaki, *Şuabu’l-Îmân*, III, 110; Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, V; 373.

²⁸¹ Abdurrezzak, *Musannef*, III, 199.

[Hazreti Peygamber (aleyhi's-selam)a perşembe günü hakkında soruldu. Bunun üzerine şöyle dedi: “İhtiyaçların giderildiği gün ve sultan huzuruna giriş günüdür. Çünkü bu günde İbrahim (aleyhi's-selam) Mısır Meliki'nin huzuruna girdi ve ihtiyacı giderilip ona Hacer hediye edildi.”] Pencşembe günü niyâz-ı hâcât eyyâmındandır. Ve mülûk huzuruna duhûlde menâfi‘ olur. Hatta Hazreti İbrahim (aleyhi's-selam) hamîs günü Melik-i Mısır'ın meclisine dâhil oldu. Maksudu hâsıl olup [18a] Hazreti İsmail (aleyhi's-selâm)ın valideleri Hazreti Hacer'i kendine hediye eyledi. Ve hayvânâtın neşri ve halkı, yevm-i hamîste vâki‘ oldu. Seyyid'ül-Mürselin (aleyhi's-selâm) efendimiz hamîs günü gazaya teşrif buyurmasını severler idi. Vesâir seferlere hamîs günü teşrif eylemesini muhabbetli görürler idi. [Ka'b b. Mâlik (radıyallahu anh) şöyle rivayette bulundu: “Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) gazaya perşembe günü çıkmayı severdi.”²⁸² Ümmi Seleme (radıyallahu anhâ) buyurdu ki: “Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) yolculuğa perşembe günü çıkmayı severdi.”²⁸³ Ve pencşembe gün seyyâreden saltanat Müşteri'nindir. Celb-i rızık ve ikbâle dair a'mâl ve havâs ve havâtım ve mekâtib ve evfâk müessir olur vallahu a'lem bi's-sevâb. Ve hamîs günü tırnak kesmek kesret-i rızka vesiledir. Erbâb-ı kemâlden menkûldür

Fî Ahkâm-ı Çiharşembe [18b]

[Hazreti Peygamber (aleyhi's-selam)a çarşamba günü hakkında soruldu. O da: “Uğursuzluk günüdür.” dedi]²⁸⁴

Çünkü Firavun ve kavmi o gün boğuldu. Âd kavmi ve Semûd kavmi ve Salih (a.s)ın kavmi o gün helak edildi. Çarşamba günü tırnak kesme, baras marazı îrâs ettiğiinden yasaklanmıştır. Ve hasta hatırı sual eyleme dahi bazıları tarafından kerih görülmüştür. Ve *Minhâc'il-Halîmî*'de erbaa günü ba'de'z-zevâl vakt-i asra kadar dua müstecabdır, zira Rasul (aleyhi's-selâm) Hendek'te bu gün ol vakitte dua etti ve duası kabul oldu. Ve yevm-i erbaada istihmâm mahmûddur denilmiştir. Çarşamba günü başlanılan her iş tamama ermiştir. Eğitim gibi önemli işlere bu gün başlamak gerekir. Hidâye'nin yazarı işlere Çarşamba günü başlamaya özel bir önem verirdi, babam da böyle yapardı derdi. Ve ona da

²⁸² Buhâri, *Cihad ve's-Siyer*, 102; Ahmed, *Müsned*, XXXV, 149.

²⁸³ Taberâni, *Mucemu'l-Kebîr*, XXIII, 259; Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, VII, 101.

²⁸⁴ Taberâni, *Mucemu'l-Evsat*, No:807, 1/444; Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, 1/90 Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2/397.

şeyhi Ahmed bin Abdürreşîd rivayet etmiştir. Nurun yaratılması Çarşamba günü olmuştur denilir.

Yevm-i erbaada bir miktar nahsiyet vardır. Lâkin ekser nuhûset ahir erbaadadır. [İbn-i Abbas (radiyallahu anhümâ)dan Rasulullah [19a] (sallallahu aleyhi ve sellem)in şöyle dediği rivayet olunur: “ *Ayın son çarşambası sürekli uğursuzluk günüdür.*”]²⁸⁵

Firavun ve kavmi, yevm-i erbaada deryaya gark oldu. Âd ve Semûd ve kavmi Salih yevm-i erbaada helak oldu. Çarşamba günü tırnak kesme memduh değildir, baras marazı îrâs eder. Ve hasta hatırı sual eyleme dahi müteyemmin değildir. Ve erbaa günü ba‘de‘z-zevâl vakt-i asra kadar dua müstecabdır. Zira Rasul (aleyhi‘s-selâm) ol vakit dua edip duası kabul oldu. Ulûm ve maârifeye dair vesâir umûrda erbaa günü ibtidâ olursa hitâma resîde olur. Ve yevm-i erbaada istihâm mahmûddur. Ve fâsâd ve hacamât olursa güzeldir. Edviyeden müşilâta ve mukavviyâta dair olan muâlecât Çiharşenbe günü isti‘mâl olursa gayette seri‘u‘t-te‘sîr olur. Fevâid-i kesîresi müşahede olunur. Erbâb-i maârif ve kemâlden mervîdir. [19b]

Fî Beyân-i Ahkâm-ı Yevm-i Sülesâ (Salı)

[Hazreti Peygamber (aleyhi‘s-selam)a salı günü hakkında soruldu. O da şöyle dedi: “*Salı günü kan günüdür. Yani o gün çok kan aktı. Çünkü Havva o gün hayz oldu. Âdem’in oğlu, kardeşini o gün öldürdü. Cercîs (a.s), Zekerîya (a.s), Yahya (a.s) ve Firavun’un sihribazları ve Firavun’un karısı Asiye bint-i Müzâhim ve İsrailoğulları’nın ineği o gün katlolundu. Resulullah (s.a.v.) salı günü hacamat yaptırmaktan şiddetle nehyetmişlerdir. Çünkü o günde öyle bir saat vardır ki, kişi hacamat yaptırırsa kanı durmaz ve ekseri hallerde insan kanı durduktan sonra ölür. Yine salı günü İblis yeryüzüne indi, yine o gün cehennem yaratıldı ve salı günü ölüm meleğini âdemoğullarının ruhlarına musallat etti ve yine o gün Eyyûb (a.s.) derde tutuldu.*”]²⁸⁶

Bazıları kerih şeylerin yaratılması salı, dertlerin halkı çarşambadır demişlerdir. Salı günü yevm-i demdir. Yani o gün çok kan cereyan eyledi. Hazreti Havva salı günü ibtidaen hayz oldu. Habil Kabilî o gün katl eyledi. Hazreti Cercîs [20a] ve Zekerîya ve Yahya

²⁸⁵ Suyutî, *Câmiu‘l-Ehâdis*, I, 13.

²⁸⁶ İsmail Hakki Bursavî, *Ruhu‘l-Beyân*, IV, 3.

(aleyhi's-selâm) salı günü nur-ı tevhide tarik-i şehadetten vâsıl oldu. Ve seherâ-i Firavn ve Firavn'ın ehli Hazreti Asiye salı gün şehid oldu. Salı günü fâsîd ve hacâmat memnûâtandır. Neuzubillah o günde bir saat vardır ol vakte tesadûf eyleirse ba'de inkitâi'd-dem insan helak olur. Ve İblis (aleyhi ma yüstehak) o gün merdûd olup rû-yi arza nâzil oldu ve cehennem salı gün halk olundu. Melekü'l-Mevt ervâh-ı benî âdemin kabzına salı günü tayin olundu. Hazreti Eyüp (aleyhi's-selâm) salı gün mübtelâ oldu ve salı günü tırnak kesmede hatar-ı azîm vardır. Devamı mühliktir. Ve yevm-i salı hüküm ve saltanat Merîh'indir. Seyyâre-i seb'adan o gün Merîh saltanat eder. Fesâdâta dair a'mâl salı gün mübâşerât olsa seri'u'l-husûl olur. Binaenaleyh yevm-i betâlet yevm-i [20b] merkûmu ittihâz edip ulema ol gün tatil eyleyler. Sâli-'ı Merîh olan kimse müfid olur. Vallahu a'lem bi's-sevâb.

Fî Beyâni Yevmi'l-İsneyn

[Hazreti Peygamber (aleyhi's-selam)a pazartesi günü hakkında soruldu. O da şöyle dedi: “*Sefer ve ticaret günüdür, çünkü Şuayb (a.s.) pazartesi günü sefer etti de ticaretinde kazancı bol oldu.*”]²⁸⁷ Yevm-i isneyn yevm-i seferdir. Ve yevm-i ticarettir. Ve yevm-i mübarektir. Zira Server-i âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) düşünbe gecesi dünyaya teşrif buyurdu. Ve düşünbe günü nübüvvet ile ba's olundu. Düşenbe günü hicret buyurdu. Düşenbe gecesi miraca teşrif buyurdu. Düşenbe günü Medine-i Münevvere'ye dâhil oldu. Düşenbe günü nur-ı tevhide müstağrak olup Ravza-i Mutahharalarında çeşm-i insandan nihân oldu. Binaenaleyh düşünbe gayette mübarektir. Cumadan sonra fazlda düşünbe cümle eyyâmın sertâcıdır. Ve denilmiştir ki ağaçların[21a] yaratılması pazartesi günüdür. Yevm-i isneynde sefer-i ticaret mübarektir. Garsü'l-eşcâr müfid olur. Ukûd ve celb-i kulûb nâfi'dir. Ve hüküm-i saltanat Kamer'indir. Ve düşünbih günü kat'-ı ezfâra âdet edinmek izdiyâd-ı fazl ve kemale sebeptir. Ve yevm-i merkûmda seferinde hayr görür. Ziyade müteyemmindir. Vallahu a'lem bi's-sevâb.

Fî Beyâni Yevmi'l-Ahad

[Hazreti Peygamber (aleyhi's-selam)a pazar günü hakkında soruldu. O da: “*Ağaç dikip, imar işlerini tedvir etme günüdür. Çünkü Cenâb-ı Halik Teâlâ dünyayı yaratmaya ve*

²⁸⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, IV, 3; VIII, 183.

imar etmeye pazar günü başlamıştır. Başka bir rivâyette: “Cennet o gün bina edildi ve ağaçlandırıldı, ve dağlar o gün yaratıldı.” dedi.]²⁸⁸ Yevm-i ahad yani pazar gün yevm-i gars ve imârettir. Garsü'l-eşcâr ve imâret-i binâ pâyedâr olur. Zira Cenâb-ı Hâliku's-semâvâti ve'l-aradîn yevm-i ahad hengâmında imâret-i dünyayı halka ibtida eyledi. Bir rivâyette cennet dahi yevm-i merkûmda halk olundu. Dünyanın evtâdı [21b] ve rû-yi arzın i'timâdı olan cibâl yevm-i merkûmda halk olundu. Ve dahi pazar günü kass-ı ezfâr (...?)müteyemmin değildir. Ve saltanat Şems'indir. Mülûk ve hükkâm mecâlisine duhûl ve erbâb-ı menâsıba tahrîrat ve ikbâle dair harekât müfid olur. Elbise-i cedîde lâbis olmak müteyemmin ve mübarektir ve hayırdır. Ve's-selam.

Fî Ta'rîfi Yevmi's-Sebt

Sebt gününe gelince o istirahat günüdür. Sebt mübarektir, bereketi, meymeneti cumadan ahz eyledi. Yevm-i cumaya karin olduğundan mübarek oldu. Umûr-i sivâyâ mübâşeret müfid olur. Ve saltanat onda Zuhâl'indir. Mâhın izdiyâd-ı nûrunda her bir a'mâle şuru' mübarektir. Tehyîc-i kulûb ve istirhâm ani'l-mülûk ve ikbâl için mübâşerât-ı a'mâlde te'sîr-i belîğ derkârdır. İcmâlen eyyâmın ahkâmı ba'de'l-beyân edvâr-ı seyyâre üzere [22a] her yevm ve leylin saati iş bu cedvelde beyan olup ba'de her saatin ahkâmı ve mizâc-ı imtizâcı beyan olunur. Cedvelde hâne-i evvelde tahrîr olunan eyyâm esması nehârîdir. Nehârın saati onun hizasından add olunur. Hâne-i sâniyede tahrîr olunan esma-i eyyâm leyâlîdir. Gecelerin saati onun tahtından add ü hesab olunur. Kenarda olan hânelerin derûnunda olan erkâm-i saat erkâmîdir. Gerek leyl gerek nehâr eyyâmıyla baştan okunan ya gecenin hânesini bulup nihayete kadar on iki saate nazar olur. Ve bilinir ve bulunur. Ve's-selam. [22b]

²⁸⁸ İsmail Hakki Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, IV, 3; VIII, 183.

Sebt	Cuma	Pençşenbih	Çarşenbih	Seşenbih	Düşenbih	Yekşenbih	Saat-i nehâr
Çarşenbih	Seşenbih	Düşenbih	Yekşenbih	Sebt	Cuma	Pençşenbih	Saat-i leyâlî
Zuhal	Zühre	Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	Şems	1
Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	2
Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	Utârid	3
Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	4
Zühre	Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	5
Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	6
Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	Utârid	Merîh	7
Zuhal	Zühre	Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	Şems	8
Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	9
Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	Utârid	10
Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	11
Zühre	Müşterî	Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	12

[23b]

Fî Beyâni Ahkâmı Sâati Yevmi Ehad

Es-Saatü'l-evvel: Şems'tir. İkbâl veistirhâma dair esma ve evfâk ve tılsım müessirdir. Ve hukkâm ve mülûk ve ümerâ nezd-i devletlerine duhulde fayda olur ve erbâb-ı menâsıba tahrîrat edip niyâz-ı mutâlebde olmak fayda eder. Ve libâs-ı cedîd lâbis olmak müteyemmindir.

Es-Saatü's-sâniye: Zühre'dir. Yevm-i merkûmda ikinci saat olan Zühre'de bir amel münasib değildir.

Ve's-sâlis: Utârid'dir. Sefere gitmek, yola çıkmak münasıptır. İkbâle veistirhâma dair gerek zâhiren gerek bâtınen amel netice verir. Ve arzuhâl ve mekâtib tahrîr olunsa te'sîr eder.

Ve'r-râbi': Kamer'dir. Bey' u şirâ olunmaz. Lâkin mülûk vesâir ekâbirden matlab ve mansıb taleb olunsa müfid olur. Gerek lisanen gerek tahrîran te'sîr eder. Eğer Keffü'l-Hadîb'e tesadûf ederse ve illâ bir amele münasib gelmez. Bu da senede üç gün müsâdefe [24a] eder.

El-Hâmise: Zuhâl'dir. İftirâka ve adâvete ve buğza ve bunun emsaline te'sîr eder.

Ve's-sâdis: Müşteri'dir. Mülûk ve ekâbirden havâic taleb olsa revâ olur. Red olunmaz. Kezalik tahrîr olursa müfîd olur.

Ve's-sâbi'a: Merîh'tir. A'mâlden bir amel münasib değildir, hatarlıdır.

Ve's-sâmîne: Şems'tir. Cemi'-i umûra salihdir. Her ne amel olursa netice verip akibeti hayr-ı mahz olur inşallah subhânehu ve teâlâ.

Ve't-tâsi'a: Zühre'dir. Halkı celb için zâhîren ve bâtînen amel kâr-gir olup taltîf ve ta'tîf netice bulur.

Ve'l-âşîr: Utârid'dir. Cemi'-i murâd olunan a'mâle şuru' fayda eder. Ve her ne amele mübâşeret olursa akibeti hayr olur.

Ve'l-hâdiye aşer: Kamer'dir. Tılsımât ve havâtîm ve evfâk tahrîr olunur ve faydası müşahede olunur. Kezalik hâtem hakk olursa dahi mübarektir. Hatm olunan tahrîratta te'sîr eder. [24b]

On ikinci saat: Zuhâl'dir. Bir şey fayda eylemez. Zira erbâb-ı fenn katında nahs ıtlâk olunur. Vallahu a'lem bi's-sevâb.

Fî Beyânî Ahkâmı Saati Yevmi İsneyn

Es-saatü'l-evvel: Kamer'dir. Atûfâta ve celb-i kulûba dair, keff-i lisân-ı a'dâya müteallik zâhîren ve bâtînen a'mâl müfîd olur.

Es-saatü's-sâniye: Zuhâl'dir. Sefere gitmek, yola râhî olmak münasiptir. Ve ekser hâcât için sûrî, manevî söz ve havâss ve tahrîrat eylemek fayda eder.

Es-sâlise: Müşteri'dir. Tezevvüce dair ve ketb-i kitâbete müteallık ve icrâ-yı ahkâm-ı şeriyye ve dava-yı halâik-ı ru'yet ve divân eylemek münasiptir, hayırdır inşallahü teâlâ.

Ve'r-râbi'a: Merîh'tir. A'mâl-i reddiyeden gayrı a'mâle faydası olmaz.

Ve'l-hâmise: Şems'tir. Kaza-i havâic ve cezb-i kulûb ve def'-i şamâtet-i a'dâya dair zâhîr ve bâtın amel fayda eder. [25a]

Es'saa's-sâdis: Zühre'dir. Tılsımât ve bunun emsali ahkâmât müessirdir.

Ve's-sâbi': Utârid'dir. Her ne murâd olunursa ameli olursa cemi' a'mâle salahiyeti der-kârdır.

Ve's-sâmin: Kamer'dir. İzdivâca ve beyne'l-a'dâ sulha dair amel müfîd olunur. Ve ahid ve sulhnâme tahrîr olursa nakz olmaz. Ve iki kimse beyninde akd-i şirket olsa fayda eder. Akd-i nikâha dahi münasiptir. Telkîn-i zikr olursa kârger olur. İttibâ-i intisâb eylese fayda hâsıl olur.

Ve't-tasi': Zuhâl'dir. İftirâka ve nakle ve buğza ve adâvete ve emsaline fayda eder.

Ve'l-âşir: Müşterî'dir. Sa'd-i mahzdır. Mübarektir. Her hâcet revâ olur.

Ve'l-hâdiye aşer: Merîh'tir. A'dâya hüçûm ve emsaline ensebdir.

Ve's-sâniye aşer: Şems'tir. Atûfete, temlikâta dair olan evâmirde cârîdir. Ahkâmı Allahu a'lem bi's-sevâb. [25b]

Fî Beyân-i Ahkâm-ı Saat-i Yevm-i Sülesa

Es'saatü'l-evvel: Merîh'tir. Buğza, fesât ve ifsât ve eskâm ve emrâza dair olan a'mâl-i sûrî, manevî te'sîr eder.

Es'saa's-sâni: Şems'tir. Bugün bu saatte bir amel münasib değildir, zira Merîh'e karîn. Ve taht, hüküm ve saltanat Merîh'tedir, hazer gerektir.

Es'saa's-sâlis: Zühre'dir. Nisâya hitbe ve beyne'l-zevceyni islâha ve beyne'l ehibbâ tertvîc-i muhabbet münasip, a'mâl-i sûriye ve maneviye ve kelâm-ı müdâhene müessirdir.

Ve'r-râbi': Utârid'dir. Celb-i zebûn ve bey' ve şirâ ve ticarete dair olan a'mâle şuru' olursa fayda-mend olunur.

Ve'l-hâmis: Kamer'dir. İzdivâca ve beyne'l-a'dâ sulha müteallık olan a'mâl her vecihle fayda edip kârger olur.

Ve's-sâdis: Zuhâl'dir. İftirâk ve firkate ve buğz u adâvete ve emsaline amel netice verir.

Ve's-sâbi': Müşterî'dir. Her ne dilersen [26a] onun ile amel eyle. Akibeti umûr-i hayriyenin hayr olur, bila şekk. Mülûk ve vüzerâ ve erbâb-ı devlet huzuruna duhûle ensebdir. Ve emsaline takdîm-i arîza münasiptir.

Sekizinci saat: Merîh'tir. İhlâkâta dair ve a'dâya hüçûm ve top ve tüfenk endahte olursa a'dâyı berbâd eder. Kezalik bâtinen esmâ-i kahriye okunsa te'sîr eder.

Dokuzuncu saat: Şems'tir. Nisvâna müteallık a'mâl ve atûfâta dair ve te'lîf-i kulûba muteallık olan ameliyât-ı sûriye ve maneviye faydası müşahede olunur.

Onuncu saat: Zühre'dir. Tehyîc ve te'lîf-i kulûb için tahrîr-i havâss ve tahrîr-i mekâtib te'sîr eder.

On birinci saat: Utârid'dir. Seferden tatil gerek, betâlete münasiptir.

On ikinci saat: Kamer'dir. Muhabbet ve meveddete dair gerek havâss, gerek tahrîrat, gerek kelimât makbul olur. Ve bâis [26b] ve celb-i kulûb-i nâs olunur. Vallahü a'lem bi's-sevâb.

Fî Beyân-i Ahkâm-ı Sâât-i Yevm-i Erbaa

Es'saatü'l-evvel: Utârid'dir. Recme ve hayle ve tehayyülâta ve simyâya dair a'mâl olunsa kârger olur.

Es'saa's-sâni: Kamer'dir. Asla ve kat'a bir amele münasib değildir. Sükûn ve sükût gerektir ve's-selam.

Es'saa's-sâlis: Zühal'dir. Emrâza ve eskâma dair nüsha ve deva ve fâsd ve hacâmat ve bunun emsali te'sîrine müessirdir. Te'sîri ihsan eden müessir-i hakîkîdir. Lâkin bunda bu sırrı ihsan eyledi.

Ve'r-râbi': Müşteri'dir. A'mâl-i hayriyeden her ne murâd olunursa zâhir ve bâtın amelde te'sîr müşahede olunur. Celb ve tehyîc ve te'lif dahi te'sîr eder.

Es'saatu'l-hâmise: Merîh'tir. Muhâsama-i a'dâ ve terâfi'-i davadan hazer oluna. Zira muzırdır, ezâ görülür.

Es'saatu's-sâdise: Şems'tir. A'mâl-i mühimme ve umûr-i [27a] seferiye ve edevât-ı esfâr tedarikine mübâşere fayda eder.

Yedinci saat: Zühre'dir. A'mâl ahvâlinden her ne murâd olunursa fayda eder, su'ûddur.

Sekizinci saat: Utârid'dir. Göz ağrısına ve sadâ'a ve bükâ-i etfâl ve emsaline havâss tahrîri ve devâ-i sûrî fayda-mend olur.

Dokuzuncu saat: Kamer'dir. Asla bir amele münasib değildir.

Onuncu saat: Zühal'dir. Mülûk ve vüzerâ ve ümerâ huzurlarına dühûl ve takdîm-i arîza da fayda hâsıl olur.

On birinci saat: Müşterî'dir. Mükâbele-i a'dâya muhâkemâta ve def-i şer ü şor ve husumât indifâına tahrîrat-ı sûriye ve maneviye olunsa te'sîr eder efendim.

On ikinci saat: Merîh'tir. Şer ü şor dair ve ifsâdâta müteallık a'mâl fayda eder. الحرب خدعة müfâdıncâ iki düşmanı birbirine teslît ve iki kafiri birbirine kıtâle tervîc olunmağa dair amel [27b] her halde te'sîr eder bi-kudretillahi Teâlâ. Vallahu a'lem bi's-sevâb.

Fî Beyâni Ahkâmı Sââti Yevmi Hamîs

Es'saatü'l-evvel: Müşterî'dir. Celb-i rızka ve ikbâle dair amel için gerek zâhiren, gerek havâssan tahrîrat te'sîr eder. Celb-i rızk-ı ibâd-ı müslimîn için bi'l-iktizâ etrafa tahrîran ve celb-i rızka sa'y olunsa suhûlî husûle gelir.

Ve's-sâni: Merîh'tir. Bu saatte ihrâc-ı dem caiz değildir. Gerek bu gün, gerek sâir eyyâmda saat-i Merîh'te kan çıkarmak ve fâsd ve hacamatta hazer vardır. Olduk mertebe hazer gerektir. Zira Merîh cellâd-ı felektir, hazer olunur.

Ve's-sâlis: Şems'tir. Sefer münasib değildir. İkbâl ve mücâzâta dair mekâtib tahrîr olunsa fayda-mend olunur.

Ve'r-râbi': Zühre'dir. Tehyîc ve muhabbet ve tahsîn ve tezyîn-i kasr-ı büyût ve telebûs-i elbise hayırlı olur. Zühre ki rakkâs-ı [28a] felektir, tezyînâta mülâkîdir.

Beşinci saat: Utârid'dir. Tâife-i nisâyâ dair a'mâl vesâiri fayda eylemez, hazer gerektir.

Altıncı saat: Kamer'dir. Sefer münasibdir. Ama sefer-i berre münasibdir, sefer-i bahre münasib değildir. Ve bey'-i ve şirâ-i ve âlâ[t]-ı harbe dair eşya tedarikine ibtidâ ve cemi âlât-ı harbe münasibdir ve's-selam.

Yedinci saat: Zühal'dir. Muhâkemât ve muhâsamâttan hazer gerektir. Erbâb-ı eklâma mukabele müfîd olur bi'l-kâtibe.

Sekizinci saat: Müşterî'dir. A'mâl-i hayriyenin hemesine münasibdir, her neye şüru' olunsa akibeti hayr olur.

Dokuzuncu saat: Merîh'tir. Ümerâya mukabelet, sûrî tahrîrat ve manevî tılsımât fayda-menddir. A'mâl-i ifsâd-ı bilâd-ı küfre ve fecre ve hûniye dahi ensebdir.

Onuncu saat: Şems'tir. Selâtîn ve ümerâ ve vüzerâdan taleb-i havâyic için tahrîrat müessir olup bâis-i [28b] atf ve ihsan ve neyl-i ma fi'l-cenân olunur.

Hâdiye aşer: Zühre'dir. Atf-ı meveddet ve muhabbet ve sulha dair sûrî, manevî amele kâfidir.

Sâniyete aşer: Utârid'dir. Asla bir amele münasib değildir, betâlet ve ibadet evkâtindendir vallahu a'lem bi's-sevâb.

Fî Beyâni Sââti Yevmi Cuma

Es'saatü'l-evvel: Zühre'dir. Tehyïc, atf, muhabbet, meveddet ve ülfet ve tezyîn ve tatyîb ve iğtisâl ve tanzîf-i beden güzel olur.

Ve's-sâni: Utârid'dir. İrsâdâta ve tılsımât (...?) dair a'mâle müvafıktır.

Ve's-sâlis: Kamer'dir. Bu saatte hiçbir şey yapma ve tilavet ve zikir ile meşgul ol.

Ve's-saatü'r-râbi'a: Zühal'dir. A'mâl-i şerriyyeye dair olan ahkâmıdır.

Ve'l-hâmise: Müşteri'dir. İkbâl ve tahsîn-i sivâya dair a'mâl için amel müfid olur.

Ve's-sâdis: Merîh'tir. Yine a'mâl-i şerre münasibdir. [29a]

Yedinci saat: Şems'tir. Mülûk ve vüzerâdan taleb-i mutâleb husûsâtında sûrî ve manevî amele kâfidir.

Sekizinci saat: Zühre'dir. Tehyïc, ikbâl ve istirhâma dair a'mâle münasibdir buyururlar.

Dokuzuncu saat: Utârid'dir. Nîk ve bed amel bunda şuru' olsa netice verir.

Onuncu saat: Kamer'dir. İkbâle dair amele münasibdir, cumada vâkı' olduğundan tahsîn-i su'ûde karîndir.

On birinci saat: Zühal'dir. A'mâl-i reddiyeden gayra münasib değildir.

On ikinci: Müşteri'dir. Sefere râhî olmak ve esbâb-ı sefer âmâde eylemeye şuru' olunur ve umûr-ı esfâra ahsendir. Vallahu a'lem bi's-sevâb.

Fî Beyâni Ahkâmı Sââti Yevmi Sebt

Es'saatü'l-evvel: Zühal'dir. Muhabbet ve meveddet ve tehyîc-i ikbâl-i kabûl ve istirhâm ani'l-mülûk ve'l-ekâbir ve emsaline dair a'mâlden her ne murâd olunursa şuru' olursa kârger olur ama ziyâdda [29b] nûr-ı Kamer'de ayın on beşine kadar sebt günü ol saatte işbu a'mâl-i mezkûreden her kangisine şuru' olsa kârger olur. Ama ayın noksan envârında yani on beşinden sonra a'mâl-i fâside ve ahvâl-i kâsideden gayra fayda eylemez ve's-selam.

Ve's-sâniye: Müşterî'dir. Beyne'l-a'dâ sulhnâme tahrîr olunmak münasibdir, devamına sebep olur. Ezdâdı cem eylemek dahi münasib olur. Islâh-ı zâtü'l-beyn dahi ensebdir efendim.

Ve's-sâlise: Merîh'tir. A'mâl-i şerriyeden gayra münasib değildir.

Ve'r-râbi'a: Şems'tir. Mülûk ve vüzerâdan taleb-câh ve mansıb ve istid'âyı mutâleb için zâhir ve bâtın amele münasibdir.

Ve'l-hâmise: Zühre'dir. Sebt günü hayır yoktur. Vesâir eyyâmında dahi hayrı nadirdir. İlla yevm-i cumada hayr ve nef'lidir buyururlar.

Ve's-sâdis: Utârid'dir. Sayd ve sayd-ı hayvan ve insana dair [30a] kütüb tahrîrat-ı sûriye ve maneviye müfid olur.

Yedinci saat: Zühre'dir. Ne hayra yarar, ne şerre iâne eder, berahîr bu gün.

Sekizinci saat: Zühal'dir. Eskâm ve emrâza müteallık sûrî ve manevî amelin te'sîri müstercâdır.

Dokuzuncu saat: Müşterî'dir. Hayra müteallık her ne murâd olunursa amel oluna, netice verir ve nihayet bulur ve maksud hâsıl olur.

Onuncu saat: Merîh'tir. Eskâm ve emrâza dair a'mâl saatidir.

On birinci saat: Şems'tir. İkbâl ve kabûl ve ıslâh-ı beyne'l-zıddeyne sûrî ve manevî amel kâfidir.

On ikinci saat: Zühre'dir. İkbâle ve muhabbete dair amel ve havâss ve azâim te'sîr eder. Ve mülûk ve vüzerânın devletlerine rû-hâl olma ve takdîm-i arıza eylemede te'sîr-i tâmmе vardır. Vallahu a'lem bi's-sevâb.

İşbu sâât-i eyyâmiye ile amel olunup bunların derûnuna beyan olunan ahkâma şuru' oldukça, abdest alıp, [30b] namaz kılıp, müessir-i hakîkî olan Allah Teâlâ'ya müteveccih

olup, ba'de amel oluna. Eğer asıl te'sîr bu saatlerdedir itikad olursa hatâ-i mahzır. Müessir-i hakîkî Allah Teâlâ'dır. Lâkin bunlarda bu vecihle te'sîr vaz' eylemiştir. Gâh olur ki bunların ahkâmını hilâfına icrâ eder. Te'sîr bunlardan bulunursa kendinin müessir-i hakîkî olduğunu beyan için ahkâmını tahallûf ettirir. Zât-ı pâkine her halde teveccüh-i tâm ile olursa faydası müşahede olunur. Nitekim Hz. Mevlana (kuddise sırruhu) efendimiz Mes[ne]vî evâilinde hükkânın kendi fenlerine istinâd edip şâmın cariyesine muâlece eylemede istisnayı terk eylediklerinde, eyledikleri deva aksine olup hilâf-ı havâss-ı icrâ-yı ahkâm eylediğini beyan edip buyururlar. Beyit:

Onlar, iç ahvalinden haberdar değildirler. Körlüklerinden hepsinin akli dışarıda.

*Hekim, hastalığı gördü, gizli şey ona açıldı. Fakat onu gizledi ve sultana söylemedi.*²⁸⁹ demişlerdir. [31a]

Fasl Fi Beyâni Zikri Şerâiti'l-Havâss ve Devâmuhu

Havâssla azâimde şerâit-i kesîra vardır. Biri ahkâm-ı seyyâreye riayet bu malum oldu.

Ve min şerâitihî: Biri de a'dâda riayettir. Adedinden ve usûlünden ziyade ve noksan olmaya. Zira aded-i hurûfta te'sîr vârid. Her esmanın bir aded-i sağıri ve bir aded-i esğarı ve bir aded-i kebîri vardır. Aded-i esğar hurûfâtı min ğayri sıfır hesap edersin. Mesela seksen olan harf sekiz, doksan olan harf dokuz, yüz olan harf on, yetmiş olan yedi. Ve kıs ala zâlik böyle hesap olunur. Bunda te'sîr kalîldir. Çok zaman devam ister ki (...?) imla oluna. Aded-i sağır adet üzere ebced hesabıyla hesap olunup istihrâc olunur. Bunda adeten te'sîr olur. Lâkin yine müdavemet ister. Defeât-ı kesîra ile müdavim [31b] olmak lazımdır. Biri de aded-i kebîrdir ki ebced hesabı üzere bir ismi hesap edip ba'de kerrâtle hesap ve hîle olunur. Mesela ism-i Celâl altmış altı aded-i sağırdır. Altmış altı kere altmış altı aded-i kebîr olur. Hû ism-i şerîfi on birdir. Aded-i kebîri on bir kere on bir eder. Latîf ism-i şerîfi yüz yirmi dokuzdur. Aded-i kebîri yüz yirmi dokuz kere yüz yirmi dokuz eder. Sâir esmayı dahi buna kıyas edesin.

²⁸⁹ *Mesnevi Tercümesi*, I, 53.

Ve min şerâitihî: Ve bir şartı da her devam olunan esma ve âyât ve suverin vefki müdavim olan zâtın yanında olmaktır. Zira vefkte dahi te'sîr-i zâide vardır. Esmanın zemâmı ve ruhu makamındadır. İsmi zâkire musahhar eder. Keyfe mâ yeşâ amel ettirir.

Ve min şerâitihî: Bir şartı dahi müdavemet olunan esmayı mucâz ve sahihu'l-icâze ve ahvâl-i mazbûta kimseden ahz-i **[32a]** izin ede. Perişanu'l-ahvâl ve sefiyye'l-etvâr kimseden esmaya me'zûn olmayalar. [(Annenin sütünü) emme, insanın tabiatını değiştirir]²⁹⁰ buyurulmuştur.

Esmâ ve havâss ahz eylediği kimse her ne halde olursa tilmîzi dahi ol hâl üzre olur. Mesela esma aldığı kimse süflî ise kendi dahi süfliyete meyl eder. Ulvî ise ulvî olur. Ganî ise gınâ hâsıl olur. Fakir ise perişan ahvâl olur. Zinhar ahvâli perişan olan kimseden esma ve evrâda me'zûn olmayalar. Zira perişaniyet îrâs eder. Gâh olur ki bir tâlib iki kimseden esma alır, biri ulvî, biri süflî olur. Ulvîden aldığı ulviyete cezb eder. Süflîden aldığı süfliyete cezb eder. Bu derd-i mend ikisi mabeyninde âlem-i berzahta kalıp bast zuhur ettim der iken kabz galebe eder. Asla tereddütten halâs olmaz. **[32b]** Ol zaman bir kaviyyü'l-ervâh mürşid-i kâmil gerektir ki ikisini birden harc edip ol berzahtan bu derd-i mendi halâs eyleye.

Karındaşım! Ahz-ı esma, mass-ı şîre benzerdir. Bir kimse nasıl hatunun sütünü nûş ederse onun ahlâkıyla muhallak olduğu gibi, ne şekil kimseden ezkâr ahz ederse onun hâli ile hallenir. Bunda ihtimam ve dikkat gerektir. Asıl te'sîr havâssta izin veren müstakîmü'l-ahvâl ve ma'mûru'l-etrâf olmaktır. Vallahu yekûlü'l-hakk.

Fi Beyâni Ahzi'l-Înâbe ve İttihâzi'l-Mürşidi'l-Kâmil

Bu münasebet ile ahz-ı dest-i tarikat eylemenin dahi kaidesi beyan olunur. Ve mürşid-i kâmile irade götürmenin ne sûretle olur onu da bir nebze beyan edelim ki tâlib-i Hak olanlara rehber olup râh-ı rast-ı selameti bu tarif ile âsân bulup bu abd-i fakire dua edeler. Evvela malum ola ki **[33a]** mürşid tabir eyledikleri eb-i rûhânîdir. Herkesin bir eb-i cismânîsi olduğu gibi bir de eb-i rûhânîsi vardır. Eb-i cismânî, sülbünden geldiği babasıdır. Eb-i rûhânî, âlem-i ervâhta ruhunun munfasıl olduğu ruh babasıdır. Eb-i cismânî, âlem-i ecsâma gelmeye sebeptir. Eb-i rûhânî, âlem-i ervâha urûca sebeptir. Binaen aleyh hak

²⁹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 519 (1388); Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, I, 56 (34).

mürşidin hakkı, hakk-ı ebeveyne inde's-sûfiyyin ağlebirdir. Bir mürîd eb-i rûhânîsi olan mürşidini bu âlemde bulur ve onun kadrini bilir, emrine râm hükmüne fermân-ber olursa serîan dünyevî, uhrevî murâdı hâsıl olur. Her bir umûru alâ vecihî's-suhûlî husûle gelip karîbü'l-ahdde ref-i deracât edip âlem-i berzahın berâzihından selamet bulur. Ol eb-i rûhânîsi bulmada kaide vardır. Tâlib-i Hak olan evvela Cenâb-ı Hakk'a müteveccih olup sünen ve **[33b]** ferâizi ve nevâfili eda ederek sûfiyane hareket ile leyl ve nehâr Cenab-ı Hazreti Vehhab'a müteveccih olup ya Rabbi benim eb-i rûhânîm her kim ise bana bildir ve göster diye niyazda ola ve istihare ede. Ta ki vücûh-i selâsedan biriyle kendine zâhir ve aşikâr ola. Ol zaman dâmenine teşebbüs edip kendine teslîm-i tâm ile teslim olup zimâm-ı iradesini yedine verip râh-ı Hakk'ta ona pey-rev olup renc-ber muhabbetle silsileti'z-zeheb sûfiyeye bend ola. Ol vücûh-i selâse oldur ki ya Ricâl-i Gayb'dan biri zâhir olup senin mürşidin falandır diye haber verir. Yahut mazenne-i kirâmeden bir pîi rûşen-i zamir kendine ifade eder. Yahut âlem-i manada ruyet edip muktezâ-yı hûb-nâb mürşidini bulur. Ama bir kere görmek ile olmaz. Belki üç defa olsun müşahede gerektir. Zira tesvîlât-ı şeytâniye bu hususta **[34a]** çok vâki' olur. Şeytan (aleyhi mâ yüstahak) mürîdin mürşid-i kâmil tasarrufunda olduğunu istemez. Zira mürşid-i kâmil kabzasında olan dervişten şeytanın ümidi kat' olur, onları iğvâya yol bulamaz. Binaen aleyh tâlib-i Hak olanı ekser kendi bendesi olan şeyâtîn-i inse sevk eder. Ve envâ-ı hile ile onları gösterir. Bunun için tâlib-i şeyh olan rüyasına ve hülyasına ihtimam ede. Ta ki iğvâ-yı şeytan hulûl eylemeye. Rüyada nâkîsa'l-a'zâ ve hareket-i hilâf-ı rıza ve hâric-i sünnet-i rasul-i kibriyâ a'mâl ve harekâtla zuhur eden eşhâsa telvîsât ve tesvîlât şeytaniyedendir. Bunun tafsîli ceddîm Şeyh Gazzîzâde Mustafa en-Nesîb hazretlerinin *Tezyîn-i Makâmât* nam kitabında mufassaldır. Ey kardeşim! Ayrıntısını istersen *Tezyîn-i Makâmât*'a bak.

Bu babda nice derd-mend-i âşık ve tâlib-i Hak olanları görmüştür ki âlem-i manada kendine gösterdikleri mürşidi **[34b]** kendi halinden âciz, belki tarikü'l-Hâdî'de fâiz-i dâll ve mudill olup derd-i mend rüyada gördüm diye mürşid zannedip dâmenin tutup beyza-i istidâdını ifsâd edip perişan hâl olmuşlardır. Bunların ekseri safdil ve ahmak zümresinde vâki' olur. Bir dahi kendini ol hâlden avdet ettirme dahi mümkün olmayıp nihayete'l-emr ya cünûn götürür, ya ilhâda düşer, yahut perişan olur. Yahut tarikati külliyyen inkâr eder. Her vecihle akibeti memduh olmaz. Mekk-i meded-i ilahiye erişip kable ifsâd olmaya, bir kâmil-i zûr ile olup selamet tarafına sevk eyleye. Beyit:

Her mürşide verme gönül yolunu sarpa uğratur

Mürşid-i kâmil olanın gayet yolu âsan imiş

Vücûh-i selâsedden biri de budur ki ne rüyada görür ve ne kimse haber verir. **[35a]** Ancak mürşidini sûret-i zâhirde sâik-i ezel sevk edip görür. Ve gördüğü demde derûnundan kan kaynar ve muhabbet oynar. Ke-ennehü evladını ya babasını diyâr-ı âhardan gelip görmüş gibi ez-derûn meyl ve alaka eder. O zaman mürşidi olduğu malum olur. Lâkin bunda dahi imtihan vardır. Tecrübe gerektir. Böyle meyl ve ez-dil ü can muhabbet eylediği mürşidin zâhir ve bâtını mâmûr-ı ferâiz ü sünnet ile âmil ve itikadında ehl-i sünnet ise bu meyl sahihtir ve gerçektir ve rahmânî ve rûhânîdir. O zaman bir de sözüne nazar olunur. Eğer kelâmında dahi te'sîr var ise hemen dâmenini tutup teslim ola. Maazallah sûret-i şeyhte görüp meyl ü muhabbet eylediği kimsenin itikadında ehl-i sünnete muhalefet ve şer-i pâk-i Ahmediye'de a'mâlinde muğâyirat olursa ol meyl, meyl-i şeytânî ve meyl-i nefsanî ve meyl-i tabîîdir. Ol vakit **[35b]** sığınıp emân kapısına sarılıp istiâze gerektir.

Azizim! Dünyada üstâdsız bir marifet husûle gelmez. İlim amel cümle üstâda muhtaçtır. Maârif-i sırr-ı tevhid ki maksad-ı aksâ-yı hilkat-i nev-i beşer maârif-i tevhid içindir. Allah Sübhâne ve Teâlâ'nın dediği gibi: “*Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım*”²⁹¹

Elbet bu marifetin üstâdı ârif ve kâmil olmak gerektir. Lâkin her kâmil herkese mürşid olmaz. Ancak eb-i rûhânîdir mürşid olan. Asıl mürşidi bulunca biraz kâmile mukarin olup onlardan terbiye gördü ise evvel gördüğü pîr ve kâmillere rehber tabir ederler. Onu mürşidini bulmaya istidâd kesb ettirirler. Nitekim Eşrefzade Abdullah Rûmi (kuddise sırrah) hazretleri asıl mürşidi olan Hüseyin Hamevî (kaddesallahu sırra'l-âliye)'yi buluncaya on sekiz şeyhten terbiye gördü. Her biri ekmel ve efdal idi. Nihayet pîr ve mürşidini bulup sırr-ı tevhide vâsıl oldu. **[36a]** Beyit:

Mürşid gerektir bildire sana Hakk'ı hakka'l-yakîn

Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş

²⁹¹ Zâriyât 51/56.

Mürîdin mürşid üzerinde hakkı, hak terbiye ve tarik-i hakkı hakîmâne mürşidâne ifadedir. Mürşidin dahi mürîd üzerinde hakkı hakkâniyet üzere olan emrine teslim-i tâm ile teslim olmaktır.

Karındaşım, efendim, mürîd ve mürşid nedir muhtasaran ifade olundu. Âdâb-ı tarikat-ı âliye dahi hâtîme-i risâlede bi kadri'l-istitâ'a gördüğümüz ve bildiğimiz kadar inşallahü teâlâ ifade olunur. Yine biz ifademize şurû' edelim. Bi avnillâhi'l-Melik'il-Alîm.

Fi Beyâni Havâssı Bismillâhirrahmânirrahîm

Besmele-i şerîfte havâss-ı kesîra vardır. Aded-i hurûf-ı kerrâtı yüz seksendir. Yevmiye devam olursa her bir umûrda muvaffakiyet-i hayra delildir. Ve her maslahat ki evvelinde besmele-i şerîf zikr olursa hayr ile husûle gelir. Aded-i sağıri on dokuzdur. **[36b]** Yevmiye aded-i sağıri zikr olursa te'sîran zâkire faydası vardır. Besmele-i şerîf Fâtiha'dan bir cüzdür buyurmuşlardır. Mervîdir ki Allah Teâlâ cemi'-i ulûmu kütüb-i erbaada derc eyledi. Kütüb-i erbaada münderec olan ulûm-ı ilahi Kuran-ı azîmde münderec oldu. Kuran'da mevcut olan ulûm Fâtiha-i şerîfte cem oldu. Fâtiha'da olan esrâr-ı furkânî, besmele-i şerîfte müctemi' oldu. Besmele'de olan esrar ve ulûm ve rumûzâtın cümlesi besmele evvelinde olan bânın tahtında olan noktada hulâsa oldu.²⁹² [*İlim bir noktadır, onu câhiller çoğaltmışlardır*]²⁹³ Bu sırra işaretidir. Beyit:

Allah'a yol gösterici olan ilim

nokta idi, onu câhiller çoğalttı

Erbâbına besmele-i şerîf ile şugulde cemi'-i esrara vukûf vardır. Lâkin berzahu çoktur. Bir murâd-ı hayriye için bir mecliste birkaç ehl-i zikir cem olup on iki bin Besmele-i şerîf rızaen lillah-i teâlâ **[37a]** zikr olunup hitâmında dergâh-ı Hakk'tan niyaz olursa husûl-i murâd mercûdur. [*Bismillâhirrahmânirrahîm ile başlayan bir dua, Allahu Teâlâ'nın dergâhından geri çevrilmez.*]²⁹⁴

Besmele-i şerîf tahrîr olunup kapı üzerine ta'lik olsa ve daima duhûl ü hurûc-i hânede besmele tahtından mürûr olursa cümle mesâibden emin olmaya delâlettir. Allah subhânehu

²⁹² Benzer ifade için bkz. *Ruhu'l-Beyân*, I, 4.

²⁹³ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 67; Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtu'l-Mesâbih*, III, 356.

²⁹⁴ *Müstedrek-ül Vesâil*, C. 10

ve Teâlâ levh ve kalemi halk eyledikte ibtidâen levh üzerine emr-i Hakk'la kalem Besmele-i şerîfi yedi yüz senede tahrîr eyledi. Bade'l-hitâm Hakk subhânehu ve Teâlâ vaad eyledi ki her kim hulûs-i kalble Besmele-i şerîfi bir kere zikr eyleye onun defter-i a'mâline yedi yüz senelik ibadet sevâbı tahrîr ederim buyurdu. Rivâyet-i müsneve ile mervîdir. [İbn Cafer'den rivayet edilen mürsel hadis: “*Bismillâhirrahmânirrahîm bütün kitapların anahtarıdır.*”²⁹⁵ Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)dan rivayetle Nebi (Sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “*Bismillâhirrahmânirrahîm ile başlanmayan önemli hiçbir iş, hayırlı sonuç vermez.*”]²⁹⁶

Fi Beyâni Havâss-ı Kelime-i Tevhid

[Efendimiz (Sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **[37b]** “*Zikrin en faziletlisi, Lâ ilâhe illallâh'tır.*”²⁹⁷ ve “*Lâ ilâhe illallâh cennetin anahtarıdır.*”]²⁹⁸

Bir mü'min hulûs-ı kalb ile bir kere “Lâ ilâhe illallâh” dese ne kadar ehl-i küfür ve münker-i tevhid varsa onların adedi kadar sevap ihsan olunur. “Lâ ilâhe illallâh, Muhammedu'r-Rasulullah” bir kelime-i tayyibedir ki bir kere zikreden kâfirin nice senelik günahını mahveder. Var kıyas eyle ki ehl-i iman zikredince ne kadar ihsân-ı rabb-i Mennân'a layık olur. *Esrârü't-Tenzîl*'den mervîdir ki: Âhir zamanda mü'minînin ibâdâtında kelime-i tevhid-i şerîften ahlâs ve efdal ibâ[dâ]t bulunmaz. Zira namazda riyâ, süm'â ve savmda lokma-i haram, zekâtta sîm ü zer, muharremât-ı hacca reft, vesâir ahvâllerinde birer hâlet-i gayr-ı marzıyye bulmak muhtemeldir. Lâkin tevhid-i şerîf ancak rıza-yı Hüda için olur. Ve cümle tevhid ehli bunun ile mine'l-ezel ile'l-ebed me'mûrdur. Ve vakti, saati, adedi yoktur. Binaen aleyh cümle **[38a]** ibâdâtın hâlisi oldu. Ve kelime-i tevhid cümle ibadetin evvelidir ve dinin esası ve temelidir. İbtidâen mümin tevhid ile me'mûrdur. Sâir evâmîr tevhid ve ehl-i tevhid üzerinedir. Sâlik-i râh-ı Hakk olup mürîd olanlara ekall-i yevmiye bin tevhid-i şerîf ile meşgul olmak gerektir. Onda, yirmide bir Muhammedu'r-Rasulullah demek lazımdır. Sâdât-ı sûfiyye hazerâtının celb-i menâfi' ve def'i mazarrâta ve kabûl-i deâvâtta zikreyledikleri yetmiş bin kelime-i tevhid-i şerîfte havâss-ı kesîra ve ecr-i vefîra var ve seyfi-kâti' misali te'sîr eder. Ekseri a'zamdır ve âb-ı

²⁹⁵ Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, XI, 107.

²⁹⁶ Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, XV, 314; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I, 310.

²⁹⁷ Tirmizî, *Daavât* 9; İbnî Mâce, *Edeb* 55.

²⁹⁸ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehâr*, VII, 135.

hayattır. Asla tehallûf eylemez. Lâkin şurûtuna riayet lazımdır. Şurûtuna riayet olmadığı zaman fayda eylemez. Belki bazen hilâfi zuhur eder.

Şerâit-i Yetmiş Bin Tevhid-i Şerîf

Evvela bu tevhidi zikreden kimseler ehl-i zikir ola. Ve ser-halka-i zikir olan kimse ber- kaviyyü'r-ruh ola. [38b] Hatta ki mecliste olan kimselere galebe edip cümlesinin zimân-i rûhâniyetlerine mâlik ola. Zira mecliste ser-halka-i zikirden kaviyyü'r-ruh kimse bulunursa muhalefet eder. İttifak bulunmaz, yahut rıza ile teslim olursa mani değildir. Ve ser halka-i zikir olan bir merd-i kâmilden me'mûn ola. Ve zikir eyledikleri mahal pâk ve tâhir ola. Ve ûd u anber ile tebhîr oluna ve cümlesi huzur-i kalb ve âdâb ve erkâna riayetle zikir edeler. Ve esnâ-i zikirde etraflarına nazar eylemeyeler. Ve aralıkta şurb-i âb ve şerbet eylemeyeler, ve mûm burnî olmayalar, ve ziyade aydınlık eylemeyeler. Şöyle herkes birbirini görür görmez aydınlık ola. Ve ibtidâ-i zikre niyette Allah Teâlâ'nın rızası için zikre niyet edeler. (...?)hulviyyat için olmaya. Ve Allah Teâlâ'nın rızası olmayan umûr için zikir eylemeyeler. Her ne murâd-ı hayriye olursa [39a] hitâm-ı zikirde serkerde olan zât ihfâen zikr-i şerîf hürmetine Allah Teâlâ'dan husûlünü niyaz edip Fâtiha eyleye. Eğer esrâr-ı Fâtiha'ya ârif ise ferah eyleye. Hîn-i zikirde ser-halka olan zât sırr-ı teveccühe riayet edebilirse seriu't-te'sîr olur. Ba'de'z-zikr ya kable'z-zikr mecliste olan mürîdâna atiyeye olursa alâ tarîki'l-hediye verile. Hâsıl erbâbından görmüş erbâbı iradesiyle oluna. Zira biraz kâl ve kaleme gelmez esrar dahi vardır, ifşâyâ rıza yoktur. Ve adedi tevhide riayet oluna. Yetmiş bin ziyade ve noksan olmaya. Gayet ihtimam gerektir. Bu zikir eylediğimiz ihtimâm-ı tâm, nâil-i feyze merâm olmak içindir. Amma ya teberrük ya ervâh-ı emvât için olursa yine edeb ve usûle riayetle zikir olunup ol murâd olan meyyitin ruhuna hediye oluna. Cümle fevâidâtan [39b] biri budur ki hadis-i şerîfte vârid olduğu vecih üzere ol meyyit her ne kadar günahkâr ise yetmiş bin tevhid-i şerîf zikr olunup sevâbı ruhuna hediye oldukça azâb-ı kabirden halâs olur.

Hikâye Fi Beyâni Tevhid-i Şerîf

Hatta Hazreti Şeyh Muhyiddin el-Arabî (kaddesellâhü sırra'l-âliye) efendim buyururlar ki: “Bu yetmiş bin tevhid hakkında olan hadis-i şerîfin sıhhatinde şüphe eyledim. Bir gün bir mezâristân kenarından geçer idim. Bir sabî bir merkad yanında bükâ eder, suâl eyledim. Bükâyâ sebep nedir? dedim. Ol sabî: “Efendim bu kabirde olan benim validemdir, azâb-ı kabre mübtelâ olmuş ona bükâ ederim” dedi. Benim de zikr olunmuş bir

yetmiş bin tevhidim var idi. İhîfâen ol masumun validesi ruhuna hediye eylediğim demde ol sabî ferahnâk olup mesrûr oldu. Bu sūrûra sebep nedir? dedim. “Efendim elhamdülillâh-i Teâlâ validemin azâbı def‘ ve üzerinden nâr-ı dûzah [40a] ref‘ oldu” deyince hadis-i şerîfin sıhhati indimde âşikâr oldu” diye buyururlar. Âmennâ ve saddaknâ. Ne minnet ol kelime-i tayyibe-i mübarekenin bir tanesi yüz senelik küfrü mahveder iken bir müminin ruhuna yetmiş bin tevhid sevâbı hediye oluna da azâb-ı kabirden emin olmaya ne mümkün. Lûtf-i Hakk’la emin olur, belki etrafında olan mevtâlara dahi faydası derkârdır. Allah Teâlâ cümlemizin ervâhımıza böyle hedi[y]eler nasîb ve müyesser eyleye. Âmin.

Havâss-ı İsm-i Latîf

Bu ism-i Latîf dahi te’sîr-i celb-i eltâf-ı ilahiyede mücerrebâtandır. Adedi on altı bin altı yüz kırk birdir. Bu adedi münferiden bir kimse zikrederse izin ve teveccühe ve niyet-i hâlîsa ile zikir eder seriu’t-te’sîrdir. Yahut cemaatle zikir ederse tevhid-i şerîfte olan şurût bunda daha cârîdir. Ol şurûta riayetle 16641 kere zikreyleyeler. [40b] Saat-i Zühre eyyâm-ı saltanatında me’zûnen vaz‘ olunmuş hâtem vefki yanında bulunursa dahi a’lâ olur. Yevmiye yüz yirmi dokuz aded-i sağîr üzre müdâvim olan hîn-i ıztırârette aded-i kebîra ikdâm eylese dahi esra‘u’t-te’sîr eder. Zira ruhunun sırr-ı ism-i Latîf ile münasebeti vardır. Vefkan İsm-i Latîf budur.

46	47	45
41	43	40
42	39	44
129	129	129

Vefk-i müselles tabir olunan budur. Lâkin etrafı muvâfık ola. Ziyade ve noksan olmaya. [41a] Cemi‘-i esmâ-i ilahiye vefk-i müsellese vaz‘ olunur ve vefk-i müselleste

²⁹⁹ و يسر الله اودع في بطد ثم في زهج ثم في واه

Kâide-i Vaz‘-ı Vefk-i Müselles Menkûl Ani’l-İmâm Hemmâm

²⁹⁹ Vefkin dahi envâi vardır. Bu esmalara göre müselles münasib-i vefkdir. et-Tevzerî’ye ait *Kasîde-i Münferice*’de و يسر اودع في بطر ربما في راح مع زهج [(Rabbim) Yanıp tutuşurken sevinç ve ferahlığı tattırarak beni ‘hayret’e düşürdüğünde işlerimi kolaylaştır.] ile medh buyurmuşlardır. Krş. Şaban Karaköse, *Nakşband Yolunun Esasları (Mergübü’s-sâlikîn)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004, s. 287-288.

Evvela dokuz hâba bir hâtem vaz' oluna. Ba'de ol hâteme derc olacak ism-i şerîfi hesâb-ı ebced ile hesap eyleye. Ba'de on iki adet ondan tarh oluna. Bâkî kalan adedi üç kısma taksim ede. Ba'de üçte biri ne miktar adet ederse onu miftâh hânesine vaz' ede. İkinci hâneye vaz'ında bir ziyade ede. Üçüncüde adet ne olursa onun üzerine bir ziyade ede. Birer zamm ile dokuz hâneye vaz'-ı erkâm oluna. Ba'de hesap oldukça her üç hânenin erkâmı cem' olundukta vaz' olan ismin adedi tamamen zuhur eder. Hîn-i taksimde kûsür kalırsa esnâ-i vaz'-ı erkâmda ol kûsürü yedinci hâneye vaz' olunur. **[41b]** Yani yedinci hâneye bir ziyade ve bir de kûsür ile iki ziyade vaz' olunur. Eğer kûsür iki kalırsa onun birini dördüncü hâneye vaz' olup biri terk olunur. Yine hîn-i hesabda tamam olur. Ve vaz'-ı erkâmda tertîb واح، زهج، بطد، hurûfâtı üzeredir. بطد evvel hânelerine işarettir. زهج ikinci hânelerine، واح üçüncü satır hânelerine işarettir. Bu hurûfâtın hesâb-ı ebcedi üzere vaz' tertîb olunur. Tertîb bu nehc üzeredir.³⁰⁰

د	ط	ب
4	9	2
dördüncü	dokuzuncu	İkinci
ج	هـ	ز
3	5	7
Üçüncü	beşinci	Yedinci
ح	ا	و
8	1	6
sekizinci	Hâne-i miftah	Altıncı

Vaz'-i vefkte salâh ve teveccüh ve mekân-ı tayyibe ve izin şarttır ve's-selam. **[42a]**

³⁰⁰ Gazâlî'den rivayet olmuştur. Kemâl ehlî bunu böyle komuştur.

Havâss-ı Salât-ı Münciye

Havâss-ı mücerrebeden biri de Salât-ı Münciye'dir. Hîn-i iktizâda bin bir adet meclis-i vâhîde de tilâvet olunur. Bunun dahi şurûtu tevhid-i şerîfte beyan olduğu vecih üzere dir. Gaflet olunmaya.

Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ

Doksan dokuz esmâ-i hüsnâ hîn-i iktizâda meclis-i vâhîdede doksan dokuz kere tilâvet oluna. Edebe riayetle bunda dahi te'sîr-i azîm vardır.

Fi Beyân-i Fezâil-i Fâtihati'l-Kitâb

Bu sûre-i şerîfin yirmi altı ism-i şerîfi vardır. Ve her esma nice esrara işarettir. Ve azm-i şânından esmâ-i kesîra tesmiye olundu. Ol esmâ-i latîfelere bulardır ki beyan olunur. Beyit:

(...?) [42b]

Esmâ-i Fâtiha

Sûre-i Fâtiha, Sûretü'l-Hamd, Sûretü'ş-Şükür, Ümmü'l-Kuran, Ümmü'l-Kitâb, Sûretü'l-Minne, Seb'u'l-Mesânî Kuranü'l-azîm, Sûre-i Vâfiye, Sûre-i Kâfiye, Sûre-i Mahziye, Sûre-i Münciye, Sûretü'l-Esâs, Sûretü'ş-Şifâ, Sûretü'r-Rukye, Sûretü's-Suâl, Sûretü'd-Dua, Sûre-i Ta'limü'l-Mes'ele, Sûretü't-Telkîn, Sûretü's-Sır, Sûretü's-Salâh, Sûretü'l-Kâffât, Sûretü'l-Vâkiye, Sûre-i Mecme'-i Esmâ, Sûretü's-Senâ, Sûretü'l-Kenz. Bu esmâ-i şerîfin her birinde nice hakâik mebnîdir. Tafsîli Hüseyin Vâiz hazretlerinin *Cevahiru't-Tefsir*'inde mezkûrdur. Sûre-i Fâtiha tabir olduğu Fâtiha bi mana Güşâyende, hakikatte bu sûre ebvâb-ı rahmet-i Hakk'ı açıcı olduğundan Fâtiha tesmiye olundu. Ve bu Fâtiha-i şerîf meâd-ı meâş-ı ubbâdî fâtihtir. Ve mebde'i'l-Kitâb-i ilahîdir. Ve nur-i Seyyid-gâ'nın ibtidâ-i şurû'üdür. [43a] Ve mirâc-ı mü'minîn olan salât da mebde'-i Kuran'dır. Ve fütûh-u münâcât ve lezzet-i ibâdât ale'l-âbidîn ve'l-âbidât Fâtiha'dandır. Ve hakikat üzere miftâh heme hayrâtıdır. Ve feth-i nusret manasınadır. Fâtiha kâriine nusret eder. Ve surî, manevî a'dâyâ zafere nâsırdır. Ve hazâin-i gayb-i ilahî bu Fâtiha ile feth olur. Ve Fâtiha

heme emrâza şifa ve cemi derde devadır. [Nitekim Server-i Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem): “Fâtiha Sûresi, zehirden kurtulmak için bir şifadır.”]³⁰¹ buyurmuştur.

Hazreti Ali (kerremallahu vecheh)den mervîdir ki bir kimse sefere râhî olurken bu sûre-i şerîfi üç defa tilâvet edip bu duayı dahi tilâvet eylese ol seferde cemi mesâib ve mukedderâtan emin ve sâlim ve heme âfâttan masûn ve mahfûz olur.

اللَّهُمَّ احْفَظْنِي وَاحْفَظْ مَا مَعِيَ وَبَلِّغْنِي وَبَلِّغْ مَا مَعِيَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

[Allah’ım beni ve beraber olduklarımı koru, beni ve beraberimdekileri (gideceğim yere) ulaştır. Efendimiz Muhammed’e ve bütün peygamberlere salât u selam eyle ve hamd, âlemlerin rabbi Allah'a olsun.][43b]

Rivâyet-i âharânda Fâtiha-i şerîf, Sûre-i İhlâs ve Ayete’l-Kürsî’yi, Fâtiha-i şerîfe zamm edip ba‘de bu duayı şerîfi kıraat eyleye. İmam Bâfi‘î’den mervîdir ki: “Humma def’i için bir fincan suya kırk Fâtiha tilâvet ve nefh edip esneme tutan kimsenin yüzüne dökeler. Bi iznillâhi Teâlâ def olur. Bir cam veya kâse üzerine misk-i hâlisa ile yazılsa ve gül-âbla mahv edip yedi gün ale’s-sabah birer miktar hulûsla şurb olsa gayet de hafızaya kuvvet verip her istima‘ eylediğini hıfz eder. Ve akşam sabah kırk iki kere tilâvet olursa gıll u gış ve hased ve ahlâk-ı reddiyeden emin olur. Fâtiha-i şerîfi tahrîr edip ba‘de gül yağıyla mahv edip sağır kulağa akıtsalar bi iznillâhi teâlâ küşâd olur. Fâtiha-i şerîfi tahrîr edip bir kâseye nakş eyleyeler. Ba‘de belesân yağı ile mahv edeler. Ve ol yağ üzerine [44a] Fâtiha’yı yetmiş kere tilâvet ve nefh edeler. Ve ol yağ arak’un-nisâ ve takris ve fâlic ve bunlar emsali derd ü elem üzerine sürseler bi iznillâhi Teâlâ def’ olur. Vüs‘at-i rızık için her namaz akabinde yüz kere tilâvet olursa serîan fütühât-i rızıkıye küşâde olur. Ve tertîb-i azîzân üzere yevmiye yüz kere tilâvet olursa sûrî ve manevî, dünyevî ve uhrevî fevâid-i kesîrası olur. Ve mazarrâtan emin olup fütühâtı her cihetle feth olur.

İmâm-ı Gazzâlî (k.s.) demiştir ki:

Eğer bir rızık diliyorsan, bir köle veya hürden murada ermek istersen,

³⁰¹ Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, XXVI, 382.

Fatiha suresine tutun, çünkü onu tefekkür ettiğinde muazzam sırlar bulacaksın.

Hergün mutlaka onu vird edin; her sabah, her öğle ve her ikindin,

Her gece akşam namazı akabinde, doksana ulaş on daha ekle.

İşte o zaman dilediğin izzet ve şana,

Büyük bir heybet ve yüksek bir kıymete erersin, [44b]

Ömrünün zindeliğinde müreffeh bir hayat sürersin;

Büyük oranda, zaman ne kadar uzun olsa da

Tertîb-i Ders-i Fâtiha

Sabah namazından sonra: 21 adet, öğle namazından sonra: 22 adet, ikindi namazından sonra: 23 adet, akşam namazından sonra: 24 adet, yatsı namazından sonra: 10 adet ve her namaz akabinde aded-i merkûm üzere tilâvet olunup hitâmında bu dua-i şerîfi dahi bir kere tilâvet eyleyeler.

Hâzâ Dua-i Hâtîme-i Fâtiha

اللَّهُمَّ يَا مَالِكَ الْمُلُوكِ الْعَوَالِمِ كُلِّهَا، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. رَبِّ دَارِكُنِي بِرَحْمَتِكَ وَ
نَجِّنِي مِنَ الْعَمِّ بِحَقِّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ.

[Bütün mülkün ve alemlerin ebedi ve tek sahibi olan yüce Allah'ım; senden başka ilâh yoktur, seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim, muhakkak ki ben zalimlerden oldum. Rabbim “ancak sana kulluk eder, ancak senden yardım dileriz” ayetinin hürmetine beni rahmetine eriştir ve gamdan kurtar ve Efendimiz Muhammed'e, evlad u iyâline, ashabına salat u selam eyle.]

Hacamat eden kimse ba'de'l-hacame yedi Fâtiha tilâvet eylese menâfi-'i kesîra müşahede eder. [45a]

Esmâ binti Ebi Bekir'den mervîdir ki, bir mümin cuma günü, cuma namazından selam verince yedi Fâtiha, yedi sûre-i İhlâs, yedi sûre-i Muavvizeteyn tilâvet eylese, ertesi cumaya kadar malı ve canı ve ehli ve evladı cemi mesâibden masûn olur.³⁰²

Ve sûre-i Fâtiha'da yetmiş derde deva vardır. Fâtiha-i şerîfi bir kâseye tahrîr edip ba'de pâk su ile mahf edip hasta olan kimse onun ile yüzünü yusa bi iznillâhi Teâlâ ifâkat bula. Ve burun titremesi ve hafakân için bu sudan nûş eylese şifa bula. Hâsıl-ı kelâm Fâtiha-i şerîfin havâssı cidden bîrûndur. Hatta Hazreti Râbiâ'dan mervîdir ki: "Fâtiha'yı bilen kimse dareynde zahmet çekmez" buyururlar. Tilâvetinde âlet-i sivâ eylemeye ancak rızaen lillâh tilâvet eyleye. Ve ashâb-ı enfâs-ı kudsiyyeden me'zûn olup hîn-i tilâvette olan esrarı vâkıf ola. "*Selam, doğru yola uyanlara olsun*"³⁰³, "*Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir.*"³⁰⁴

[Enes (radiyallahu anh) Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "*Fâtiha sûresi, Kuran sûrelerinin en faziletlisidir.*"³⁰⁵ Yine Enes (radiyallahu anh) Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "*Yatağa girdiğinde Fâtiha ve İhlâs sûrelerini okuyan, ölüm hariç bütün tehlikelerden emin olur.*"³⁰⁶ Ebû Hureyre (radiyallahu anh) Nebi (aleyhi's-selam)ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "*Kuran'ın anası (temeli) 'Seb'u'l-Mesani ve'l-Kur'ani'l-Azîm'dir.*"³⁰⁷ sadaka Rasulullah.

"Fâtiha sûresinde yedi harf yoktur. "ث،ج،ح،ز،ش،ظ،ف" peltek se: sübûra, cim: cahîme, ha: havfa, ze: zakkûma, şın: şekâvete, zı: zulmete, fe: firâka işarettir. Bu sûre-i şerîfi hulûs ile tilâvet eden sübûrdan, cahîmden, havftan, zakkûmdan, şekâvetten, zulmet-i kabir ve kıyametten, firâk-ı mahşerden emin olmasına beşâ[r]et-i azîme vardır" buyurmuşlardır.

[46a]

Fî Fazlı Sûre-i Bakara

³⁰² Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, 4985.

³⁰³ Taha 20/47.

³⁰⁴ Ahzab 33/4.

³⁰⁵ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, I, 557.

³⁰⁶ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, II, 354; Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, XV, 335.

³⁰⁷ Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'an*, 1.

[Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem): “Kuran sûrelerinin en faziletlisi Bakara, Kuran ayetlerinin en faziletlisi Ayete’l-Kürsî’dir.” buyurdu.³⁰⁸ Nebi (Sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Evlerinizi kabirlere çevirmeyin ve Bakara sûresini okuyun. Kim Bakara sûresini okursa cennette ona bir tac giydirilir.”]³⁰⁹

Sûre-i Bakara, efdal-i suver-i Kur’âniye’dir. Her kim onu tilâvet ederse Hakk Teâlâ tâc-ı murassa‘-ı Firdevs-i cinânla ikram eder.

Fî Fazlı Âyete’l-Kürsî

[Enes (radıyallahu anh) Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ayete’l-Kürsî, kuran’ın dörtte biridir.”]³¹⁰

Şemsü’l-meârif Hazret-i Bûnî’den mervîdir ki: “Bu Ayete’l-Kürsî’de havâss-ı kesîra vardır.”

Ve min havâss: Bir kimse üzerine adüvv musallat olsa, ol adüvvünün tasallut ve taaddîsi def’ine yüz yedi kere Ayete’l-Kürsî tilâvet olursa şerr-i a‘dâdan masûn ve inâyet-i Hakk’a makrûn olunur.

Ve min havâss: İnde’l-hucûmi’l-a‘dâ nisfü’l-leylde iki yüz yirmi kere hulûsla tilâvet olursa cemi beladan emin ve a‘dâdan sâlim olunur. **[46b]**

Ve min havâss: Husûl-i câh ve mansıb ricâsıyla üç yüz on üç kere tilâvet olursa maksud hâsıl olur.

Ve min havâss: Masrû‘ olan kimse üzerine on bir kere tilâvet olursa bi iznillâhi teâlâ ifâkat bulur.

Ve min havâss: Zümre-i cebbâr ve zulûme huzuruna dâhil oldukta Ayete’l-Kürsî üç ya yedi defa tilâvet olursa şerrinden emin olunur. Akabinde bu dua-i şerîf dahi tilâvet olursa evlâdır.

³⁰⁸ Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, V, 238; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, I, 565.

³⁰⁹ Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, I, 562.

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 32; Beyhaki, *Şuabu’l-İman*, II, 497.

يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا بَدِيْعَ السَّمَوَاتِ وَاللَّأْوَرِضِ يَا ذَآلِجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذِهِ الْآيَةِ وَمَا فِيهَا مِنَ الْأَسْمَاءِ الْعَظِيْمِ أَنْ تُلْجِمَ فَاهُ وَتَحْرِسَ لِسَانَهُ حَتَّى لَا يَنْطِقَ إِلَّا بِخَيْرٍ أَوْ يَضْمُمْتَ. خَيْرُكَ يَا هَذَا بَيْنَ عَيْنَيْكَ وَشُرْكَكَ تَحْتَ قَدَمَيْكَ

[Ey diri olan, ey yarattıklarımın işini çeviren ve her işleneni bilen, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, celâl ve ikrâm sahibi olan Allah'ım. Senden bu ayetin ve içindeki yüce isimlerin hakkı için sadece hayır konuşuncaya veya susuncaya kadar ağzını kontrol altına almanı ve dilini susturmanı istiyorum. Hayır ve şer ancak sendendir.]deyip ba'de cebbârîn nezdine dâhil olursa şerrinden emin olur.

Ve min havâss: Bir kavim derûnuna dâhil olup ol cemaatten hazer ve havf olunursa Ayete'l-Kürsî'yi üç defa tilâvet edip iki ellerine nefh edip yüzüne ve [47a] vesâir hasedine mesh edip bu dua-i şerîfi okusa ol kavmin şerrinden ve ezâsından emin olur.

اللَّهُمَّ اكْفِنِي شَرَّ هَذَا الْقَوْمِ، أَوْ هُوَ لَاءَ الْقَوْمِ يَا كَافِي وَعَافِي مِنْ أَذَائِهِمْ يَا مُعَافِي.

[Ey kuluna yeten ve ezâlarından koruyan, belâ ve musibeti def eden Allah'ım; bu topluluğun veya bu gibi toplulukların şerrinden koru.]

Ve min havâss: Sefînede rüzgâr-ı muhâlif ile fırtına olursa Ayete'l-Kürsî'yi bir kağıda tahrîr edip rüzgar gelen mahalle ta'lik edip ba'de el kaldırıp bu duayı kıraat-i berle Hakk'a niyaz olursa bi iznillâhi Teâlâ garktan ve fırtınadan emin olunur.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَى آخِرِهِ، أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِبِرْكَتِهَا أَنْ تُنَجِّنَا مِمَّا نَزَلَ بِنَا فَأَنْتَ عَلَامُ الْغُيُوبِ وَكَاشِفُ الْكُرُوبِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِجَاهِ نَبِيِّكَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ أَنْ تُنَجِّنَا مِمَّا نَحْنُ فِيهِ.

[Ey Allah'ım yüce isminle (Ayete'l-Kürsî) senden istiyorum, onun bereketiyle başımıza gelenlerden bizi kurtarmanı senden istiyorum. Çünkü sen gaybları iyi bilensin ve sıkıntıları giderensin. Efendimiz peygamberimiz Muhammed (s.a.v.)'in makamı hürmetine senden içinde bulunduğumuz durumdan bizi kurtarmanı istiyorum.]

Ve min havâss: Ayete'l-Kürsî'yi misk ve za'ferân ile beş kere bir sırça kâseye tahrîr edip gece yıldıza karşı koyup ba'de illet-i aşk ve sevdaya mübtelâ olan kimse bu üslûb üzere [47b] üç kere tahrîr edip su ile mahv ve içerseler bi iznillâhi Teâlâ aşk-ı mecâzî kendinden def olup, ol sevdadan fâriğ olur.

Ve min havâss: Ayete'l-Kürsî'yi bir kimse hulûsla akşam tilâvet eylese sabaha kadar cemi ins ve cin şurûrundan emin olur. Kezalik sabah tilâvet eylese akşama kadar beladan ve kazadan emin olur.

Ve min havâss: Gece içre kıbleye müteveccih olup aded-i hurûfu üzre yüz yetmiş kere tilâvet edip hâcet dilese ve murâdını Hakk'tan talep eylese murâdı hâsıl olur.

Ve min havâss: Umûr-u dünya gerek mutâleb bâkîye-i ahiret için üç yüz on üç kere tilâvet olunup reca-yı mutâleb olunsa makbul ve niyazı mahsul olur.

Ve min havâss: Hûba vardıkta câ-yı mücâb içre ayete'l-kürsî'yi tilâvet eden kimsenin yanına şeytan karîb olmaz.

Ve min havâss: Ayete'l-Kürsî'yi adedi kelimat üzre kalil olan zehâir ve taam üzre elli defa [48a] tilâvet edip üzerine nefh olunsa Allah Teâlâ bereket ihsan eder.

Ve min havâss: Cuma günü ba'de'l-asr, sadâ istima' olunmaz bir hâlî mekânda kıbleye müteveccih olup kemâl-i hudû' ve huşû' ile yedi kere Ayete'l-Kürsî tilâvet eylese kalbinde bir hâlet-i zâide müşahede eder. Ol zaman her ne dua eylese bi iznillâhi Teâlâ makbul olur. Emr-i din-i dünyada cümlesinin husûlüne Ayete'l-Kürsî'de fayda vardır.

Ve min havâss: Yola giden kimse hânesinden çıktıkta Ayete'l-Kürsî'yi kıraat eylese şurûr-i tarikten emin olur.

Ve min havâss: Bir kimse li ecli'l-musallî hânesinden çıkıp giderken Ayete'l-Kürsî'yi tilâvet eylese ol kişi yine hânesine gelinceye kadar melâike-i izâm onun nefsinin ve malını muhafaza ederler.

Havâss-ı Amene'r-Rasulü

Amenerrasulü ki sûre-i Bakara'nın ahirinde iki ayettir. Âyât-ı arşiydedendir. Akşam ve sabah bir kere tilâvet olunsa cem-i mükedderâttan masûn ve eltâf-ı [48b] Perverd-gârî'ye makrûn olur. [Ebû Hureyre (radıyallahu anh) dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasulullah (Sallallahü aleyhi ve sellem): “Kuran'da iki ayet vardır ki, müminler için şifadır ve Allah'ın sevdiği şeylerdendir. O iki ayet Bakara suresinin son iki ayetidir.”]³¹¹

³¹¹ Suyutî, *Cami'us-Sağir*, 1/64, no.27.

İbn Abbas (radiyallahu anhumâ) rivâyet eder ki: “Yevmen mine’l-eyyâm, Server-i âlem sallallahü aleyhi ve selleme bir melek gelip haber verdi ki: Ya Muhammed! Fâtîha-i şerîf ve Amenerrasulü iki nurdur. Size beşâret oluna ki her kim dua niyetine bunları kıraat eylese onun cemi murâdı hâsıl olur.” Zira cümle dua ve niyaz ve mutâleb bu ikisinde mündericidir. Tefsirine vâkıf olan bu sırra ârif olur. Dünyevî, uhrevî, sûrî ve manevî her ne kadar dergâh-ı Hakk’tan niyaz olunur mutâleb var ise cümlesi Fâtîha ve Âmenerrasulü ayetlerinde mündericidir. [Sallallahü aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Her kim geceleyin Bakara sûresinden bu iki ayeti okursa ona yeter.”³¹² Ve yine Efendimiz (aleyhi’s-salâtü ve’s-selam) [buyurdu ki]: “Allah Teâlâ cennet hazinelerinden olan iki ayeti bana indirdi. [49a] Allah (c.c.) mahlûkatı yaratmazdan iki bin sene evvel o iki ayeti kudret eli ile yazdı. Kim o iki ayeti yatsıdan sonra okursa gece ibadetinden ona kâfi gelir.”³¹³]

Fezâil-i Âyât-i Şehidallâhü

“Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. Ondan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³¹⁴ , “Şüphesiz Allah katında din İslam’dır.”³¹⁵ , “De ki: ‘Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini az edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.’”³¹⁶ , “Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin.”³¹⁷

[Ve Ali (radiyallahu anh)’dan rivayetle Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Fâtîha sûresi, Ayete’l-Kürsî, Ali İmran suresinden iki ayet ki bunlardan birisi شهد ان الدين عند الله الاسلام’ dan انه لا اله الا هو شهد اية الكرسي’ a kadar olan kısım nazil olurken bu sure ve ayet-i kerimeler Arş’a sarılarak: "Bizi isyan eden bir topluma mı indireceksin?" dediler. Mevla Teala’da: -"İzzetim, Celalim [49b] ve Yüce Şanım hakkı için, herhangi bir kul, sizi her farz namazın

³¹² Buhâri, *Fedâilu’l-Kur’ân*, 27, 34; Müslim, *Salatü’l-Müsafirîn*, 223.

³¹³ Münavî, *el-Fethu’s-Semâvi*, I, 335.

³¹⁴ Âli İmran 3/18.

³¹⁵ Âli İmran 3/19.

³¹⁶ Âli İmran 3/26.

³¹⁷ Âli İmran 3/27.

arkasından okursa, mutlaka onda olan (günahlar)ı mağfiret ederim, o kişiyi firdevs cennetine yerleştiririm, her gün o kişiye yetmiş kere (rahmetimle) nazar ederim ve o kişinin yetmiş ihtiyacını görürüm ki, o ihtiyaçların en aşağısı günahların bağışlanmasıdır. Ve onu bütün düşmanların ve hasetçilerin şerrinden korurum ve onlara karşı, ona yardım ederim.”³¹⁸

Her kim beş vakit namaz akabinde Fâtiha-i şerîf ve Ayete'l-Kürsî ve Şehidallah ayetlerini bir kere tilâvet eylerse va'd-i Perverd-gâr'i üzre Allah Teâlâ onu ehl-i cennet eyler. Ve külle yevm nazar inâyetiyle yetmiş kere nazar eyler. Yetmiş hâcetini rû ve murâdını hâsıl eder. Ednâsı zünûbu mağfiret olur. Ve a'dâ ve hussâd ve zulüm şerrinden emin olur. Ve a'dâsı üzerine nusret-i ilahi ile gâlip olur. Evkât-ı hamse akabinde müdâvemet ve mülâzemet dahi nice fayda-i kesîra vardır. Allah muvaffak eyleye. Âmin.

Fi Fezâil-i Sûre-i Yasin-i Şerîf

[Enes (radiyallahu anh) Rasulullah (Sallallahü aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **[50a]** “Her şeyin kalbi vardır. Kuran-ı azîmin dahi kalbi Yasin-i şerîftir. Kim Yasin sûresini okursa Allah ona on kere Kuran'ı okumuş gibi sevap yazar.”³¹⁹

Her şeyin kalbi vardır. Kuran-ı azîmin dahi kalbi Yasin-i şerîftir. Her kim hulûsla bir kere kıraat eylese kıraatı on kere kıraat eylemiş kadar sevâba nâil olur. [Muakkal b. Yesâ (radiyallahu anh) Nebi (aleyhi's-selam) ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ölülerinize Yasin okuyun.”³²⁰

Ve sûre-i Yasin-i şerîf kendini tilâvet edene şefi' olur. Onu istima' eden mağfûr olur. Ve sûre-i Yasin-i şerîfi her gün tilâvete müdâvim olan mümin vefatında şühedâ rütbesine nâil olur. Ve bir mü'min vefat ederken sûre-i Yasin tilâvet olursa her bir harfine on melek nâzil olup etrafına saf bağlayıp durular ve onun üzerine rahmet saçalar. Ve gaslinde ve cenazesinde ve defninde hazır olup mağfiret olması için dua edeler. Ve hîn-i sekerât-ı mevte üzerine **[50b]** Yasin-i şerîf tilâvet olan mü'minin sekerât-ı mevte asân olur. Ve cennetin rıdvânı candan ona şarab getirip reyyân olduğu halde selametle teslîm-i ruh eder. Server-i âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) sûre-i Yasin-i şerîfe “muammâ” buyurdu.

³¹⁸ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, II, 679.

³¹⁹ Beyhâki, *Şuabu'l-İman*, II, 479; Kudâi, *Müsned-i Şihâb*, II, 130.

³²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIII, 417, İbn Mace, *Cenâiz*, 4.

“Muammâ nedir ya Rasulallah” dediler. Zira Yasin-i şerîf kendine müdâvim olanı dünya ve ahiret devletine nâil eder. Ve dahi sûre-i Yasin-i şerîf Müdâfaa ve Kâziye tesmiye olundu, tilâvet edenin üzerinden cümle bela ve gam ve hemmi def³ edip cümle murâdına nâil ve hâcetini kaza eylediğinden.

Bir kimse sûre-i Yasin tahrîr edip ba‘de pak su ile mahv edip ol suyu hulûsla nûş eylese onun batnına bin deva ve bin nur ve bin yakîn ve bin bereket ve bin hikmet ve bin rahmet dâhil olup ve cümle emrâzı def³ olup şifa bulur. Ve dahi bir mü‘min sûre-i **[51a]** Yasin-i şerîfi mekâbir-i müsliminde tilâvet eylese Hakk Teâlâ ol makberde olan ehl-i imanın her ne kadar günahkâr ise o gün azapları tahfîf olunup kıraat edene dahi ol kubûrda olan mevtâların adedince sevâb ihsan olunur. Ve bu sûre-i Yasin azizdir. Buna müdavemet eden indallah şerîf olur ve rûz-i cezâda ashâb-ı şefaatten olur. Ve sûre-i Yasin-i şerîfi gam-gîn olan kıraat eylese gamından halâs olur. Havf-nâk olan kıraat eylese emin olur. Ve aç okusa karnı doyar. Ve susuz teşne kıraat eylese susuzluğu zâil olur.

Havâs: Gül suyu ve za‘ferânla sûre-i Yasin yedi defa tahrîr olunur ve her gün ale‘l-rîk bir tanesini şurb eyleseler hafızaya gayet kuvvet verir. Ve her kim ile mübahese ve münazara eylese ona gâlip olur. Ve mesanesinde habes olan kimse şurb eylese **[51b]** küşâd olur. Mahbûs olan tilâvet eylese hapisten halâs olur. Ve her kim sûre-i Yasin-i şerîfi tahrîr edip üzerinde götürse nazardan ve cinden ve hevâmdan ve ağırlardan emin ve sâlim ola. “³²¹ لا يبصرون” kavline varınca kalkan üzerine (...?) üzerine nakşedip kalkan üzerine mihlayıp a‘dâya hücum ve düşman-ı dîne varılsa bi iznillâhi Teâlâ gâlip olunup a‘dâ müdemmer olur. Ve her kim bu ayeti döşek duhûlünde kıraat eylese ol gece sâriktan ve müfsidînden emin olur. Ve iki kimse mu‘âraza eyledikte okunsa mu‘âraza sâkıt olur.

[Bir sahih hadiste Peygamber Efendimiz (aleyhi’s-selam) şöyle buyurmuştur: “*Ey Ali! Yasin okumayı çoğalt. Çünkü içinde birçok haslet vardır. Onu okuyan aç doyar, korku içinde olan okursa korktuğundan emin olur, [52a] yolcu okursa yolculuğunda yardım görür, yitiği olan okursa yitiğine kavuşur, fakir olan okursa zenginliğe ulaşır, borcu olan*

³²¹ Yâsîn 36/8-9.

*okursa borcundan kurtulur, mahbus okursa kurtuluşa erer. Her kim sabah onu okursa Allah'ın emniyetiyle geceye erer. Kim de gece okursa Allah'ın emniyetiyle sabaha ulaşır. Cennet ehlinden Kuran ref edilir, ondan birşey okumazlar. Ancak Taha ve Yasin'i okurlar.”]*³²²

Bunlara dedem, reîsü'l-muhaddisîn Şeyh Ahmed Gazzî (kuddise sırra'l-âliye)'nin el yazmasında rastladım ve o sıhhatine delildir.

Fi Fazlı Sûreti'l-Feth

Ramazan-ı şerîfi ru'yet edip mâh-ı Ramazan görüldüğü gece sûre-i Feth'i tilâvet eden kimse ertesi seneye kadar rızık hususunda zahmet çekmez ve rızkı vâsi' olur. Min haysü la yahtesib min rızık olur buyururlar.

Ve min havâss: Cenk, cidâl ve havf vaktinde sûre-i Feth'i yazıp yanında götüreren kimse havftan emin olur.

Ve min havâss: Sefineye **[52b]** dâhil oldukta sûre-i Feth'i tilâvet eden garktan emin olur.

Ve min havâss: Bu sûre-i Feth'in ahirinde ³²³محمد رسول الله kavlinden sûre tamamına kadar vefk olunup üzerinde götürmek gayet nâfi'dir. Düşman şerrinden emin olur. Ve a'dâsına mühîb görünür. Ve murâdları hâsıl olur. Ve her bir maraz ve evca' üzerine vaz' olunsa vece'ı teskîn olur. Hâsılı surî-manevî, dünyevî-uhrevî fayda-i kesîrası vardır. Misk ve kâfûr ve gülsuyu ile yazıla ve atlas üzerine tahrîr ola. Ve Ramazan-ı şerîf ayının on dördüncü gecesini tahrîr ola. Ve ol tahrîr olan atlası bir geyik derisine dike ve onun ile hıfz ede. Garîb ve acîb havâssını beyan ederler. Câlîbü'n-nef', dâfi'u'd-darr'dır. Ve sûreti dahi alâ rivâyet bu vecihle beyan olunur. **[53a]**

“Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu

³²² Ebu Nuaym, *Sıfatı'l-Cenneti*, I, 340.

³²³ Fetih 48/29.

kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkarcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükafat vaad etmiştir.”³²⁴

Sûret-i dâire-i mezkûre budur. Lâkin hîn-i tahrîrde satırlar gayet muvâfık ola. Ve birbirinden ziyade ve noksan olmaya ve etrafı dahi muvâfık murabba‘î’ş-şekl ola. Ve’s-selâm.

Fazl-ı Sûre-i Vâkıa:

[İbn Mes‘ud (radiyallahu anh) Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivâyet etmiştir ki: “*Kim her gece Vâkıa sûresini okursa, o asla darlık görmez.*”]³²⁵ **[53b]** Bir mü’min her akşam sûre-i Vâkıa tilâvete müdâvemet eylese ona ebedî fakr isâbet eylemez. Ve haline göre zaruret çekmez buyurlar.

Ve min havâss: Mağmûm olan kimse sûre-i Vâkıa’yı tilâvet eylese gamdan azâde olur.

Ve min havâss: Vaz-‘i hamlde zahmet çeken hatun üzerine yazıp hamâil eyleseler suhûlet ile hamlini vaz‘ eder.

Ve min havâss: Her kim akşam ve sabah tilâvete müdâvim olsa ol kimse acıkmaya ve susamaya ve şiddet-i havf ve fakr görmeye. Ve a‘dâları ona itaat ede. Mekr-i a‘dâdan emin ola. Tevsi-‘i rızık hususunda hadis-i sahih ile müsbettir, asla tahallûf eylemez. Mekr-i kıraat eden münker ola mazallah.

Ve min havâss: Teslîm-i emanet-i ruhta muzdarib olan kimsenin indinde sûre-i Vâkıa tilâvet olursa suhûlet ile emaneti teslim eder.

Fi Fazl-ı Sûre-i İhlâs

[Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdular ki: “*Her kim İhlâs sûresini okursa, [54a] Kuran’ın üçte birini okumuş gibidir.*”]³²⁶ Sûre-i İhlâs’ın bir kere kıratında

³²⁴ Fetih 48/29.

³²⁵ Beyhâki, *Şuabu’l-İman*, II, 491.

³²⁶ Buhari, *Fedâilu’l-Kur’ân*, 13; Müslim, *Salâtu’l-Musafirîn*, 231.

sülüs-i Kuran'ı tilâvet eylemiş kadar sevâb vardı[r]. [Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivayet edilmiştir ki: “*Kim İhlâs sûresini üç kere okursa, Kuran'ın tamamını okumuş gibidir.*”³²⁷ Enes (radiyallahu anh) Rasulullah (aleyhi's-selam)ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Kim İhlâs sûresini on kere okursa, Yüce Allah, o kimse için cennette bir köşk yapar.*”³²⁸ Halid b. Zeyd (radiyallahu anh) Nebi (aleyhi's-salâtü ve's-selam)dan rivayet etmiştir ki: “*Kim İhlâs sûresini yirmi kere okursa, Yüce Allah, o kimse için cennette bir saray yapar.*”³²⁹ Enes (radiyallahu anh)dan rivayetle Nebi (aleyhi's-selam) şöyle buyurdu: “*Cenab-ı Hak İhlâs sûresini elli kere okuyan kimsenin, elli senelik günahını affeder.*”³³⁰ Nebi (aleyhi's-selam) buyurdu ki: “*Kim namazlarda veya namazların dışında yüz defa İhlâs sûresini okursa, Cenab-ı Hak ona cehennemden kurtuluş berati yazar.*”³³¹ Huzeyfe (radiyallahu anh) Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Kim İhlâs sûresini bin defa okursa [54b] kendi nefsinin Allah'tan satın alır.*”³³²

Fi Fazl-i Muavvizeteyn

[Ukbe b. Âmir (radiyallahu anh) Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivayet etmiştir ki: “*Bu gece indirilen ayetler var ya, onlar gibisi hiç görülmemiştir: قل اعوذ برب الفلق ve قل اعوذ برب الناس sûreleri.*” Ve yine ondan rivayetle Nebi (aleyhi's-selam) şöyle dedi: “*Sana insanların (sığınmak için) okuduğu en faziletli sûreyi haber vereyim mi? Dedim ki: Evet. قل اعوذ برب الناس dedi.*” Aişe (radiyallahu anha) buyurmuştur: “*Rasulullah (Sallallahü aleyhi ve sellem) her gece yatağa girdiğinde İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okur, ellerini birleştirip ellerine üfler, sonra da başından ve yüzünden başlayarak elinin eriştiği kadarıyla bütün vücudunu sıvazlar ve bunu üç kere yapardı.*”³³³

³²⁷ Ali el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, I, 598.

³²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIV, 376; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 410.

³²⁹ Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 24; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, I, 93.

³³⁰ Beyhâki, *Şuabu'l-İman*, II, 508; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 24.

³³¹ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XXVIII, 331.

³³² Suyutî, *Câmiu'l-Ehâdis*, XXI, 266.

³³³ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 14, *Da'avât* 12; Müslim, *Selâm* 50; Tirmizî, *Da'avât* 21; Ebu Dâvud, *Tıbb* 19.

Şâm ve seher sûreteyn-i muavvizeteyni tilâvet eden sâhir ve hâsid şürûrundan emin olur. Ve ins ve cin muzırrâtından sâlim olur. Üzerine sihir te'sîr eylemez ve sihir var ise bi iznillâhi Teâlâ def' olur. [55a]

Lâyiha-i Fasl-i Fi Beyâni Esmâ-i Hüsnâ ve Fazlı

Esmâ-i Hüsnâ'da üç rivâyet vardır. Birinin ahiri Sabûr ile hatm olunur. Biri dahi Kefil, Celîl esmalarıyla tamam olur. Rivâyet-i sâlise ahir[i] “Ehadü's-Samedü'lezi lem yelid ve lem yûled velem yekün lehû küfüven ehad” ile tamama resîde olur. Rivâyet-i meşhûre ki Ebû Hureyre'den mervîdir, tamamı Sabûr ile hatm olunur ki onun şerh ve beyanına usûl-i erbâb-ı lugât üzre şuru' olundu. [Peygamber Efendimiz (Sallallahu Teâlâ aleyhi ve sellem): “Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer.”³³⁴ demiştir.] Hüvallahü'l-lezî lâ ilâhe illâ hüve'r-Rahmânü'r-Rahîm ila ahirihi.

Allah: İlm-i hâsdır ve müstecmi-'i cemî-'i'l-esmadır. Ve ism-i âzam esmalarındandır. Zira bu ism-i şerîf hurûfatı selb olunmak ile manasından kalmaz. Elif hazf olsa³³⁵ ما فى السموات وما فى الارض ayet-i kerimesinde vâki olduğu gibi [55b] evveli hazf olursa³³⁶ له ما فى السموات ayetinde vâki olduğu gibi yine Perverd-gâr-ı âlem ismi olur. Lâm-ı sâni hazf olsa her kalıp ahirinde med için ve o kalıp hû olur. هو الحي القيوم³³⁷، هو الله الذى لا اله الا هو³³⁸

Bil ki هو la ilâhe illâ hu ayetindeki “هو” kelimesi lafzatü'l-celâlin yerine kullanılan tam bir isimdir. Bu yüzden sufiler onu bazı vakitlerinde önemli bir vird yapmıştır.

İsm-i celâlin ism-i âzam olduğuna selb-i hurûfâtla manasına halel-i târî olmadığı işâret-i sahihadır. Bu hâssa sâir esmada bulunmaz. Allah subhânehu ve Teâlâ hazretlerinin üç bin ism-i şerîfi vardır. Binine melâike-i izâm âriftir, gayrılar bilmez. Binine enbiya-i izâm vâkıftır, gayrılar bilmez. Üç yüz isim Tevrat'ta, üç yüz isim İncil'de, üç yüz isim

³³⁴ Buharî, *Da'avât*, 68; Müslim, *Kitabu 'z-Zikr ve 'd-Dua ve 't-Tevbe ve 'l-İstiğfar*, 2; Tirmizî, *Da'avât*, 87.

³³⁵ Necm 53/31.

³³⁶ Haşr 59/24.

³³⁷ Bakara 2/255.

³³⁸ Haşr 59/23.

Zebûr'da, doksan dokuzu aşikâr biri pinhân yüzü de Kur'an-ı azîmdedir. Bu üç büyük ism-i şerîf [56a] Allah, Rahman, Rahîm, üç bin ism-i şerîfin manasını mübîn ve esrar ve havâssını camidir. Ve bu üç ism-i şerîfi zikr eden üç bin ism-i şerîfi zikr eylemiş kadar sevâba nâil olur.

Allah: Manası, ibâdât ve perestişe layık demektir. Farsî'de Hüdâ ve Sezâ-yı Perestiş demektir.

Rahmân: Farsî'de Bahşâyende'dir. Kerem edici manasına şümulü vardır. Dünyada mümine ve kâfire rızık ihsan edicidir.

Rahîm: Merhamet edici demektir ki rûz-i cezâda ehl-i imana merhamet ve rahmet edip cennet ve cemâl ile müşerref eder. Binaenaleyh "Rahmânü'd-dünya, Rahîmü'l-âhirah" buyururlar. Lisân-i Farsî'de Mihriban, Rahmân manasına isti'mâl olunur.

Melik: Ulu ve sahib ve padişah manasıdır. Farsî'de Hüdavend ve Padişah ve Hıdv tabir ederler.

Kuddûs: Zâhir ve pâk ve cemi sıfât-ı nekâyıstan münezzeh demektir. Farsî'de [56b] Zâhir u Pâk tabir ederler.

Selâm: Dareynde selamet ihsan edicidir. Farsî'de Necât-bahşende'dir.

Mümin: Emân ve necât taleb edene emân ve selamet ihsan edicidir. Farsî'de Emân-dihende'dir.

Müheymîn: Her nesneyi bilici âlim ü dânadır. Farsî'de Kûh-i rast'dır.

Azîz: Gâlip ve âli ve neziri yok demektir. Farsî'de Bî-hemtâ'dır.

Cebbâr: Nekâyıstan münezzeh manasıdır. Farsî'de Bozorguvâr ve Dûr ez âfet tabir ederler. Ve Azîmü'l-kadr manasına gelir. Nitekim bala bülend hurma ağacına nehîle-i cebbâr der[ler] kemâl-i irtifâ'ından.

el-Mütekebbir: Âli ve cümleden bâlâ-ter manasına. Farsî'de Bozorguvâr ve Gerdeneş der-âlî ta'bir olunur.

Hâlık: Yaratıcı ve cümle mahlûku yoktan var edici demektir. Farsî'de Âferîde-gâr ta'bir olunur.

Bârî: Cümleyi yaratıcı. Farsî'de Âferînende'dir.

Musavvir: Tasvîr-i süver ve îcât edicidir ki onun [57a] fevkinde bir mûcid ve musavvir dahi yoktur. Fariside Sûret-künende derler.

Gaffâr: (...?) ve mübalağa ile mağfîret edicidir. Farsî'de Âmorzgâr-ı berterdir.

Kahhâr: Kahredicidir. Farsî'de Küşende'dir.

Vehhâb: Ziyade atâ ve ihsan edicidir. Farsî'de Bahşende tabir olunur.

Rezzâk: Rızık vericidir. Cümle mahlûkun rızkını ihsan edicidir.

Fettâh: Açıcı, kulların cümle müşkilatını haledici ve ebvâb-ı ihsanını fethedici manasınadır. Farsî'de Güşâyende'dir.

Alîm: Bilicidir. Yani on sekiz bin âlem ve onun derûnunda olan mahlûkatın ahvâline vâkıf demektir. Farsî'de Dânâ'dır.

Kâbız: Bilâ tevkîf ahz edici ve gâhî li ecli'l-hikem ve'l mesâlih kullarının ahvâlini imsâk edicidir. Farsî'de Teng-künende'dir.

Bâsıt: Bast-ı erzâk edici demektir. [57b] Niam-ı nâ-mütenâhîsi şarken ve garben mebsûtuttur. Heme halk sofrâ-i ihsanından sîrdir. Farsî'de Ferâh künende-i rûzî ve Gosterânende-i rızk.

Hâfîd: Helak edici manasınadır. Hâfîz, hıfz edici manasınadır. Farsî'de Fer-dârende'dir

Râfi: Yukarı kaldırıcı ve kullarını deracât-ı âliyete ref' edicidir. Farsî'de Ber-dârende ve Bülend-künende'dir.

Muiz: İzzet vericidir. Lisân-i Farsî'de Aziz-künende'dir.

Müzill: Zillet verici ve âsileri hor ve zelîl edicidir. Farsî'de Hôr-künende'dir.

Semi': İşiticidir. Yani sırran ve alâniyeten cümle mahlûkatın kelâmını sâmi'dir. Hatta karıncanın ayağı sadâsını istima' eder. Lâkin beşer misli kulak ve kuvve-i sâmi'a ile değildir.

Basîr: Cümle mahlûku görücü ve vâkıf-ı esrar ve ilandır. Farsî'de Bînâ'dır. İlmi cümleyi muhittir. İhata-i ilminden hariç bir şey yoktur. [58a]

el-Hakem: Hükmedici manasınadır. Cümle üzerine hâkim-i mutlakdır. “Allah hükmeder. Onun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.”³³⁹ Farsî’de Dâver’dir.

Adl: Adl verici ve kulun feryadına erişicidir. Farsî’de Dâd-dihende’dir.

Latîf: Lütfedici manasına “Allah kullarına çok lütfkârdır.”³⁴⁰ nazm-ı celîlinde vârid olduğu gibi. Farsî’de Nîkû-kâr.

Habîr: Cemi şeye agâh ve haberdardır. Gaflet (...?) ilminden bir şey hariç olmaz. Farsî’de Agâh ez heme çîzhâ’dır.

Halîm: Teenni edicidir. Bir günahla kulunu berbât ve harâb eylemez.

Azîm: Azâmetli manasınadır.

Şekûr: Vacibü’ş-şükür, şükür bi-ma’nâ meşkûrdür. Cümle ubbâda eylediği ihsan mukâbili Zat-ı pakine şükür olunmaya layıktır.

Aliyy: Bi-teşdidî’l-yâi’s-sâkineti tahtâniyeti, ulu ve cümleden âlîdir. Allah Teâlâ: “O, yücedir, büyüktür.”³⁴¹ buyurmuştur. [58b]

Kebîr: Azim ve âlî ve ulu manasınadır.

Hafîz: Hıfz edicidir. Cemi kâinat ve semâvât ve aradinde olan mahlûku hâfızdır. Nitekim Allah Teâlâ: “Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez.”³⁴² buyurdu. Farsî’de Nigâh-dârende’dir.

Mukîr: Kâdir ve kudret vericidir.

Hasîb: Beğenici. [Farsî’de] Pesendîde ve Şümâr-kon’dur.

Celîl: Ulular ulusudur. Farsî’de Bozorguvâr bozork’tur.

Kerîm: Kerem edici. Farsî’de Nîkû-kâr.

Rakîb: Hıfz edici.

³³⁹ Ra’d 13/41.

³⁴⁰ Şûrâ 42/19.

³⁴¹ Bakara 2/255; Şûrâ 42/4.

³⁴² Bakara 2/255.

Mücbîb: Lütuf ile muâmele edici. Farsî'de Pâsuh-künende'dir.

Vâsi': İhsân ve keremi bol, kesîru'l-en'am demektir. Farsî'de Ferâh-ı Atâ.

Hakîm: Her emri hikmet üzeredir. Ef'âli mualliletün bi'l-hikem ve'l-mesâlihtir.

Vedûd: Mûti'ler sevici ve kendine itaat [59a] edenlere muhabbet edici. Farsî'de Dost-ı Mutfân.

Mecîd: Ulu ve azîm manasına.

Şehîd: Hakikatte şâhittir.

Hakk: Tanrılığa layıktır. Farsî'de Sezâ'l-Hüdâyî.

Vekîl: Âlim-i efâl-i ubbâddır. Farsî'de Kâr-dân'dır.

Kaviyy: Kâdir, kavîdir. Farsî'de Tüvânâ'dır.

Metîn: Kudretli ve metindir. Farsî'de Üstüvârdı[r].

Veliyy: Yâr-ı müminân ve muhibb-i ehl-i imandır. Farsî'de Dost'dı[r].

Hamîd: Mahmûddur. Hamd olunmuş ve övülmüştür.

Muhsî: Kudretli, bilicidir. Farsî'de Şümârende ve Dânâ ve Tüvânâ'dır.

Mübdî: Yoktan var edici. Farsî'de Âferînende-i taht-ı bâr'dır.

Muhyî: İhyâ edici ve hayat vericidir. Farsî'de Zinde-künende.

Mümît: Helak edici ve öldürücüdür. Farsî'de Mîrânende'dir.

Hayy: Dâim ve bâkîdir. Farsî'de Hemîşe-zinde'dir.

Kayyûm: Ebedî ve dâimdir. Farsî'de Pâyende'dir. Yani hüve'l-Bâkî ale'l-ebed.

[59b]

Gazzâli (kuddise sırruhu) demiştir ki: “Hayy: Dilediğini dilediği gibi yapan, her şeyi ince ayrıntısıyla bilendir. Mutlak ve kamil manada diri olan [o dur ki] idrâk edilebilen her şey onun idrâkinin ve [bütün mevcudât] onun fiilinin kapsamına girer. İdrâk olunan hiçbir şey onun ilmi, yapılan hiçbir şey onun fiili dışında değildir. İşte [bütün] bunlar Allah'a aittir.

Kayyûm: Bir işi yapıp gerçekleştirmenin daha da üstünde, çekip çeviren ve idare eden manasındadır. Onları yaratması, rızıklandırması, layık olan en mükemmel konuma

ulaştırması ve muhafaza etmesi suretiyle işlerini idare eden, her şeyin üstünde kayyûmluk vasfı daim olandır. (Yani) Sözü'nün özü Allah (c.c.) her şeyin üzerinde tasarruf ve işlerin idaresi bakımından en mükemmel kayyûmluk sıfatına hâizdir.”

[Ebî Ümâme'den rivayet edilmiştir ki: “Allah'ın, onunla dua edilirse icabet edeceği, onunla istenirse vereceği en yüce isimleri üç sûrededir. Bakara sûresi, Al-i İmran sûresi ve Taha sûresi. Bakara sûresinde Ayete'l-Kürsî *الحي القيوم* ; Al-i İmran'da *الله لا اله الا هو* ; Taha sûresinde *الحي القيوم* .]”³⁴³

Hazreti İsa “ehyâ-i emvât” buyurup, emr-i Hakk'la ehyâ-i emvâta dua eylediklerinde “Ya Hayy, Ya Kayyum” buyururlar idi. Hazreti Ali (radiyallahu anh)'tan mervîdir: “Bedir gazasında Server-i Âlem (Sallallahu [60a] aleyhi ve sellem) secdeye varıp dergâh-ı Hakk'a müteveccih olup “Ya Hayy, Ya Kayyum” ism-i şerîfleriyle tâ feth ve nusret oluncaya kadar meşgul olmuşlardır.”

Vâhid: Birdir min gayri teaddüd. Farsî'de Yekî'dir.

Ehad: Bizzat vâhiddir.

Samed: Cümle mahlûk kendine muhtaçtır onun kimseye ihtiyacı yoktur. Farsî'de Şehr ü penâh-i niyâz-mendân'dır.

Kâdir: Kudretlidir. Farsî'de Tüvânâ'dır.

Mukaddim: Evvel heme evveliyân bizzat. Farsî'de Ferâ pîş-dâr'dır.

Muahhir: Heme ahiriyândan bâkîdir. Evvelin evveli, ahirin ahiridir. Farsî'de Vâ-pes dârende.

Evvel: Evvel ve dâimdir. Farsî'de Hemîşe ü Taht.

Ahir: Ahir ve dâimdir. Farsî'de Hemîşe Vâ-pesîn.

Zâhir: Zâhir ve gâlip. Farsî'de Peydâ ve Galebe-künende.

Bâtın: Dünyada çeşm-i zâhirle müşahede olunmaz. Farsî'de Nâ-peydâ'dı[r].

Berr: Memdûhu'l-ef'âl ihsan edici. Farsî'de Nîkû-kâr'dır.

³⁴³ Hâkim, *Müstedrek*, I, 686. Ayetler için bkz. Bakara 2/255, Âli İmrân 3/2, Tâhâ 20/111.

Tevvâb: Tevbe kabul edici. Farsî'de Tebve-dihende.

Müntakim: Dâd alıcıdır. **[60b]** . Farsî'de Dâd-sitân'dır.

Afüvv: Zünûb-i günahkârânı affedicidir. Farsî'de Pûşende-i günâh'dır.

Raûf: Merhamet edicidir. Farsî'de Mihribân'dır.

Vâli: Cümleyi bilicidir. Farsî'de Kâr-dân'dır.

Mukît: Atâ-bahş'tır. Farsî'de Rast-ı bahş'tır.

Câmi': Cümleyi cem edicidir, dünyada ve ahirette. Farsî'de Ferâhem âverde'dir.

Ganiyy: Bî-ihtiyaçtır, cümleden müstağnîdir, âlem ona muhtaçtır. Farsî'de Tüvân-ger'dir.

Vâcid: Yine bî-ihtiyaçtır. Farsî'de Tüvân-ger'dir.

Muğnî: İhtiyaçtan halâs edici. Farsî'de Bî-niyâz künende.

Mâni': Kulların üzerinden min ğayri istihkâk kemâl-i lütûfla bela men edici. Farsî'de Dâd ârend'dir.

Dâfi': Dâfi'-i bela manasınadır. Farsî'de Dâd ârende'dir.

Dârr: Ziyade verici. Farsî'de Ziyade-dihende'dir

Nâfi': Nef' vericidir. Farsî'de Sûd-dihende'dir.

Nûr: Münevver manasına. Farsî'de Rûşen-künende'dir.

Hâdî: Yol gösterici. Farsî'de **[61a]** Râh nümâyende'dir.

Bedî': Yoktan var edici.

Fâtır: Yoktan var ve îcâd edicidir.

Bâkî: Dâim ve ebedîdir.

Vâris: Mîrâs ğirende'dir. Yani cümle fenâ buldukta kendi zât-i pâki ile mevcûddur ve cümlenin rucû'u zâtınadır.

Reşîd: Mukaddir ve râh-i nemâdır.

Sabûr: Teenni edicidir, ikâb-ı isyân sebebiyle kula azâb eylemeyi tehir edicidir. Farsî'de Bî-şitâb'dır. Vallahu a'lem bi's-sevâb ve ileyhi'l-merci'i ve'l-meâb.

Esmâü'l-Hüsnâ'nın tahtü'l-lafzı mana-i münîf-i beyanı ekser evrâd ve ezkâr-i Esmâ-i Hüsnâ'dan hâlî değıldir. Manası bilinmeyen ed'iyede te'sîr-i asîr ve adem-i kesîr olduğundan ifade olundu. Esrâr-ı havâsta bu kadar ile iktifa olunmuştur, bunun verâsı bu rütbe ile hallolur. [61b]

Hâtemü'r-Risâle Fi Beyâni Âdâb-ı Tarikati'l-Âliye ve Billâhi't-Tevfik

Ey tâlib ve mürîd! Mutlak tarikat tabir olunan tarîk-i Muhammediyye'dir. Ve asıl tarîk ikidir; biri cehrî, biri hafîdir. Tarîk-i cehriye Aleviyye, tarîk-i hafîye Nakşibendiyye tabir ederler. Server-i Âlem (Sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz zikr-i şerîfi Hazreti Ebûbekir (radiyallahu anh) hazretlerine hafîyyeten telkin buyurdu. Ve Sıddık-ı Ekber zikr-i hafî ile meşgul oldu. Onlardan ile'l-an tarîk-i hafîyye-i Nakşibendiye müessir oldu. Hazreti Ali (kerremallahü vecheh) efendimize cehren telkîn-i zikr buyurdular. Cemi-i tarîk-i cehriyye onlardan zuhura geldi. Tarîk-i cehriyenin evvel ismi Aleviyye idi. Sonra Hasan Basri, Habîb-i Acemî ekser evkâtte halvet-nişîn olduklarından Halvetî tabir olundu hâ-i mu'ceme ile. Ba'de zaman o silsileden ahz-ı icâzetle sultan Abdulkâdir Geylanî zuhura gelip tarîk-ı cehriyyede ictihâd eylediler ve sâhib-i [62a] cenâh olup sûrî ve manevî âdâb u erkânda tezyîn-i tarikat eylediklerinde kendilerinden sonra tarîk-i ictihâdları üzere olan silsiletü'z-zeheb-i tarikat-i âliyelerine tarîk-i Kâdiriye tesmiye olunup ism-i şerîfleri ile iştihâr buldu. Beş yüz altmış tarihinde tarîk üçte karar verdi; Nakşibendî, Kâdirî, Halvetî. Ba'de zaman mütevassıtîn zuhura gelip bu üçten dört tarîk dahi zuhur eyledi; Alevî, Rufâî, Bedevî, Sadî. Ba'de müteahhirîn zuhura gelip bu dörtten beş tarîk dahi peydâ oldu; Mevlevî, Bektaşî, Gülşenî, Bayramî, Celvetî. Dokuzaya kadar ictihâd olunup nihayet müctehîd-i tarikat Bursa'da medfûn Hazreti Üftade (kuddise sırruhu) olup cemi' cîm-i mu'ceme ile tarîk-i Celvetiye'yi ictihâd eyledi. Binaen aleyh asıl tarîk on iki oldu. Bazen bunlardan dahi şube vardır; [62b] Sümbülî, Şazelî, Emîrî ve emsali. Lâkin yine her etvârları asıllarına râci'dir. Ve cümle tarîkin nihayeti sırr-ı enbiya (aleyhi's-selâm)a müntehîdir. "Cümlenin maksudu bir, ammâ rivâyet muhtelif" bunların emsali etraftan ziyaret-i Beytullâh'a teşrif eden huccâc-ı saadet-minhâc misalidir. Her biri bir taraftan ve bir yoldan gelirler. Cümlesi Kâbe'de bir olurlar. Tarikatta sülûk ve hakikate ve sırr-ı tevhide vâsıl oluncaya kadardır. Hakikate vuslatta cümle bir olur. Beyit:

[Yolları ne (...?) ise hep sana âşık

Cümle seni ister, sana didara gelirler]

Her tarîkin ricâli bir vecihle sâliklerini terbiye edip islâk eylemişler ve her biri bir sûretle âyin ve erkân kurmuşlar ve bâtın-ı seyr-i sülûkta bir vech-i hasen ile irşâd eylemişler. Sâdât-ı Hâcegân-ı Nakşibendiye (kaddesallahu ervâhahüm) hazerâtı sülûk-ı tarikati on kelime **[63a]** üzerine rabt edip usûl-i sülûk on bir kelimededir ve bu on bir edebe riayet ile tarîklerinde sâlikleri behre-yâb ve nâil-i sırr-ı tevhid-i Vehhâb olmuşlardır. Ol on bir kelime şunlardır: Hûş der dem, nazar ber kadem, halvet der encümen, sefer der vatan, yâd kerd, bâz geşt, nigâh dâşt, yâd dâşt, vukûf-i zamânî, vukûf-i adedî, vukûf-i kalbî. Bu kelimât-ı kudsiyyenin şerhi *Merğûbu's-Sâlikîn* nâm te'lîfimizde ale't-tafsîl şerh ve beyan olundu. Her ne kadar Sâdât-ı Nakşibendiye resâilinde meşrûh ise bu abd-i fakîr pür-taksîr dâmen-i devletlerine temessük berle dahi izah eyledim, ferci' ileyh. Tarîk-i Nakşibendiye'nin Kübrevî ricâli sülûku sekiz kelimededen ibarettir buyurup vâsıl ilallâh olan sâlik bu sekiz usûle riayetle vuslat bulur buyurdular. Ol **[63b]** usûl bunlardır. Nef-yi vücûd, bezl-i mevcûd, terk-i ruhsat, amel bi azîmet, iktidâ nisbet, ihtimâ an bidat, zikr ale'd-devam, uzlet ani'l-enâm. Bu sekiz kelimenin dahi şerhi *Ravzâtü'l-Müflihîn* ve *Vâkıât* nâm kitaplarımızda beyan olundu. Amma Meşâyih-ı Sûfiyye-i Kâdiriye hazerâtı ve Halvetiye sâdâtı ve bunların zeyline müteşebbis olan eizze-i kirâm efendilerimiz usûl-i tarikat yirmi dört kelime üzeredir buyurup ol yirmi dördü sâdât-ı Kâdiriye câr-i erkân üzere taksîm buyumuşlardır. Ol usûl ve kelimât bunlardır.

Binâ-yı Tarikat

Tevbe, teslim, zühd, takvâ, kanaat, uzlet.

Ahkâm-ı Tarikat

Marifet, sehâvet, yakîn, sıdk, tevekkül, tefekkür. **[64a]**

Erkân-ı Tarikat

İlim, hilm, sabır, rıza, şükür, ihlâs.

Vâcibât-ı Tarikat

İhsân, zikr, terk-i dünya, terk-i heva, havf, şevk.

Sâlik-i râh-ı Hakk olan mürîd-i sâdik şu yirmi dört kelimeye riayet ve onunla amele gayret lazımdır. Lâkin cümlesi birden olmaz. Tadrîc ile terbiye-i mürşid-i kâmil ile birer birer tahsil olunur.

Tevbe:

Tarikat-ı âliyenin kapısı tevbedir. Tevbe üç nevidir; tevbe-i avâm zünûbdandır, tevbe-i havâs enâniyettendir, tevbe-i ehassu'l-havâs Hakk'ın gayrısına rağbettendir. Ve dahi tevbeden evvel tarikatın kapısı miftâhı niyet-i hâlisadır. “*Ameller niyetlere göredir*”³⁴⁴ mâ sadakınca tarikate dühûlden garaz nedir onu bilip ba‘de niyetini tas[h]ih edip ondan tevbe eyleye. [64b] Tarîkine dühûlden garaz mürşid-i kâmil terbiyesiyle tebdil-i ahlak ve tahliye-i kalb ve tasfiye-i nefis edip ahlâk-ı muhammediye ile mutehallık olup dâmen-i pîrâna teşebbüs ile Rasulullah (Sallallahü aleyhi ve sellem) şefaatine ve inâyetine nâil ve Allah Teâlâ'nın rahmetine vâsıl olup maksad-ı aksâ-yı hilkat-i sekaleyn olan sırr-ı marifet-i tevhide vâsıl olmaktır. Bu merâtib garazı olan mürîd şerâite riayet edip sa‘y-i belîğ ile yolun ezasına, cefasına tahammül edip ânen feânen menzil olmak gerektir. Amma bir sûret dahi vardır ki pîr dâmeni tutmadan garazı ancak zeyl-i sûfiye teberrüken bir teşebbüstür. Böyle olanlara mürşidler inâyet vermez, emanet verirler. Bunlar da sûfiye hazarâtı bendegânından olurlar. Lâkin rütbe-i mürîdâna bunlar nihayet ahvallerinde vâsıl olurlar. Onların nihâyeti ve kemâlâtı mürîdânın bidâyeti ve evvelidir. Zira mürîdân bu yola [65a] duhûlde mübaye‘a ve ahd-i mîsâk ile dâhil olup bir dahi yemin ve yesârına bakmayıp hemen “Yol eri yolda gerektir, câğ u çıplâk, âc u tok”³⁴⁵ fehvâsınca yanan ateş misali menzil alıp râhî olurlar. Ashâb-ı tarikat tevbe eyledikte Allah Teâlâ'nın rıza-yı âliyesi hilâfı olan a‘mâlden rücu‘ ve tevbe-i sâdika ile tevbe eyleye. Ve hilâf-ı rıza harekette ebedî bulunmaya. Ve cümle günahına nâdim ve pişman ola. Beyit:

[Tevbe ettiğinde pişman olarak geldi

Hakk'ın kapısına yeni müslüman olarak geldi]

Bu tevbe ile tevbe eyledikte mürşid-i kâmile teslim ola. Mürşid ne vecihle olur onu mukaddem beyan eyledik idi.

Teslim:

Şu sûretle teslim ola ki asla kendinde hareket ve irade kalmaya. Ne ğassâl önünde meyyit ne vecihle bî-irade olursa mürşid huzurunda dahi mürîd öylece bî-irade olup teslîm-

³⁴⁴ Buharî, *Bedu'l-Vahy*, 1, *İman ve'n-Nuzûr*, 23; Müslim, *İmâra*, 232; Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihâd*, 26.

³⁴⁵ krş. *Dîvân-ı Niyâzi-i Mısri*, s.55.

i tâm ile teslim ola. Halinde [65b] ve kalinde harekât ve sekenâtında asla şeyhine muhalefet eylemeye. Ve şer‘i şerîfe mutâbık, sünnet-i seniyyeye muvâfık her ne emir eylerse râm ola.

[*Sâlikin mürşidine hizmeti şâhâne gerek.*

Eşiğine koya başın diye şâhâ ne gerek.]³⁴⁶

Ve şeyhini Hak kapısıdır itikad eyleye. Yani Cenab-ı Perverd-gâr-ı âlem tarafından her ne füyüzât-ı ilahi ihsan olursa onun yüzünden zuhur eder olduğunu bile ve anlaya. Ve şeyhinden gayrıdan medâr olmadığına câzim olup hasr-ı matlab eyleye. Allah Teâlâ dedi: “*O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerinde sel olup aktı.*”³⁴⁷ Mâ-sadakınca feyz-i rabbânî evvelen Rasul-i Hakkânî’ye nâzil olup ondan Sıddık-i Ekber ve Cenab-ı Haydar’a taksîm olup onlardan dahi silsilelerine müntesip ve mücâz veya mütehallif olan azîzâna nakleder. Nihayete’l-emr ol tarîk ile nefesten nefese, nefisten nefise feyz-i Hakk müntakil olup silsilelerine [66a] bend olan mürîdâna nakledip ol mürîde dahi istidâd-ı tâm bulunur ise onda kemal bulup ondan dahi âhara nakleder. Her mürîde feyz mürşidden zuhur ve nakl eder. Âhardan mümkün olmaz. Lâkin ol mürşidi bulmak elzemdir. Mürşidi buldukta sâiri âsân olur. Ve mürîd şeyhe asla itiraz eylemeye. Nitekim sâdât-ı sûfiyye buyururlar.

Yani [(Mürîd bir şeyde itiraz edip) mürşide niçin dese, ebedî felâh olmaz.] İtiraz mezmûmdur. Ve şeyhi cümle meşâyıhtan ekmel ve efdal itikâd eyleye. Ve şeyhin yerine oturmaya, (...?) kendi elbâsın eyleye. Ve şeyhin rızasını Hakk rızası gibi gözete. Zira Hakk’ın rızası şeyh rızasından cüdâ değildir. Bu bahsin tafsîli dahi *Ravzât*’ımızda ve *Merğûb*’da beyan olundu.

Zühd:

Derviş olan zâhid ola [66b] ve perhizkâr ola. Muharremâtta ve şübühâtta ictinâb eyleye. Avâm-ı nâs sûretinde ve tarîkinde olursa olduk mertebe muharremâtta perhiz eyleye ve daima Cenab-ı Hakk’a niyaz edip, haram lokmadan masûn olmasını niyazdan hâlî olmaya. Pâk olmaz ise borç ile alıp, bey-i veresiye harç görüp, te’vîl-i şer‘î ile olsun te’vîl eyleye. Bazılar istidâneyi tecvîz eylediler. Haram-ı sırfattan ve ‘ayn-ı haram olan

³⁴⁶ krş. *Dîvân-ı Niyâzî-i Mısırî*, s. 125.

³⁴⁷ Ra‘d 13/17.

şeyden elbet hazer gerektir. Zira vehâmeti der-gârdır. Sâlik-i Hak haramda vâki' olursa erenler himmeti ve Allah inâyeti zuhur edip onu bir berzaha giriftâr ederler ve bir belaya uğrattırlar ki onu terbiye edip evvel mürtekib olduğu âmâl-i fâside ve muharremâtın telvîsâtından tathîr için. Zira dervişim deyip irade götürenlerin elbet erenler felâhına sa'y eder. Felâhı ne yüzden ise [67a] ol sûretle te'dîb ve terbiye ederler. Zümre-i dervîşânın ekseri mübtelâ-yı mihan oldukları bu sırdandır. Bunun zâhirde misali hasta olan müminin günahı af olduğu delildir. Azizim yalnız lokma-yı haram emr-i nikâb-ı menâhîden muâteb olmaz. Belki âdâb-ı şeriat ve tarikatın her kangisinde kusur ederse onun için te'dîb olunur. Sâlike lazım olan acz ve kusurunu bilip daima emân kapısında olmak gerektir. Ve kendinden şer'an ve tarîkine (...?) sudûr eylese ânîde onun tevbesine şuru' edip min tarafillah bir mesâib zuhur eylemezden evvel çare-sâz olmak lazımdır. Mısra:

Koruyucu ilacı hastalık vuku bulmadan önce vermek gerekir.

Gerçi gâhî ber şîve-i kadr-i sâlik, zâhid ve perhîzkâr dahi bu âlemin mihanına mübtelâ olur. Lâkin onlar hakkında ref-'i derecât olup bâ'is-i feyze terfî olur. Bu dahi onun [67b] sabır ve sükûtundan malum olur. Dünyada her ne kadar derde mübtelâ olsa yine bir kere ah vah demez. Mısra:

Yüz tane belâ oku yedi, ancak bir âh bile etmedi.

Sâlikân-ı zâhidâne Hak Teâlâ tarafından bir elem zuhur eyledikte teslimiyet dahi ona maiyyet eder. Derd içre bî-derd mânend olur.

Takvâ:

Takvâ kendi kendini vikâye ve gazab-ı Hakk'tan himayedir. Ve Hakk'tan kemâl-i havfla haşyet üzere olmaktır. Avâmın takvâsı muharremâttandır. Dervîşin takvâsı şübühâttandır. Havâssın takvâsı havâtîrât-ı reddiyedendir.

Kanaat:

Dervîş olan kader-i ilahiyeye kânî olmak gerektir. Her ne ki taraf-ı Hakk'tan kendine min ciheti'd-dünya ihsan oluna, ona kanaat edip hırs ve tehâlükten kendini vikâye eyleye. [Kanaat, bitip tükenmeyen bir hazinedir.]³⁴⁸ kendine hal olup erbâb-ı dünyanın dünyasına

³⁴⁸ Beyhakî, *Kitabü'z-Zühd*, II, 88 (104).

tâlib olmaya. Ve ta‘rîzan ve tedarruken mahlûktan bir şey talep eylemeye. Eğer erbâb-ı [68a] tecerrüden olursa kût-ı yevmiyeden gayrısına iddihâr eylemeye. Tecemmül ashâbından olursa لا نَسئَل و لا نَرِد meselesiyle âmil ola. Yani kimseden bir şey talep eylemeye. Bir fütühât olursa onu da red eylemeye. Kabul edip taallukât-ı umûruna sarf eyleye. Azizim derviş olan kimse min ciheti’ d-dünya kâni‘ ola, min ciheti’ l-âhiret harîs ola. Yani dünyalık cihetiyle her ne olursa kanaat edip ziyadesine heveskâr olmaya. Ama min ciheti’ l-ahira daima terakki ve ziyade talep edip yevmen fe yevmen rütbe-i âliye talep eyleye. Yani kendine şeyhinin rütbesini ihsan eyleseler ondan bâlâsına nâzır ola. Onu da ihsan eyleseler yine bâlâya nazar ede. “Daha fazla var mı?”³⁴⁹ ile gûyâ olup izdiyâd-ı feyze râgıb ola. Meşhur meseldir ki [68b] bir mümin min ciheti’ d-dünya kendinden ednâya ve min ciheti’ l-ahira kendinden âlâya nazar eylese izz-i ebed-i dareyne nâil olur. Yani dünya cihetiyle kendinden ednâya nazar edip haline şükür ve kanaat eyleye. Min ciheti’ l-âhiret kendinden âlâya nazar edip ibadet ve taatte onu sebkât eylemeye, sa‘y ve gayret eyleye.

Uzlet:

Sâlik olan elbet uzlet ihtiyar eylemek gerektir. Zira dâim halk ile ihtilât sâliki harab eder. Uzlet iki nev‘dir; bir nev‘i kendini halkın şerrinden muhafaza niyetiyle olur. Bir nev‘i halkı kendi şerrinden muhafaza kastıyla olur. Bu evvelinden âlâdır ki şerri kendi nefesine azv edip benim nefsim şerirdir, ibadullah nefsimin şerrinden emin olsun diye ihtiyâr-ı uzlet kâmiller kârıdır. Ve bunda kesr-i nefis ziyade olur. [69a] Ceddîm Şeyh Ahmed el-Gazzî (küddise sırrihu’ l-âliye) hazretleri kırk sene inziva ihtiyar edip dergâh-ı âliyelerinde irşad-ı mürîdân ile sayha-şümâr-ı evkât olmuşlar. Kendilerinden “inzivaya sebep nedir?” diye sorulursa “İnzivadan garazım nefsimi haps ve ibadullahı satvet-i nefsimden muhafazadır” diye şerri kendi nefislerine azv buyururlar imiş.

Tembih:

Azizim! Sâlik olan kimse erbâb-ı ülfetten ve ashâb-ı tecemmülden ise ve daima inziva eyleme erbâbı değil ise bunlara layık olan kendine bir mahall-i hâli tayin ede. Her on iki saatte velev bir saat olsun ol hâli mahalle varıp onda pâk vuduyula Hakk’a

³⁴⁹ Kâf sûresi 50/30.

müteveccih olup kendi ahvalini düşünüp, nefsinden sudur eden kabayı nefsin önüne koyup, levm edip, [69b] tevbe ve istiğfar edip, mevte hatıra getirip, ahireti ve kıyameti fikredip, efkâr-ı sivâyı dilden ihrac edip, ahvaline mukayyed ola. Her akşam ve seher birer kere nefsi bu vecihle muhasebeye çeke. Eğer nefsin Hakk’a yarar a‘mâli var ise onu asla gözüne göstermeyip iltifat eylemeye. Ama kâmiller daima kesrette ve halk içinde dahi inziva eylemeye kâdirdirler ki buna “kesrette vahdet” tabir ederler. Lâkin bu gayet de es‘abdır ki halk ile olup asla Hakk’tan gafil olmaya. Zâhiri halk ile meşgul, bâtını Hakk’la ber-şuğul ola. Bu rütbe sâlike veled-i kalbe malik oldukta ihsan olur. Lâkin yine mühlikeden hâli değildir. Ve ekser evkâtları bunların dahi inziva ile mürûr eder. Zira ülfet ve külfet ruha elbet küdüret îrâs eder.

Azizim! [70a] Halvet ve uzlet erbâb-ı heva ve mefseddendir. Ve illa erbâb-ı aşk ve şevk ve âh-ı fillah ve mürşid-i küll ve sâlik-i nâsîh ve sâdık ve ashâb-ı hâl olanlar ile ülfet ve ünsiyet ve haltat ayn-ı uzlettir. Zira onların sohbeti ve nasihati ile sâlik yol bulup menzil alır. Beyit:

Allah dostlarıyla bir an sohbet,

Yüz sene takvada bulunmaktan efdaldır.

Lâkin sâlike üns ve ülfette şart olan ya şeyhiyle yahut şeyhinin sâdık bendesi olan mürîd karındaşıyla yahut bunlar bulunmaz ise kendi tarikinden sâlik olan kâmiller ile üns eyleye. Kendi tarikati gayri sâlikler ile ülfet ve ünsiyet eylemeye. Zira hakkında semm-i kâtildir. Onlar ile ülfet edip kendi tarikinden şayet bir nefret gele yahut kendi tarikinden âhar tarike meyl ede, ol zaman feyzine hâlel [70b] târî olur. Bu babda Hazreti Şeyh (kuddise sırrah) ziyade tahrîr eder. Ve vakıan hazer edecek bir maddedir zinhar zinhar.

Azizim! Kendi mesleke sâlik olan sâlikândan gayriyle ülfetten ictinâb eyle. Zira yolu şaşırıp sonra yabanda kalırsın. Ama ahbabiyet cihetiyle bir nebze ülfet olsa mani değildir. Maksud hazer-i üns-i tâmdadır. Halvet ağyardan olur, yardan olmaz. Beyit:

Ağyardan halvet etmek gerek, yardan değil.

Kürk, kışın işe yarar, baharın değil³⁵⁰

³⁵⁰ Mesnevi Tercümesi, II, 25.

Marifet:

Sâlik erbâb-ı marifetten ve ashâb-ı ârifândan olmak gerektir. Marifet ki evvela şeriat yoluna ve tarîk-i sünnete ârif ola. Ve irfanı ola. Beyit:

Savm ü salât ü hacc ile/ sanma biter zâhid için

İnsan-ı kâmil olmaya/ lazım olan irfan imiş³⁵¹

Sâlik hurdebîn ve ehl-i irfan ola ki erbâb-ı irfanın sözlerini fehm eyleye. **[71a]** Bu irfan dediğimiz kâl ve kaleme gelmez bir esrardır. Ve irfanı tedarik iki şeyden ibarettir; ya bir erbâb-ı irfan zata mukârin olup ondan tahsil eyleye, yahut kendi dâd-ı Hak ve ihsân-ı Feyyâz-ı mutlak ola. İrfan olmayınca sâlik tarikatte feyz-yâb olmaz. Zira zühd ve takvâ ile âmil ve sûfi-haşin iken mürşidin ya tarikat karındaşının rızalarının hilâfı bir harekette bulunur ve onların gönüllerini münkesir eder. Onu da cümle ibadeti heba olur. Sâlik olan avcı ve sayyâd misali daima kulûb-i ihvamı sayda müterassıd ve müterakkıb ola ve âdâb-ı tarikate riayet eyleye. İrfan, âdâb-ı tarikatten ibarettir. Âdâba riayet ederse irfan kapısı küşâd olur. Ol irfan marifetullah delil olur. İrfan olmadıkça marifetullah **[71b]** dahi hâsıl olmaz. Cümle riyazât ve mücahedât ancak irfan tahsili içindir. Riyazatla kalbe rikkat gelip nefis huşûnetten rehâ-yâb olup irfan rû-nümâ olur.

Sehâvet:

Derviş olan sahî gerekir. Buhl dervişi şâyeste değildir. (...?) zemzemesiyle daima ibadullahâ infak üzere ola. Bu da üç rütbedir; biri malından zekât ve sadaka ve zevâidden it'âm-ı ta'âm-ı miskindir. Biri vârının nisfini ubbâda bezldir. Biri de cümle vârını Hakk yolunda bezldir. Sıddık-ı Ekber (radıyallahu anh) misali, İbn Ethem gibi, Ve Esedullahü'l-Gâlib (kerremallahu vecheh) misali bu rütbelere. Fi zamanına bu rütbe sehâ, adîm olduğundan "Tamamı idrak edilemeyen, tamamı terk edilmez."³⁵² müfâdınca elden geldiği kadar buhliden hazer edip vârından infaka gayret **[72a]** eyleye.

Azizim! İnfakla mal telef olmaz, belki ziyade olur. Lâkin imsâkla telef olur. Sahî olan ehl-i cennettir, bahîl cennete nâil olmaz. [İbn-i Abbas (radıyallahu anhümâ)nın rivayet

³⁵¹ Bu beyt-i şerifte erkân-ı İslâm'ı garh ve inkâr yoktur. Ancak yalnız bunun ile olmaz. Bu erkâne-i tahsîsa ile kemale erilmaz. Ancak bâis-i irfan olan nevafileta dahi sa'y gerektir vesselam.

³⁵² Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 404 (2757).

ettiğine göre Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem): “Cömertlik Allah’ın en büyük ahlâkıdır.”³⁵³ demiştir. Ali ve Enes ve sahabelerin diğerleri (radiyallahu anhüm ecmein)den Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): “Cömertlik, cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Onun dalları dünyaya sarkıtılmıştır. Bu bakımdan onun dallarından birine yapışan bir kimseyi o dal cennete doğru götürür. Ve cimrilik de cehennem ağaçlarından bir ağaçtır. Onun dalları da dünyaya sarkıtılmıştır. Bu bakımdan onun dallarından birine yapışan bir kimseyi o dal cehenneme doğru götürür.”³⁵⁴ buyurmuştur. Efendimiz (aleyhi’s-selam) şöyle buyurdu: “Cimri kimse cennete giremez.”³⁵⁵ Enes (radiyallahu anh)den rivayet edildiğine göre Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Seyyid kimseye cimrilik yakışmaz.”³⁵⁶

Yakîn:

Sâlik olan erbâb-ı yakîn olmak gerektir. Yakîn her bir şeyde fâil-i hakîkî Hak olduğunu [72b] ikrar ve nebi-i ahirü’z-zamanın câ-i Hakk’tan getirdiği şer‘-i şerîfi bi hulûsi’l-cenân tasdik bila şekk yakîn tabir ederler. Yakîn üç nev‘dir; biri ilme’l-yakîn, biri ayne’l-yakîn, biri hakka’l-yakîndir. İlme’l-yakîn avâm kârıdır. Ayne’l-yakîn havâs hâlidir. Hakka’l-yakîn ahza’l-havâssa hâstır. Bu nev-i yakîn-i selâsenin hariçte misali mesela Kâbe-i Mükerrreme’nin var olduğunu kitapta ru’yet ve halktan istima‘la Kâbe’nin var olduğunu bilmeye ilme’l-yakîn tabir ederler. Ba‘de azm-i râh edip Mekke’ye varıp Kâbe’yi göz ile görmeye ayne’l-yakîn derler. Ba‘de Kâbe’nin derûnuna duhûl ve tavaf ve ziyarete hakka’l-yakîn buyururlar. Hakk’ı bilmeye, varlığını ve birliğini ikrara, elsine-i ulemadan istima‘ ile bilmeye ilme’l-yakîn tabir ederler. Ba‘de irfana sülûk edip eşyada te’sîr-i esmayı ondan müsemmaye istidlâle [73a] ayne’l-yakîn, ondan nûr-i tevhîde vâsıl olmaya hakka’l-yakîn tabir ederler. Velhâsıl cemi mümin beh kör gibi ya da görmüş gibi iman ve teşvîşden resîde makâm-ı ikân-ı Hakk “el-hakka’l-yakîn”dir. Hakk Teâlâ’nın vahdaniyetine ve ahir zaman peygamberinin hak rasul ve hâtemü’l-enbiya olduğuna vesâir enbiyaya ve semadan nâzil olan kütüb ve suhufa ve Kuran ahir-i kütüb olup, Hakk kelâmı olduğuna ve Cibril-i emin vasıtasıyla Hz. Muhammed aleyhi’s-selâma yirmi üç senede

³⁵³ Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, XIII, 366; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, VI, 337.

³⁵⁴ Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, XIII, 368; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, VI, 337.

³⁵⁵ Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, XIII, 433; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, III, 448.

³⁵⁶ Suyutî, *Câmiu’l-Ehâdis*, VII, 321; Ali el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal*, III, 449.

tedrîcen nâzil olduğuna ve melâike-i izâma ve kabirde yine hayat bulup münkerayn suallerine cevap vermeye ve azâb-ı kabre ve safâ-yı kabre ve öldükten sonra yevm-i mahşerde tekrar ihyâ olup suale ve hesaba, sırat ve mizana, cennet ve cehenneme ve a'râfa ve havza ve livâü'l-hamde ve şefaati enbiyaya ve makâm-ı mahmûddan server-i enbiyanın şefaati-uzmâsına ve hayr u **[73b]** şerrin Hakk'tan olduğuna ve bundan mâ adâ cemi-i mümin beh görmüş ve görür gibi bila şekk ve la şübhe imana yakîn tabir ederler.

Bu yakîn erbâb-ı irfana ve kurb-i nevafile vâsıl olan mürîdâna hâsıl olur. *“İhsan, Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, o seni muhakkak görür”*³⁵⁷ Bu kurb-i nevafile makâm-ı ihsandır.

Azizim! İhsan ona derler ki ibâdât ve zikir ve salâta Hakk Teâlâ (celle celâluhu) hazretlerini görür gibi ibadet eylemek gerektir. Her ne kadar sen Hakk'ı görmeden mahcûb isen Allah Teâlâ seni görür, hâzır ve nâzırdır. Bunu olsun idrak gerektir. Ve her bir ef'âl ve ekvâle Allah Teâlâ semi' ve basırdır. İtikâdî hakka'l-yakîn olmak gerekir. Lâkin davaya delil lazım, herkes bu davayı eder ama bu hal kendinde ilme'l-yakîndir, hakka'l-yakîn değildir. Eğer ihâta-i ilm-i ilahiye ayne'l-yakîn yakîni **[74a]** olsa rıza-yı Bâri'nin hilâfi sermû hareket eylemez idi, Hakka'l-yakîn kande.

Azizim! Hakka'l-yakîn rütbesinin alameti huzur-ı dâimdir. Bu rütbeye resîde olan azizler daima huzurda olurlar ve huzurda ebedi dûr olmazlar. Nitekim padişah huzurunda olan kimse edebden hâric harekete mecali olmadığı gibi elbet bir kişinin akli olup gözü gördükte padişah huzurunda edebe riayet eder. Padişahın rızasının hilâfi hareket eylemez. Ama bir kimse kör ya bî-akıl olursa ol zaman huzur-ı padişahı bilmez ve padişah ne der onu fark eylemeyip bî-edebane hareket eder. Huzur-ı Hakk'ta olup bî-edebane hareket eden dahi ya kördür ya bî-akıldır. Neuzu billahi Teâlâ *“Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır”*³⁵⁸ Beyit:

*Bugün âmâ olan bunda yarın âmâ olur elbet **[74b]***

Aça gör cân-göziün kim bî-basar nâdânı neylerler

³⁵⁷ Buhârî, *İman*, 1; Müslim, *İman*, 1.

³⁵⁸ İsrâ 17/72.

(...?) Çeşm ikidir; birine çeşm-i zâhir ve çeşm-i cesed ve çeşm-i beşerî ve çeşm-i hayvanî ve çeşm-i şeytanî ve nefsanî tabir ederler. Birine dahi çeşm-i bâtın, çeşm-i hakikat, çeşm-i ruh çeşm-i kalb, çeşm-i melekî, çeşm-i insanî tabir ederler. Çeşm-i zâhir ki zâhirde semâvât ve aradîne nazar eden gözdür ki dünya ve mâ-fi-hâyı görür ve bilir. Ancak her şeyin şekl-i zâhirin görür, bu göze itibar yoktur. Bu göz çeşm-i bâtına bir kalıptır. Asıl lazım olan çeşm-i bâtıdır ki her eşyada esmayı, ondan müsemmayı görür ve nazar-ı mülkten melekûte olur ve her nazar eylediği şeyden ibret alıp hayvan gibi nazar eylemez.

Çeşm-i zâhir ashâb-ı âmâdır, çeşm-i bâtın erbâb-ı bînâdır. Her kim ki bu âlemde âmâ ola, [75a] âlem-i ahrette dahi âmâ olup cemâl-i Hakk'ı müşahededen mahrum olur. Erbâb-ı yakîn olanlar illet-i umyden halâs bulanlardır. Çeşm-i basiret, çeşm-i basara nâzırdır, dürbün ayineleri misali. Mabeynlerine isyan ve tuğyan ve gaflet perdeleri haylûlet edip çeşm-i basiret tatil olup çeşm-i basar hayvaniyet üzre bâki kalır. Rütbe-i yakîne vâsıl olan erenler çeşm-i basarla basiret arasından gaflet ve batâlet perdelerini ref' edip her neye nazar ederse hakikatle nazar eder. Ve bu rütbe ricaline yakın irak olmaz, dürbün ıraktan fark eylediği misali. Bunlar dahi cihana nâzır olurlar ve perde ve hicap olmaz.

Keşf ve keramet tabir olunan çeşm-i basiretin küşâdeliğidir. İbtidâ-i imârâtı keşf-i zamir olup feraset fevkinde yanında olanın zamirinde her ne [75b] ise onu keşfeder. Ba'de keşf-i kulûbdan keşf-i kubûra malik olup merâkıdda medfûn olan mevtâların ahvaline vâkıf olur. Yevmen fe yevmen yakîni ziyade oldukça kuvvet-i kâşifesine dahi nuraniyet ziyade olur. Amma bu rütbede er gerektir ki keşf ve kerameti hârice ihrâc eylemeye. Zira mukâşefatı izhar eyler ise menzilden dûr ve derecesinden mehcûr olur. Zümre-i sâlikâna izhâr-ı keşf eylemek semm-i helaktır. Bu misli ahval kendine zuhur eyledikte marifetullahta bu mukâşefat la şeydir. Ve halka izhârı bâis-i şöhret ve mûris-i riyaadır deyip onu ketm ve ahfâya gayret ede. Eğer bi-la kasd kendinden bir keramet zuhur ederse onu bir şey-i kerîh ile setre sa'y lazımdır. Zira halk kendinden kerameti gördükte teveccüh edip hücûm-ı nâsla zikir ve fikir ve tevhitte [76a] beri olur. Belki beşeriyet hasebiyle Hakk'tan halka meyl edip derecesinden sâkıt olur. Ol zaman der-gazab bâis-i nefret-i nâs olur. Bir şey-i kerîh ile ol kerameti setr eyleye ki yolundan kalmaya. Bazı sâdât-ı sûfiyyenin şurb-i duhanla setr-i velayet eyledikleri misli.

“Selamet, melâmettedir.” buyurmuşlardır. Ama bu melâmet ibtida-i rütbe-i velayette olur. Ve nefsi bir vecihle zabta kâdir olmayıp çareden bî-çare olanlar ahvalidir. Ama şu'le-

i kâmil ve mükemmil, vâris-i sırr-ı Muhammedî olan azizlerden melâmet sudur eylemez. Onlar ser-mû tarik-ı sünnetten dûr olmazlar. Zira onların halkla ebedî alakaları yoktur. “La mevcûde illallâh” rütbesinden “la maksûde illallâh” derecâtına âric olmuşlardır. Kendinden günde bin keramet zuhur eylese [76b] ondan da bî-haberlerdir. Belki davet-i ibâdla memur oldukta halkı tarik-i Hakk’a sevk ve bâis-i şevk için an kasd keramet gösterip ol vecihle ibadullahı muhabbet bendiyle kayd edip râh-ı Hakk’a keşîde olurlar. Bir veli-yi kâmilden irşad için keramet sudur eyledikte mayasında saadet olan ikrar edip râh-ı Hakk’a sâlik olur. Mayasında şekâvet olan inkâr edip Hakk’tan firar eder. Nitekim enbiya-i izâm (aleyhi’s-selâm) efendilerimizden envâ‘-ı mu‘cizât-ı bâhire zuhur eyledikçe küffarın küfrü ehl-i imanın imanı ziyade olur idi. Allah Teâlâ’nın belirttiği gibi: “*Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır.*”³⁵⁹ Ve Allah celle şânühü “*İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye (müminlerin kalplerine güven indiren O’dur)*”³⁶⁰ dedi.

Evliyanın kerameti, enbiyanın mucizatından numunedir. Hakk Teâlâ enbiyaya mucize, evliyaya keramet, ehl-i imana feraset [77a] ihsan eyledi. [Efendimiz (aleyhi’s-selam): “*Müminin ferasetinen korkunuz, zira o Allah’ın nuru ile bakar.*”³⁶¹ buyurmuştur.]

Hukemaya dahi ilm-i kıyafet in‘âm olunmuştur ve kıyafetnameler telif eylediler. Hatta kibâr-ı evliyaullah dahi ilm-i kıyafetten bahs buyurmuşlardır. Hüseyin Vâiz hazretlerinin bir kıta Farsî kıyafetnameleri vardır. Hazreti Şeyh Muhyiddin Arabî (kuddise sırrah) *Fütûhât-ı Mekkiye*’de ilm-i kıyafetten bir fasl beyan buyurmuşlardır. Herkesin bâtınında olan sıfat-ı gâlibesinin zâhir azasında bir nişanesi var “*O her şeye Kâdir’dir.*”³⁶² Bu ilm-i kıyafet berle heme sâlih ve heme tâlih, vâkıf-ı esrâr-ı benî âdem olur. Umerâya elzem bir ilimdir. Lâkin pîrân efendilerimiz buyururlar ki kıyafetname henüz terbiye-i tarikat görmemiş insanlara cârîdir. Şol zat-ı kerim ki bûte-i [77b] pîrânda ateş-i aşk-ı ilahiye ile kâl ola. Onun hakkında cârî değildir. Mesela bir kimsenin yüzü gayet de hamaratlı olsa ve burun delikleri küşâd olsa kemal üzre gazûb olmaya alamettir. Ama terbiye-i tarikatle hilm-i Muhammedî berle halîm olan zat o sıfattan güzer eylemiştir. Mesela kaşları çatık olan gayet de hasîs olur. Semâhat-i eizze ile alûd olan ol huyundan

³⁵⁹ Bakara 2/10.

³⁶⁰ Fetih 48/4.

³⁶¹ Tirmizî, *Tefsîru’l-Kuran*, 16.

³⁶² Mâide 5/120, Hûd 11/4, Rûm 30/50.

mürûr eylemiştir. Siması bila illet sarıya mail siyah renk olan gayet de habîsi't-tab' olur, her fesada mail olur. Terbiye-i mürşid ile salâhla arâste oluna. Bu hâl hikem olunmaz. Ve kıs ala zâlik. Hâsıl-ı kelam yakîn rütbesi süllâke hâl olmak gerektir.

Sıdk:

Derviş olan sâdik gerek. “ *Muhakkak ki Allah sâdiklarla beraberdir.* ”³⁶³ buyuruldu. Elbet i'âne-i ilahiye sâdiklara olur. “Sıdk kurtuluş gemisidir.” demişlerdir.

Azizim! Derviş sözünde [78a] ve özünde ve gözünde sâdik olmak lazımdır. Sıdkın hilâfi hıyanettir. Sözünde sâdik ola, ebedî kendinden kizb sudur eylemeye. Özünde sâdik ola, mâ lâ bedenen kimseye hıyanet olmaya. Gözünde sâdik ola, asla nazar-ı şehvetle gerek nisâ gerek şâb, emirde nazar eylemeye. Hâsılı her hâlde sıdkı iltizam eyleye vesselam.

Tevekkül:

Sâlik-i tarikat her hâlde Allah Teâlâ'ya mütevekkil olup tevekkülü kendine hâl edine. Hatta ki Cenab-ı Perverd-gâr kendine her hâlde mu'în ve dest-gâr ola. Allah Teâlâ “*Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter.*”³⁶⁴ buyurdu.

Her hâlinde Allah Teâlâ'dan gayrıya gönül bağlamaya. İki âlemde mu'în ve nasîr Hak olduğunu fikr edip sûrî, manevî i'âne Hakk'tandır deyip, Hak kapısına bağlana, asla mahlûka gönül bağlamaya. Zira [78b] mahlûktan mahlûka ebedî fayda olmaz. Ancak nef' ü dar Hâlık'tan olur. Mahlûk bir alettir. Neccâr aleti isti'mal ederse alet eseridir, isti'mal eylemezse alette fayda olmaz. Ve mahlûktan, gayrıya gönül bağlayan iki âlemde bed-nâm olur.

Azizim! Sâlikin mürşide teveccühü ancak Hakk'a delil olduğu içindir. Mürşide bağlanma ancak Hakk'a bağlanmadır. “*Allah'a, Rasûl'e ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) itaat edin.*”³⁶⁵ Zâhirde ulu'l-emr hulefa ve vüzerâ ve vülât-i umûrdur. Bâtında ulu'l-emr mürşidlerdir. Onlara itaat ve inkiyad Hakk'adır ve Hak emridir. Sâlik renc-ber muhabbetle dergâh-ı Hakk'a müteveccih ve mütevekkil olup emr-i Hak ve sünen-i rasul

³⁶³ Böyle bir ayet veya hadise rastlanmamıştır. Müellif “*Allah, muhakkak ki sabredenlerle beraberdir.*” (Bakara 2/153) ve “*Ey iman edenler! Allah'tan korkunuz ve sâdiklarla beraber olun.*” Tevbe 9/119. ayetleri birleştirmiş olabilir.

³⁶⁴ Talâk 65/3.

³⁶⁵ Nisâ 4/59.

aleyhi's-selâmı pîrine götürmeden gayrı bir emre ta'riz eylemeyip teslîm-i tâm ile tevekkülde ola.

Tefekkür:

[79a] Derviş olan daima mütefekkir olmak gerektir. Fikrinde ya Hakk'ı fikrede, ya mahlûka surette nazar edip ondan kudret-i Yezdan'ı mütalaa ve fikr eyleye, yahut sülûkunu fikrede, ya rûz-i ceza ahvalini fikrede, ya ahval-i mevti fikrede, ya ahir vakitte deyu racîmden selamet-i iman ne vecihle hâsıl olur onu fikrede ve çaresine çare-sâz ola.

Azizim! Asıl fikr edilecek varta budur. Zira neuzu billah ahir vakitte a'dâ'l-advv imana yol bulur ise hâl diğەر-gûn olur. Bu kadar ibadet ve taat vesâir a'mâl heba olur. Onun çaresini dünyada sahn-ı selamette iken şeytanla münasebet olmamaktır. Onun münasebetini kendinden kat' eylemektir ve rişte-i alaka-i şeytaniyeyi kesmektir. Onun ile alaka nefis ve heva yolunda olup [79b] tarik-i Hakk'ta betalettir ve kibir, ucub, buğz ve haset emsali ahlâk-ı şeytaniye ile mütehallık olmaktadır. Ve ahlâk-ı zemmiyye-i şeytaniyyenin ziyade bednâmı iş bu dört hulktur ki beyan olundu. Daima kendini cem ve fikredip kendinde olan ahlâk-ı zemâim-i nefsanîye ve şeytaniye-i ezillenin çaresine bakmak gerek.

Azizim! Bu ahlâk-ı zemmiyenin her biri emrâz-ı manevîye-i kalbiyedendir. Bu emrâzı izaleye hakimullahı olan mürşid-i kâmil gerektir. Hatta ki ona teslim olup bu dertlerin devasını bulup halâs oluna. Kendi kendine fikrinde faydası yoktur. Şu kadar var ki fikr-i dakîk ve teemmül-i amîk birle derdi bilirsen yine deva mürşid iradesine muhtaçtır. Ve sâlik her gün hayır ve şerr kendine ne amel sadır oldu ise onu fikredip, [80a] a'mâl-i hayriyesini beğenmeyip, red ve nefis gözünden nihan eyleye ve a'mâl-i şerriyesini fikredip istiğfar eyleye. Bu fikir sâlik-i mübtedî kârıdır. Müntehînin fikri daima nûr-i tevhide müstağrak ve onu fikirdir. Ya rütbe-i kurb-i nevafile menzûr-ı Hakk olduğunu fikredip, kurbiyet rütbesini hatırdan ferâmûş eylemeyip, onu fikir kalesinde muhafaza-i fakire ile hıfz eylemektir. Zira bu rütbe ekser sâlike gelir ve hâsıl olur. Lâkin yine şevâğil zuhuruyla fikir perişan olup kendinde zâil olur. Dünyanın mezmûm olduğunu bu nedir ki şuğlü böyle ihsanlardan mahrum eder. Gerek mürîd gerek mürşid zî 'iyâl olursa elbet kendine mu'în gerektir ki işğâl-i dünyevîyesini üzerinden alıp umûr-i husûsunu [80b] iltizam edip kendini fikr-i sivâdan muhafaza eyleye. Hatta ki ol sâlik rütbesinde ber-karar ve makamında istikrar bulup seyr-i billahı seyr-i fillah eyleye. Amma bu fikri şeyhinden ve mürîdden

selbe insan gerektir. Şeyhi şeyh eden mürîddir derler, fi'l-hakika bu böyledir. Bir derviş-i sâdika mâlik olmak kimyadan a'lâdır ama fi zamanına olan mürîdler şeyhine fikir üzerine fikr-i mezdâd eylemeden gayri kârları olmadığından hem kendileri ve hem şeyhleri tarik-i Hakk'ta behreyâb olmazlar. Azîzândan mervîdir ki: "Bir derviş ya malen ya bedenen şeyhinin hizmetine kemer-beste olup mürşidini fikr-i umûr-ı sivâdan azâde eylese Hakk (sübhâne ve Teâlâ) şeyhine yirmi dört saatte her ne kadar feyz ihsan ederse ol mürîde dahi ol kadar feyz inayet olunur." [Rasulullah (aleyhi's-selam): "Hayra vesile olan **[81a]** onu yapan gibidir."³⁶⁶ buyurdu.] "Fefhem te'arraf cidden." Bu tefekkür ahval-i ibadet-i nevafile efdalidir. "Bir saat tefekkür yetmiş senelik ibadetten hayırlıdır."³⁶⁷ vârid olmuştur. Cemi a'mâlin mahalli tefekkürdür ve a'mâl-i benî âdemi tenkiye eden fikirdir. Mevlana (kuddise sırruhu'l-a'lâ)'nın:

*Ey birader sen yalnızca düşünceden ibaretsin,
senden geriye kalan et ve kemikten ibarettir.*

buyurduğu gibi, insan endişeden ibarettir. Fikir ve endişesi hayır ise süedâdandır, şer ise füsekâdandır. Heme sâlike efkâr-ı hayriye ile mütefekkir olmak gerektir. Efkar-ı şerriyenin yanından hazer ve güzzer gerektir. "İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker."³⁶⁸ nazm-ı celilinde beyan olan "ahfâ" fikr-i fâside ve efkâr-ı şeytaniyedir. Her ne kadar bu ayet-i kerime hükmü mensuh ise "Ebrâr zümresinde olanların iyilikleri, mukarrabin zümresinde olanların kusurları sayılır."³⁶⁹ mefhumunca sâlikan râh-ı hakikatin efkâr-ı fâside safvet **[81b]** sinelerine küdüret îrâs edip tecelliyât-ı sübhaniyeden mahrum eder vesselam.

İlim:

Derviş olan din ve diyanet ve edâ-i savm ü salât, hacc ve zekat ve erkân-ı İslamı eda edecek kadar âlim olmak gerektir. Câhil nâdân-ı sâlik olmaya layık olmaz. Zira tarikata sülûk ba'de tekмили'ş-şeri'a olur. Şeriatı bilmeyen tarikate yol bulmaz. "Allah câhil kimseyi dost edinmez." denilmiştir. Şu kadar ruhsat vardır ki; câhil olan mürîd âlim ve

³⁶⁶ Tirmizî, *İlim*, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVII, 44.

³⁶⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 310; İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, II, 117.

³⁶⁸ Bakara 2/284.

³⁶⁹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 428 (1137); Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, I, 127.

âmil mürşid-i kâmile irade götürüp daima onun emriyle hareket eylese, ol mürîd yolunu bulur. Amma mürşid olan âlim-i bi'l-mes'ele olmak şarttır. Şeriatî tarikate, tarikati şeraite, hakikate tatbik ederek mürîdâna yol göstere. Câhil olanda yakîn olmaz. Yakîni olmayan âmâdır. Âmâ nice rehber olur. **[82a]** Hâsıl-ı kelam tarik-i Hakk'ta kemâl-i feyz âlim olanlara ihsan olup kâmil ve mükemmil bunlar olur.

Hilm:

Derviş olan gayet de halîm gerektir. Erbâb-ı rîfk ve ashâb-ı hilmîden ola. Gadûb olan yolundan kalır. Kıtârda deve misali olup yemin ve yesarından yeden ve lisanen ta'n-endâz olanlara ebedî iltifat eylemeyip kendi haline mukayyet olmak gerektir. Beyit:

Biz tevhid meyvesiyle dolu yüksek bir ağacın dalıyız

Yoldan geçen herkes taş atar, bundan utanmayız

beytiyle terennüm-sâz, cevâb-ı seng-endâz ola. Ahlâk-ı hasene-i Muhammediye'den hilmi tefekkür ede ki sanâdîd-i Kureyş, zat-ı beşer viranelerine eza eyledikçe: “Allah'ım! Kavmime hidayet ver. Çünkü onlar bilmiyorlar.”³⁷⁰ ile dua buyururlar idi. Hilm sıfat-ı ilahiyedir. Her kim sıfat-ı hilm birle muttasıf ola Hak onu sever ve yolu asân eder. **[82b]** Amma bazı sâlikler celâlî meşreb olup kendine eğri bakını berbat ederler. Bu celâl gerçek haktır, lâkin memduh değildir. Alamet-i cezbe ve makam-ı cem'den (...?) ve şath nev'indedir, ve noksan alametidir. Kâmiller elbet halîm ve selîm olur. Ama bu kemâl-i hilm ile muttasıf olan kâmilden gâhî celâl sıfatı da zuhur eder. Ama bu celâl “celâlullah” celâlidir ki, ol satvet-i celâl ile berkeşte olan bu celâl min tarafillah müstehak olup pîrân yüzünden bu kahır kendilerinde zuhur eder. Ama gâhî olur daimi olmaz. Mesela bir kimseden ehl-i tevhide rahne-i külliye zuhur edip zâhirde kimse men'a tasaddî eylemez ise satvet-i pîrân der-kâr olur. Neuzu billah min gadabi'l-halîm bu babdadır. Ama bazı velinin muktezâ-yı kevkebi celâl olup seyyâreden Merîh'e tecelliyatta Kahhar ismine mazhar olur. **[83a]** Bunların celâl eylememe yedinde değildir. Zira ayn-ı celâldir, celâl-i pîrândır ateş misali. Ateşin ahırak eylememek elinde olmadığı misali bunların da yakmamak elinde değildir. Bu zatlardan hazer eyleyip semtlerine irak dolaşmak lazımdır. Ekseri belki cümlesi bunların mecnun-sıfat, perişan-ahval olur, daima

³⁷⁰ Buhârî, *Ehâdisu'l-Enbiyâ*, 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 256.

kendi dahi melâmet üzre olur. Bunlardan isti'âze gerektir ve bu zümre çokluk halkı ile ülfet eylemez. Hemen köşe-i virane ve harabelerde ve mezâbilde ve kimsenin iltifat eylemediği yerlerde olurlar. Ve bu zümrenin ziyade ârifleri ebedî âdemiyan semtine gelmez ve kimseye görünmez. Mezaristanı ihtiyar eder, onda sakin olur ki ibadullah satvetimden emin olsunlar diye. Gâhî bu zümreden sâhib-i tasarruf olur neuzu billah, ol belde herc ü merc olup [83b] kavga ve galebe-i cenk ve cidâl-i harb ve kıtal ve perişanlık olur. Ta tasarruf onun yedinden bir kâmil eline girince takallubat bertaraf olmaz.

Cami sahibi Sultan Ahmed Han (aleyhi'r-rahmetü'l-Mennan) hazretleri zamanında âsitânedede envâ'-ı fiten zuhur eylemiş. Sultan müşârun ileyh, Hüdai Mahmut Efendi hazretlerine ahvâl-i ubbâddan iştikâ buyurdularında Hüdai hazretleri buyururlar ki "Padişahım bu devirde tasarruf Edirnekapı'sı hâricinde mezaristanda bir meczup elindedir. Ne çare eğer onu izale mümkün olsa bu fiten def' olur ebedî" deyince Sultan Ahmed hazretleri dâr-ı kuvvet-i bâzûya götürüp ertesi gün ale's-seher ol celâliyi mezaristanda bertîğ-ı aşk edip şehid eyledi. Ânîde ol herc ü merciyet def' oldu. Bir rütbe-i celâle mazhar idi ki, neuzu billah [84a] bir kimseye nazar eylese su gibi eritir idi (hafızana'llahü Teâlâ min satvetihim) amin. İnsan mazhar-ı ism-i câmi'dir. Esmâ-i ilahiyeden her bir esma sıfatiyye ahlâkından behresi vardır. Bundan kat-ı nazar esmadan bir ismi kemal üzere mazharıdır. Kimi esma-i cemâliye, kimi esma-i celâliye mazhardır. Ve herkesin nasibi kendi ismindendir. Bu bir sırr-ı muğlâktır. Tahrîr ile ifade mümkün olmaz. Hala ifade ve istifadeye mevkuftur (vesselam ala tâbii'l-Hüda.)

Sabır:

Derviş olan sabûr gerek. Sabır üç nev' üzeredir; biri bela ve kazaya sabredip Cenab-ı Hakk'tan her ne zuhur ederse şikayet eylemeyip, sabr-ı sükun gerektir ki onun verasında mev'ûd olan ihsana nâil ola. Allah Teâlâ: "*Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, biz şüphesiz Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz derler.*"³⁷¹ buyurmuştur. Zira insana malen, bedenlen, câhen ve taallukan her ne mukadderat zuhur ederse, üç şıktan [84b] hâlî değildir. Bir belanın zuhuru ya ref-'i derecâttır ya kefareti-zünûbtur ya ukubet minallahtır, her vecihle âharı hayırdır. Ukubet dahi olsa mukabil-i

³⁷¹ Bakara 2/156.

zünûbu olup rûz-i cezâda ba'is-i selameti olur. Ekseriya bela zümre-i mukarrebân-ı dergâh-ı ulûhiyete ziyade olur. [Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem): “Belanın en şiddetlisi peygamberleredir, sonra velilere, sonra âlimleredir, ilâ ahir.”³⁷² buyurdu.]

Herkesin belası ve sabrı rütbesine göre olur. Âşıklar belayı helva manendi bel' edip safada olurlar. Hak Teâlâ'nın bu bela ve ibtilâsı kullarına gayet de ulu ihsanıdır. Mukarrebana bela kerem eyler ki beşeriyet hasebiyle kendine gaflet ve dünyaya meyl ve rağbeti olmasın diye. Gafillere ihsan eyler ki bela sebebiyle agâh olup derd-i derûn ile zikr ve taat edip kendilerinden südür eden zünûb af ve mağfiret ola. Asilere **[85a]** bela inzal eyleyip onunla ukubet eder ki ahirette azâb-ı ebede mübtela olmasın diye. Ve belanın dahi enva'ı vardır; gâh bi'l-vasıta olur, gâh bilâ vasıta olur. Bi'l-vasıta olan mahlûk tarafından olup ya zulüm ve cevr olunur ya malı alınır ya câhından cüdâ olur. Bunlar bi'l-vasıta, lâkin yine fa'âl-i hakîkî Hüda-yı lem yezeldir. Derviş olan onu mahlûktan bilmeyip Hâlık'tan bilmek gerektir. Bilâ vasıta bela lâ ye'uddur. Emrâz-ı cismânî, imâte-i muhibban vesâir cümlesi Hakk'tan olunca sabır eylemek lazımdır ki “Allah sabredenlerle beraberdir”³⁷³ zümresine dâhil oluna. Sabrın ikinci nev'i isyana sabırdır. Nüfûs-ı beşer müşteheyât-ı nefsanîye olan isyana arzukeştir. Allah Teâlâ'nın rızası olmayan a'mâl-i fâside sabır gerektir. Mesela zina, livata, şurb-i hamr, cem'î dünya laibun ve lehvün, nefis ve **[85b]** heva ve gayru zâlik. Nefs-i insan bunlara mâil oldukça sabredip hudud-ı şeriati tecavüz eylememek gerektir. Beyit:

Hak yüzlerce kîmyâ yaratmıştır

İnsan sabır gibi bir kîmyâyı görmemiştir.

Sabrın üçüncü nev'i, meşâkk-ı ibadete sabırdır ki evâmir-i ilahiye ve sünen-i rasulullahide enva'-ı meşâk vardır. Mesela gusul eyleme, bir amel-i 'asîrdir. Abdest kezâlik, savm kezâlik, salât ü hacc, eda-i zekat hâsılı malen bedenlen ferâizullahı edada olan meşâkka mümin olan sabır ve tahammül edip onun verasında Cenab-ı Hakk'ın atıye ve ihsanını mülâhaza edip yerli yerince edaya gayret oluna. Bundan sonra erbâb-ı tarikat

³⁷² Hâkim, Müstedrek ale's-Sahîhayn, I, 99.

³⁷³ Bakara 2/153; Enfâl 8/46.

olanlar ferâizi ba‘de’l-eda nevafile ibadeti iltizam edip onun üzerine dahi sâbir olurlar. Beyit:

Hâfız gece gündüz çektiğin sıkıntılara sabret

Sonunda bir gün muradına ereceksin.

Netice-i kelim derviş olanlar elbet **[86a]** işbu zikir olunan etvâr-ı selâse-i sabr ile sabûr olmak gerektir. Hakikatte sabır keşf ve keramet rütbesine vardıkta onu ifşa eylemeyip sabrede yahut sırr-ı hakikati vâkıf oldukta ifşa eylemeyip istâr-i setr-i ala setr eyleye. Ve esmasında, duasında kuvvet ziyade oldukça sabrı dahi ziyade olup tahammül edip kimseye ziyan kasd eylemeye. Kemal, hamûliyet ve sabûriyettir. “Allah doğruyu söyler ve O doğru yola iletir.”³⁷⁴

Rıza:

Rıza sabırdan bâlâdır. Zira sabırda her ne zikir olundu ise rızada dahi bu manalar melhûzdur. Lâkin sabır sûrî olur, rıza manevî olur. Yani bir emirde gerçi sabır eder ama nefsinde nefret olup rıza bulunmaz. Rıza sabırın hakikatidir. Rızada hem sabır ve hem ezderûn tahammül vardır. Sabır ubudiyette olur, rıza **[86b]** ubudette olur. Sabırda teşvîş vardır, rızada safvet.

Şükür:

Şükürün dahi enva‘-ı kesîrası vardır. Sâlik olan cümlesiyle (...?) şâkir olmak gerektir. Evvela binâ-i vücudun şükürü lazım. Vücudun şükürü Allah Teâlâ rızasından mâ adâ a‘mâl isti‘mâl eylemeyip daima a‘mâl-i hayriyede isti‘mâl eylemek. Malın şükürü zekât ve sadaka ve in‘âm ve ihsan ve Hak yoluna bezl eyleyip cevâmi‘ ve zevâyâ ve medâris imârât vesâir hayrat ve hasenâta sarf eylemek. Evladın şükürü hüsn-i terbiye ile terbiye edip ehl-i sünnet yolundan tarik-i Hakk’a sevk eylemek. Hânenin şükürü misafir iskân eylemek. Hayvanâtın şükürü gaza niyetine beslemek. Mansıb ve câhın şükürü halkı Hak yoluna sâik olmak. İlmin şükürü cühelaya ta‘lim eylemek. Amelin şükürü ihlas ile eylemek. **[87a]** Velhâsıl zâhir ve bâtın insana her ne kadar atıye-i ilahiye var ise cümlesinin haline münasip bir şükürü olur. Eğer ol nimetin şükürüne muvaffak olursa nimeti mezdâd olur. [Allah’ın] buyurduğu gibi:

³⁷⁴ Ahzâb 33/4.

“Eğer şükrederseniz (nimetimi) arttırırım.”³⁷⁵ şükrüne muvaffak olmaz da müsamaha eder ise ol nimetin zevali der-kâr olur. Yahut dünyada hayrını görürse ahirette olacak fevâidden mahrum olur.

(...?) Sâlik hem sâbir, hem rıza-cû ve hem şâkir olmak gerek. Sâlikin şükrü kaliben oldukça kalben dahi olur. Kalbin şükrü muhabbet-i Hakk’tan gayrı idhâl eylememektir. Bir sâlik kalbine mâlik ve muhabbet-i Hakk’tan gayrı nezdinde hâlik ola. Onun kalbi mirât-ı sâfî olup câm-ı cihannümâ-i İskender onun yanında bir sırça-pare olup [87b] daima mülk ve melekûti onda müşahede eder. Tâhir vücud sâbir olup şâkir olursa kalbe aks edip kalp dahi safvet bulur. Kalp safvet buldukta sâlik derece-i ihlasa nâil olur.

İhlas:

“Rabbine ibadette kimseyi ortak koşma.”³⁷⁶

Nazm-ı celilinde olan hakikat ubudiyettir ki kavlen-fiilen, ilmen-amelen, dünyevî-uhrevî, malen-bedenen her ne kadar a‘mâl-i hasene ve ibadet-i müstahsene kendinden zuhura gelirse cümlesinde rıza-yı Hakk’tan gayrı bir şey hatıra gelmez ise ihlas rütbesine vesile olmuş olur.

İhsan:

“İhsan, Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, o seni muhakkak görür”³⁷⁷

Makam-ı ihsan oldur ki kavilde-fiilde, hâlde-kâlde her hâlde, her zamanda, her mekânda Cenab-ı Allah Zülcelâl hâzır ve nâ[zır] olup zâhiren ve bâtinen ilm-i ilahî muhît olduğu hatırında tutup Allah Teâlâ [88a] her ahvaline vâkıf olduğunu ferâmûş eylemeyip ona göre hareket eyleye. Daima mücrimler padişah huzurunda ne vecihle durup affını me’mûl ve kahrından ictinab üzere havf-nâk olduğu gibi sâlik olan dahi beyne’l-havf ve’r-recâ daima niyazda olmak makam-ı ihsandır. İbadatında böyle olmak ulviyette kalır.

Zikir:

³⁷⁵ İbrâhîm 14/7.

³⁷⁶ Kehf 18/110.

³⁷⁷ Buhârî, *İman*, 1; Müslim, *İman*, 1.

Derviş olan daima agâh olup erbâb-ı gafletten olmayıp her halde zikir-i Hakk'la meşgul olmak gerektir. Cemi'-i a'mâl-i hayriyeye zikir tabir olunur. Kıyam ve kuûd, meşy ve sükûnette Hüda'nın rızasını talep ede ve zikir-i mârufla dahi zâkir ola. Zikir dört nev'dir; biri zikir-i lisan, biri zikir-i kalp, biri zikir-i ruh, biri zikir-i sırdır. Evvela sâlik lisanen zikre mâlik olup lisanını Hak zikri ile enîs eyledikte ol zikir kalbe nâzil olur. Refte refte kendinde **[88b]** veled-i kalp zuhur edip hâb ve bîdârda zikirden âtil olmaz. Ve sırr-ı yesâr tarihinde hareketi müşahede olunur. Eğer bu zikir muhafaza olunursa resh bulup zikir-i ruha nakleder ondan sırna nakleder. Zikir-i ruhun alameti her şeyin zikrine vâkîf olur. Zira cemi'-i mahlûk Hakk'ı zâkirdir. Zikir-i ruh erbâbı onu istima' eder. Ve kendilere melekîyyet galebe eder. Zikir-i sırrın alameti eşyada esma, esmadan müsemmayı ru'yet eder.

Azizim! İşbu ahvâl-i erbaa sâlike zuhuru mürşid-i kâmil îânesiyle gayet de seri olur. Himmet-i şeyhle bu makamlara resîde olmak sehldir. Ama bunun gücü bu ahvalleri muhafazadır. Heva-yı nefis bir taraftan yol bulup gaflet târî olup havatır-ı dünya kalbe hulûl eyledikte yine zâil olur. Bunda er ister ki daima üzerine olup muhafaza eyleye. **[89a]** Bu ecluden sâlik ya daima huzur-ı mürşide mülazemet eyleye yahut bir âh-ı fillah ile hemdem ola. Sâlik olan mürşidi olduğu beldede olursa her gün huzuruna hazır ola. Diyâr-ı âhârda bulunursa mükatebeyi kat' eylemeye. Ama mürşidi âhar diyârda olunca elbet kendi tariki ricalinden bir kâmilî bulup sohbette şeyh ittihaz edip daima onun ile hemdem ola. Zira kendi kendine kaldıkta elbet nefis ve heva bir taraftan yol bulup onu ifsâd eder, ne olduğunu da bilmez, nihayete'l-emr perişan olur. Binaen ala zâlik şeyhi yanında olmaz ise elbet kendi tariki ricalinden bir sohbet şeyhine muhtaç olur. Yine teveccühü asıl mürşidine olup ahvalini ve etvârını ol sohbet şeyhi ile müzakere eder. Eğer kendi tariki ricalinden bir kâmil bulunmaz ise, ol zaman âhar tarikat **[89b]** pîrânından bir ehl-i kemâl ve erbâb-ı irfân muttasîf şeyh bulup onunla ahvâl-i tarikati müzakere eyleye.

Azizim! Tarîk-i cehriyede her ne kadar taaddüd-i tarik olsa ve sûret-i âyineleri başka olsa yine bâtînen zikir ve sülûkları bir olur. Usûl-i esmâ-yı seb'adan tefrik olmazlar. Ve cemi' tarîk-i hafîyye ricali dahi sülûkta bir olur. Cehriye ricalinden ise cehriye yolundan birine, hafîyye ricalinden ise hafîyye tarikatından birine serfurû eyleye. Sohbetine

mülazemet eyleye. Sohbet farzdır, Allah Teâlâ: “(Her) *İşte istişare et.*”³⁷⁸ buyurdu. Eğer müşşid-i kâmil bulursa hafiyeye ricalinden olsun, cehriye ricalinden olsun mani değildir. Müşşid-i kâmil olan her tarikin hurdesine ve sırrına vâkıftır. Cümle tarikin fukarasına tabir ve teselli ederler. Müşşid-i kâmil ona itlâk olur ki on iki tarik fukarasının islâkına kâdir ola. Ve herkesi [90a] olduğu ve bulunduğu meslekten tarik-i Hakk’a islâk eyleye. “Allah'a giden yollar, mahlûkların nefesleri sayısı kadardır.”³⁷⁹ buyrulmuştur. Herkesin olduğu rütbesinden elbet Hakk’a gider bir yolu ve mesleki vardır. Müşşid-i kâmil gerektir ki onu olduğu makamdan suretini bozmayıp sîrette islâk eyleye. Hoca Bahauddin Şah-ı Nakşibend (kuddise sırruhu) efendimiz buyurmuşlar ki: “Eğer ben İbn Ethem’in vaktini idrak edeydim, ona taç ve tahtı terk ettirmez idim. Saltanat-ı sûriye-i derûnunda rif‘at-i maneviye yolunu ârâe edip islâk eylerdim” buyurmuşlardır. Vakıan böyledir. Hazreti Süleyman (aleyhi’s-selam) kademi üzere islâk mümkün olur. Belki padişahlıkta sâlik olmak tecerrüdden ikmal olur. “*İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır.*”³⁸⁰ buyuruldu. Ama azizim böyle [90b] suret-i avâmda tarik-i havâssa sâlik olan vâsıl ilallah olup merd-i kâmil ve mükemmil oluncaya kadar elbet yanında bir mürebbî olup, leyl ü nehar terbiye ve rızasında ğassâl önünde meyyit misali ola. Ve böyle zatları terbiye eden dahi kâmil değil ekmel olmak gerek. Ve şeriat ve tarikate hakikatte mâhir ola ki her ahvalinde niyet-i hâlisasını bulup hakkaniyet üzere islâk eyleye. Ve bu zümrenin islâkı hususu kâl ve kaleme gelmez. Sefinede havaya göre dümen isti‘maline müşabihtir. (Ves’selâm alâ meni’t-tebea’l-Hüdâ.)

Terk-i Dünya:

Dünyayı terk iki nev‘dir; bir nev‘i dünyanın hem zatını ve hem muhabbetini terktir. Sırr-ı veraset-i muhammedîdir. Bir nev‘i dahi yalnız muhabbeti terk edip zât-i atıye-i Hüda’dır deyip mâl-i dünya ile ahiret tedariki görmektir. Sırr-ı veraset-i Süleymanî’dır. Ama bu şıkkeyn sâlikin iradesiyle olmaz. [91a] Ancak emzice-i süllâka vâkıf, hakîm-i ilahi hâzık müşşid-i kâmil iradesiyle olur. Zira bazı kimse gınâ ile Hakk’a vâsıl olur. Bazı fakr

³⁷⁸ Âli İmrân 3/159.

³⁷⁹ Necmüddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221)’ya ait *Usûlu Aşere* adlı eserde yer alan bu söz ve onun şerhi için bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Şerh-i Usûl-i Aşere (Tasavvufî Hayat içinde)*, haz. Mustafa Kara, İstanbul: Dergah yay. 2. bs. 1996, s. 33 vd.

³⁸⁰ Buhari, *Meğazi*, 35.

ile rütbe-i velayete nâil olur. Mizac ve meşrebi ne iktiza ederse o vecihle amel olunur. Bu bab bir bahs-i tavîldir. Her hâlde sâlik gerek erbâb-ı tecerrüdden gerek erbâb-ı tecemmülden olsun hubb-i dünyayı kalbinden ihrac şart-ı a'zamdır. Zira Server-i âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz: “*Dünya sevgisi bütün hataların başıdır*”³⁸¹ buyurmuştur. Cümle fesadât muhabbet-i dünyadan zuhur eder. Dünyanın hubbunu terk, ateş-i aşkla cezbe-i ilahiye tevakkuf eder. Cezbe zuhur eyleyince hubb-i dünya selb olmaz. Mürşid iradesiyle aşk-ı Hakk’a boyanıp cezbe ile hubb-i gafletten uyanıp hubb-i sivâyı kalbinden selb eylemek olur. Muhabbeti selb oldukça [91b] gerek tecerrüdde olsun gerek tecemmülde olsun cümlesi indinde müsavi olur. İbrahim ibn-i Ethem hazretlerine cezbe gelip hubb-i sivâ ile mean zât-ı sivâyı ve tac ve tahtı terk eyledi. Eğer mürşidi olaydı hubbu terk edince tac ve tahtı kendinde îkâ edip tecerrüdden ziyade ref-‘i deracât eder idi. [Rasulullah] (aleyhi’s-selam): “*Salih adam için hayırlı mal ne güzeldir.*”³⁸² buyurdu. Beyit:

Malı, Allah (rızası) için taşırırsan

Resûl ona “hayırlı mal ne güzel” dedi.

Terk-i Heva:

Heva, hubb-i sivâdan ibarettir ve onun dînündedir. Hubb-i sivâsı olan haram ve helal her ne vecihle olursa cemi-i dünyaya mâil olur. Erbâb-ı heva olan sâlik, gerçi harama meyl eylemez lâkin tatyî-‘i evkât eder. Heva diye tatyî-‘i evkâta derler, bir amel-i hakka yaramaz ve Hak yoluna delil olmaz ise ona heva derler. Sâlik olan bu sırra [92a] vâkıf olup her nefeste kurb-i Hakk’a sâ‘î olmak gerektir. Beyit:

Hevâ ise yeter gönül gel Allah’a dönelim gel

Sivâ ise yeter ey gönül gel Allah’a dönelim gel

Havf:

Sâlik olan Allah Teâlâ hazretlerinden ve Hazreti Rasul aleyhi’s-selâmdan ve şeyhinden daima havf ve haşyet üzere olmak lazımdır. Ama herkes Allah Teâlâ’dan havf

³⁸¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 413.

³⁸² Ahmed, *Müsned*, IV, 197, 202; Taberânî, *Mucemu'l-Evsât*, IX, 23 (9012).

ve Rasul aleyhi's-selâmdan haya ederim derler, ama bu bir davadır, bu davaya delil ve burhan gerektir. Allah Teâlâ'dan havfin alameti vardır. Allah Teâlâ'dan havf eden kimse kahr ve gazab-ı Hakk'ı bilip, daima emr-i Hakk'la âmil ve nehyinden ictinâb üzre olur. Rasul (aleyhi's-selâm)dan haya eylemenin alameti daima sünnet-i seniyyesiyle amel edip tarikat-i Muhammedi'ye riayet eylemektir.

Mürşidin havf ve rızasında olmanın alameti, hilâf-ı tarikat ve mürşidin re'yi hilâfi [92b] hareket eylemeyip daima rızasını gözlemektir. Zira bir sâlikten mürşidi hoşnut olursa Allah ve Rasulullah dahi hoşnut olur. Mürşidi hoşnut olmaz ise ibadet-i sakıllîn eylese fayda eylemez. Zira hak terbiye bir vecihle eda edilmek mümkün değildir ve mürşidin gönlünden düşen sâlik için ebedî felah yoktur. Beyit:

(...?) havfin bir miktar beyanı makam-ı ihsanda mürur eyledi.

Şevk:

Şevk aşktan ibarettir.

*Sâlik olan âşık gerek, yolunda hem sâdik gerek,
Can gözleri açık gerek, bağı onun yanık gerek [93a]*

Beyit:

*Aşk dava etmek kolaydır
Ancak onun delili ve burhanı vardır*

müfadinca aşkın davasında delil gerektir. Âşık olan derûnda muhabbet-i Hakk'tan gayrı (...?) ihrâk eylemek gerek. Beyit:

Aşkın özeti şu üç sözden fazla bir sey değildir.

Yandım, yandım, yandım

Ve aşkın alameti derûnu Hakk'tan gayrıdan kat' eylemektir. Beyit:

Aşkın kaidesi nedir, muhabbetin şartı hangisidir?

Herkesten (her şeyden) kaçmak, gamınla hemhâl olmaktır.

Azizim! Derviş olan ehl-i aşk ve ashâb-ı şevk olup daima Hak şevkiyle ibadet kılıp tecelliyât-ı cemâle yol bulmak gerektir. Mahbûb-ı mecaziye âşık olan maşukunun zikri ve fikri ile enîs olup daima müşahede-i cemâline müştak olduğu gibi mahbûb-ı hakîkiye dahi

âşık olan “*Kim bir şeyi severse onu çok zikreder*”³⁸³ zemzemesiyle daima zikr-i Hakk’ı enîs ve “*Ben, beni zikreden dostuyum*”³⁸⁴ sadakınca [93b] nûr-i tevhidi kendine celîs edip “zâkirullah habibullah” mevaddâsınca mahbûb-ı Hak ve makbûl-i feyyâz-ı mutlak olmaya sa‘y ve gayrette olmak gerek. Terbiye-i mürşid ile cezbe ve aşk zuhur ederse gayrı selamete resîde olur. “*Allah doğruyu söyler ve O doğru yola iletir.*”³⁸⁵

Azizim! Cemî-‘i turuk-i cehriye ricali şu yirmi dört edebe riayet buyurmuşlardır ve bu yirmi dört usûl ile cümlesi Hakk’a vâsıl olmuşlardır. Lâkin her biri bir mertebedir. Her mertebe-i kat‘ elbet irade ve ârâe-yi mürşide muhtaçtır. Mürşidsiz bir hatve yol varma mümkün değildir. Sâlik bidâyetinden nihâyetine kadar himaye-i şeyhte olursa kâmil ve mükemmil olur. Şeyhten cüdâ olursa kendini selamete çıkarsa bile âharının hidayetine delil olmaz. İş bu şerh ve beyan olunan yirmi dört kelime layıkı üzre tafsîl olursa [94a] nice mücelled-i kebîr olmaya revadır. Lâkin böyle risale-i muhtasarda ancak bu kadar beyan olunabilir. Erbâb-ı irfana bu miktar da kifayet eder. “*İlmiyle amel edene, Allah bilmediğini öğretir.*”³⁸⁶ müfâdınca bu nesâihle a‘mâl-i Hüda’dan tevfiğ erzânî buyrulursa bunun verası dahi ilham, ihsan ve in‘am olacağı bedîdârdır. Allah Teâlâ cümle sâlikleri ber-murâd eyleye. Amin. (...?)

Âdâb-ı tarîk-i Âliye envâ-‘ı esması evâili beyan-ı tarikatte beyan olunup her birerleri şurûhu sâir resâil ve müellefatımıza havale olunduğunu müşîr-i müşterî tedbir, vezir-i asaf-nazîr hazretleri ru‘yet buyurdıklarında tarîk-i hafî ricalinin dahi âdâb-ı tarîkleri olan kemâlât-ı kuddisiyenin dahi şurûhu bu risalede [94b] beyan olunmaya emir ve irade desturaneleri taalukata binaen ketb ve beyan-ı atf-ı anân, kalem-i dü-zebân olunmuştur (minallahi’l-avnü ve’t-tevfik). Tarîk-i Nakşibendiye ricali seyr-u sülûkta on bir kelimeye hasr eyledikleri bâlâda işaret olunmuş idi. Ol ki;

Hûş der dem:

Bunun manası oldur ki, sâlikin daima akli ve fikri nefesinde olup nefesi idhâl ve ihrâcda gafil olmaya. Daima nefesi zikr-i Hakk’la ahz ve atâ eyleye. Hatta ki nefes zayı

³⁸³ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, 289; Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, VI, 30.

³⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 108; Beyhakî, *Şuabu’l-İmân*, I, 451; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 42.

³⁸⁵ Ahzâb 33/4.

³⁸⁶ İbn Recep Hanbelî, *Câmiu’l-İlm ve’l-Hikem*, I, 342; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, 265.

olmaya. Her bir vird ve zikirde mâ adâ zikr-i nefes ve bî-ses ve nâ-harf olan ism-i Hû ve Allah'tır. Onları üstâd-ı kâmil talimi ile taallüm ve tefehhüm edip nefesi nevmde ve bîdâriyette telef eylemeye. Gâh olur ki sâlik bir nefeste üç beş nev' zikir ile zâkir olur. Lisani bir zikirde, kalbi bir zikirde, nefsi bir zikirde, câr-ı erkânı bir zikirde, [95a] zatı bir zikirde, sıfatı bir zikirde olup, her bir nefesinde enva-'i ezkâr ile zikir eder. Bu bir zevk-i manevidir ve safâ-yı rûhânîdir. "Men lem yezuk lem ya'rif" kabilindedir. Bu rütbeye vâsıl olmayan fehm eylemez. Belki böyle şey olmaz diye inkâra düşer. Lâkin bu beyanım vakıa mutabık ve nefsu'l-emre muvâfıktır. Muhassal-ı kelam hûş der-dem demek min gayri gaflet-i nefes olmaktır.

Nazar ber kadem:

Sâlik olan sûk ve pazar vesâir tarafa râhî oldukta nazarı kademi üzerinde ola. Yemin ve yesârına nazar eylemeye, tâ ki fikri ve teveccühü perişan olmaya. Zâhiren sâdât-ı Nakşibendiye efendilerimizin verdikleri mana budur, lâkin fakîr derim ki; bu mana ile dahi bunun hakikat manası vardır. Nazar ber-kademden murâd kevneyndir. Sâlik daima kevneyne nazar ve ondan mükevvinî müşahedeye gayret eyleye. Yahut [95b] her veli bir nebî kademinde olup mertebe-i velayet kadem-i enbiyadır. Sâlik olan kadem-i enbiyaya göz dikip mertebe-i velayete neyle kasedip âhar şeye îmâl-i fikr ve nazar eylemeye. Yahut kadem insanın esfelidir, daima esfeli olan uyûbuna nazar ede. Zâhiren ve bâtinen kendi ayıbını göre ve gözleye, âharın ayıbıyla meşgul olmaya.

Halvet der encümen:

Yani zâhirde halkla, bâtında Hakk'la olup ülfet ve ünsiyet-i halk Hakk'a teveccühe mani olmaya. Bu mertebe hûş der demin kemalinde zuhur eder ve sâlik bu rütbeye resîde olur ki cümle erâcifle hemdem olsa yine bâtını Hakk'tan gayra taalluktan müberr olup asla huzuruna kimse mani olmaz. Bu huzuru tedarik edinceye kadar hayli teaba dûçar olup sonra rahat eder. (...?)

Sefer der vatan:

Seyr ve seyahati vatanda ola, sâlik-i [96a] Nakşibendiye'nin seyr ve seyahatleri mürşidi buluncaya kadardır. Mürşidi buldukta gayrı sefer der vatan ederler yani ahlâk-ı zemmiyeden ahlâk-ı hamideye sefer, evsâf-ı beşeriyetten melekîyete intikal, âlem-i mülkten misâle, âlem-i misâlden melekûta, âlem-i melekûtta, âlem-i melekûtta, âlem-i ceberrûta, âlem-i ceberrûtta

nâsûta ve lâhûta mürşid terbiyesiyle sefer ederler. (...?) sefer der-vatanda tayy-i mekâna işaret vardır. Elbet sefer der-vatana mâlik olan tayy-i mekâna kâdir olur.

Yâd kerd:

Tekrar-ı zikir ve adem-i gafletten ibarettir ve gaflet ile veled-i kalb ve niyet-i şerîf nisyan olursa onu celbe ikdâmıdır. Eğer ikdâm-ı tâmla mümkün olmaz ise tecdîd-i telkin eyleye ve zikri [96b] mideden eylemeyip kalbten eylemektir. Yahut zâkir daima âlem-i elesti ve vatan-ı asliyesini yâd edip ona vuslatın tarik-i selametini mütalaa eylemektir. Mevlana *Mesnevi*'de şöyle diyor:

(Ney) i dinle ! Neler anlatıyor.

Ayrılık hallerinden nasıl şikâyet ediyor.

Beni kamlıktan kestiklerinden beri,

feryâdımdan erkek ve kadınlar ağlayıp inlemektedirler.

Ayrılıktan şerha şerhâ olmuş bir sine isterim.

Ta ki İştîyak derdini şerh edeyim.

Bir kimse ki, kendi aslından ayrılıp uzaklaşır,

yine vuslat zamanını arar.

Bâz geşt:

Andan ibarettir ki zikir ve tevhid akabinde “Ya rabbi zikirde murâdım ancak senin rıza-yı âliyendir ve murâdım sensin ve senden matlubum yine sensin, cemâl ve visaline aşıkım.” diye her zikir ve ibadetinde bu esrarı mülâhaza eyleye ve havâtır-ı sivâ gelirse onu bâz geşt birle ref' edip istiğfar ile def' eyleye.

Nigâh dâşt: [97a]

Killet-i ekl ve şurb ve ihtiyâr-ı halvet ve inziva ve hâmûşînden ibarettir ve bu ahval ile bile daima şekli-i sıvâ birine nâzır ve cân-ı dil ile hazır olup, hâne-i kalbe duhûl-i ağıyâra yol vermeye, hazine-i kalbe tenbih-bân olup gözleyle ve nefsi dahi kendi haline terk eylemeyip tarik-i Hakk'ta istikametine nigâh-bân ola. Beşeriyetle yolu şaşırır ise tâzeyâne-i zikir ile onu yola götüre. Nigâh dâşt deymû meyyit-i âgâhetten kinâyedir.

Yâd daşt:

Sâlik daima ez-derûn Hakk'la hak olup nûr-i muhabbet ve tevhid-i kalbinde mâlen mal olup emvâc-ı bahr-i zikir temevvüc ede hatta (...?) ağıyara yol vermeye ve bu hal ile aşk ve şevk-i Kird-gârî galebe edip cezbe-i ilahiyye ile meczub olup “Rahman’ın cezvelerinden bir anlık cezbe, bütün ins ve cinin amellerine denktir”³⁸⁷ sırrına mazhar ola. Ve bu makamda [97b] sâlik harf ve savtla zikirden ve cihanla fikirden mücerred olup derya-yı aşkta gavnâs olur ve makam-ı cem‘a varır, sivâdan ârî olur.

Vukûf-ı zamânî:

Miyâneden ebedî gaflet kalkıp zâkir ve mezkûr bir olup ateş-i aşkla yanıp kül olup makam-ı mansûriyete resîde olmaktır.

Vukûf-ı adedî:

Oldur ki zikir-i kalbîde aded-i vitre riayet ede. Yani üç ya beş ya yedi ya dokuz ya on bir ya on üç ya on beş ya on yedi ya on dokuz ya yirmi bir adet üzre zikir eyleye. Sureti budur ki lisanını dimağına rabt edip derûndan Hakk’a müteveccih olup çâr-darb kaidesini ele alıp haps-i nefes ile aded-i vitrden herkankine nefesi müsaade ederse ol vecihle zikir-i kalbî ede. Hatta ki eser-i zikir kendinde zuhur ede. Eser-i zikir oldur ki ya kerbe ya dehşet-i hüzün ile [98a] zuhur eder, ya hayret gelir “dünya ve mâ fihâ”yı bilmez olur.

Vukûf-ı kalbî:

Vukûf-ı kalbî nisbet-i maneviyeden ibarettir. Bâtinen Hakk’a mensub olup zâhiren sûret-i avâmnda olmaktır. Sâdât-ı Nakşibendiye ehl-i ahfâ olduğundan elbiseyle dahi ihfâ eyleyip tac ü hırkadan geçip libâs-ı fahrî fakr makamına kâim eylemişlerdir. Beyit:

Madem ki külah ile övünmek ve cübbe ile gururlanmak senin gafletindedir,

öyle ise hangi elbiseyi giyersen giy, kendinden üryân ol.

Deyip dervişlik bätındadır. Elbise-i fakrda, fahr ve riya vardır mülâhazasıyla libâs-ı şöhretle kendi özlerini terk edip libâs kalbe mevkuftur demişlerdir. Beyit:

İçerden(gönülden) Hakk’a âşinâ ol; dışardan ise habersiz gibi(davran)

Böyle güzel bir usûl dünyada az bulunur

³⁸⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1069.

Vukûf-1 kalbi mürşid huzurunda kalbi çûn u çerâdan ve havâtır-1 reddiyeden [98b] muhafazaya dahi derler. Vukûf-1 kalble huzur-1 mürşid (...?) dahi nisbet olunur. Beyit:

Pîrin sohbeti her amelden efdaldır,

Onunla olmayan her şey sadece bir iştir.

Ve dahi vukûf-1 kalbi ağyarla sohbet ve bâis-i tefrika-i kalb olur. Ehl-i heva ile ülfetten mücanebetten kinayedir. (...?) Beyit:

Zatına gül bahçesi daima yemyeşil olsun

Bahar mevsimi cennetlerin saadet bağının arasındadır.

وصلی الله علی سیدنا محمد وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین وعلی ال سید المرسلین واصحابه واتباعه وازواجه

واولاده وتابعیه الی یوم الدین والحمد لله رب العالمین

[Efendimiz Muhammed'e ve bütün peygamberlere, peygamberlerin efendisinin evlad u iyâline, ashabına, tâbiîne, eş ve evlatlarına, kıyamete kadar ona tâbi olanlara salât u selam eyle. Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur.]

SONUÇ

1776 yılında Bursa’da dünyaya gelen Gazzîzâde Abdülatîf Efendi, Gazzî Tekke’sinde kırk beş yıl şeyhlik yapmış, Bursa’nın ikinci reisü’l-meşâyihî ve zahirî-batınî ilimleri tahsil etmiş “velüd” sûfilerdendir. Mustafa Nesib Efendi’den Halvetiyye-Mısriyye, Üftadezade Mustafa Efendi’den Celvetiyye-Kadiriyye, Enarlı şeyhi Bedrettin Efendi’den Halvetiyye-Nakşbendiyye, Şeyh Mehmet Emin Kerkûkî’den Nakşibendiyye tarikatlarına ait icazetnameler alarak tasavvufî eğitimini tamamlamıştır.

Mehmed Fahreddin’in: “İlim ve irfan sahibi, akranları içinde seçilmiş kişi, sürekli ibadet ehli ve zaviyesinde telif ile meşgul olan nazik mizâçlı, insanlarla iyi geçinen kalbi nurlu bir zat”, Hüseyin Vassaf’ın: “gayet halim, selim, mütevazi, alçak gönüllü ve ilahî vâridâtlara malik” diye bahsettiği Abdülatîf Efendi’yi anlayabilmek için yaşadığı dönemi, çevresini ve mizâcını göz önüne almak faydalı olacaktır.

Çok küçük yaşlarda şeyhlik makamını elde etmesine rağmen uzun yıllar talebe ve mürid olmaya devam etmiş, ilim tahsili ve eser telifine ağırlık vermiştir. Yazılı kültürü sonradan gelen nesillere ulaştırma konusunda önemli bir rol üstlenen dergâh kütüphanelerinden biri olan Gazzî dergâhı kütüphanesini büyük ölçüde zenginleştirmiştir.

Eserlerinde değişik ilimlerle ilgili mevzuları genellikle birlikte ele aldığı için eserlerinin konularına göre tam bir tasnifi kolay değildir. Eserlerinin çoğunu tasavvufa nispet etmek mümkündür. O eserlerinde tasavvufun ana konularını, tasavvufî hâl ve makamları, tarikatları, özellikle de Halvetiyye-Mısriyye tarikatının ve Nakşbendiliğin adap ve erkânı ile ilgili hususlar gibi tasavvufa dair pek çok meseleyi incelemiştir. İbâdet-fıkıh, vaaz-hutbe, tefsir, tarih-biyografi ve Arapça-gramer üzerinde durduğu diğer konulardır.

Gazzîzâde Abdülatîf Efendi’nin on üç satırlı, 99 varak *Şerefü’l-Âfâk* isimli eserinin yazılış tarihi bilinmemektedir. Müellifin şikeste de denilen kırma tâlik türünde kaleme aldığı bu nüshadan başka bir nüsha bulunmamaktadır. Dolayısıyla elimizdeki nüsha müellif nüshası olup tektir. Risâlenin dili sade ve kolay bir Türkçe’dir. Arapça’yı ayet ve hadis metinlerinin yanı sıra bazı kısımlarda da kullanmıştır. Gazzîzâde’nin engin bir ilme sahip olduğu işlediği mevzularda yaptığı alıntılardan ve üç dili kullanmasından

anlaşılmaktadır. Her konu ile ilgili ayet, hadis ve beyitlere yer vermiştir. Kaynakları arasında *Rûhu'l-Beyân* ve *Mesnevî* ön plana çıkmaktadır.

Gazzîzâde Abdülatîf; Türkçe, Arapça ve Farsça'ya vâkıf, aynı zamanda bu dillerin her biriyle eser verebilecek kudret ve liyakattedir. Fakat eserlerini genelde Türkçe ve Arapça olarak kaleme almıştır. Bilhassa şiiirlerde Farsça'yı maharetle kullanmıştır. Eserlerinin çoğunda kullanmayı tercih ettiği dil, sade bir Türkçe'dir. Bunun sebebi; Türkçe'yi anlama, öğrenmenin kolay olması ve Türkçe'yi kullanmak suretiyle eserlerinden istifadenin kapsamını artırıp, özellikle Arapça bilmeyenlerin de bu eserlerden yararlanmasını sağlamak olarak belirtilebilir.

Müellifin ilmî ve tasavvufî şahsiyetinin yanı sıra edebî yönünün de mevcut olduğu *Şerefü'l-Âfâk*'ta yer alan beyitlerden ve başka risalelerdeki "Hafîd" mahlaslı şiiirlerinden anlaşılmaktadır. Onun bu mahlası kullanması; himayesinde yetiştigi ve "Nesîb" mahlasıyla şiiir yazan dedesi Mustafa Nesîb'in etkisinde kalmasına işaret olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak; Gazzîzâde Abdülatîf Efendi Bursa'da tasavvufun, özellikle eser telifi açısından en önemli sufilerinden olmasına rağmen, kendisi ve eserleri hakkında çok az akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışma ile onun hayatı ve bilhassa risalesinin anlaşılmasında bir nebze olsun katkı sağlamak ve O'nun ilmî derinliğinden istifadeyi artırmak hususunda pay sahibi olmak amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzak**, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ânî (211/826), *el-Musannef*, I-XII, thk: Habiburrahman el-A'zamî, byy., bty.
- Aclûnî**, Ebû'l-Fida İsmail b. Muhammed (1162/1749), *Keşfü'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas Amma İştehere Mine'l-Ehâdis Ale's-Sünneti'n-Nas*, I-II, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdullah Muhammed (241/855), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I-L, thk: Şuayb Arnaud, Adil Mürşit, 1. Basım, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1995–2001.
- Akün**, Ömer Faruk, “Ahmed Vefik Paşa”, *DİA*, II.
- Algar**, Hamid, “Gucdûvânî Abdülhâlık”, *DİA*, XIV.
- Atlansoy**, Kadir, *Bursa Şairleri (Bursa Vefeyatnâmelerinde Adı Geçen Şairlerin Biyografileri)*, Bursa, Asa Kitabevi, 1998.
- Bağdatlı**, İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II., İstanbul 1951.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. El-Huseyn (458/1065), *Şuabu'l-İman*, I-XIV, thk. Muhtar Ahmed en-Nedvi, Mektebetü'r-Rüşd, Bombay, 2003.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/869), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VI, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Daru'l-İbn Kesîr, Beyrut, 1987.
- Bursalı**, Mehmed Tahir (1925), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333.
-----, *Meşâyih-i Osmâniyye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1318.
- Bursevî**, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. I-X. İstanbul: Eser ktb. 1970.
-----, *Şerh-i Usûl-i Aşere (Tasavvufî Hayat içinde)*, (haz. Mustafa Kara), İstanbul: Dergâh yay., 2. bs. 1996.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (255/868), *Sünenü'd-Dârimî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Çelebi, Kâtip, *İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü (Mızânu'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak)*, (haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara). İstanbul: Marifet yay., 2. bs. 1990.

Ebû Davud, Ebubekir Abdullah b. Süleyman b. Eşas (316/929), *es-Sünen*, Çağrı yay., İstanbul, 1992.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-Esbehânî, *Hilyetü'l- Evliyâ*, I-X. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1405.

el-Mektebetü'ş-Şâmile, 3.39

el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî, Wensinck A.J.-Mensing J.P. I-VIII. İstanbul: Çağrı yay. 1998.

Gazzîzâde, Abdüllatîf, *Der-Ziyâret-i Kubûr*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 689/1.

-----, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1042.

-----, *Mergübü's-Sâlikîn*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., nr. 2518.

-----, *Mergübü's-Sâlikîn*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., nr. 2646.

-----, *Ravzâtü'l-Müflihûn*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 1041.

-----, *Risâletü'l-Aktâb*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 361/2.

-----, *Vâkıât fî't-Tasavvuf*, BEYBEK, Orhan Gazi, nr. 705.

Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâburî (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-V, Daru'l-Harameyn, Kahire, 1997.

İbn Ebi Âsim, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *Kitâbü'z-Zühd*, Kahire 1408.

İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, (235/849), *el-Mesannef*, I-XXVI, ; thk. Muhammed Avvame, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 2004.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (273/887), *Sünenü İbn Mâce*, I-II, Çağrı yay., İstanbul, 1992.

Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa Sır yay., 2. bs., 2001.

Karaköse, Şaban, *Nakşbend Yolunun Esasları (Mergübü's-sâlikîn)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havâzin, *Kuşeyrî Risâlesi*. (haz. Süleyman Uludağ). İstanbul:

1999, Dergah yay. 3. bs.

Muslu, Ramazan, *XVIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, MÜSBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul 2002.

Münâvî, Muhammed Abdurrauf, *Feyzu'l-Kadîr*, I-VI, Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1356.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin ibnü'l-Haccac (261/874), *Sahîhu Müslim*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Nâci, Muallim (ö.1310/1893), *Osmanlı Şâirleri*, (haz. Cemal Kurnaz), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995.

Namlı, Ali, *İsmail Hakkı Bursevî (Hayâtı, Eserleri, Tarikat Anlayışı)*, İstanbul: İnsan yay. 2001

Niyâzî-i Mısri, *Niyâzî-i Mısri Dîvânı* (haz. Kenan Erdoğan), Ankara: Akçağ yay. 1998.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî (303/915), *Sünenü'l-Kübra*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Nur, Seyyid Muhammed, *Mısri Niyâzi Dîvânı Şerhi* (haz. Mahmud Sadettin Bilginer), Esmâ Yayınları, İstanbul 1976.

Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Gaye Kitapevi, Bursa 2000.

Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevi Tercümesi*. I-VI. (çev. Veled İzbudak). İstanbul: MEB. yay. 1991.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *Câmiu's-Sağîr*, I-II, Beyrût 1981.

Şemseddin, Mehmed, *Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergâhları*, (haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997.

Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, thk: Hamdi Abdulmecid es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiye, Kahire, bty.

-----, *Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, thk: Ebû Muaz Tarık b. Avdu'd-din Muhammed Ebû'l-Fadl Abdulmuhsin b. İbnrahim el-Huseyni, Daru'l-Harameyn, Kâhire, 1995.

- Tirmîzî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (279/892), *es-Sünen*, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire, bty.
- Tekeli**, Hamdi, *Ahmed Gazzî'nin Hayâtı ve Tasavvufî Görüşleri*, UÜSBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1991.
- , *Gazzîzâde Abdüllatîf in Hayâtı Eserleri ve Vâkıât'ı*, UÜSBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2000.
- , "Gazzî Ahmed Efendi", *DİA*, XIII
- , "Mısriyye, Ahmed-i Gazzî ve Gazzî Dergâhı" *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, (haz. Mustafa Kara), Bursa: Sır yay. 2001.
- Tosun**, Necdet, *Bahâeddîn Nakşbend (Hayatı, Görüşleri, Tarikati)*, İstanbul: İnsan yay, 2002.
- Türer**, Osman, "Gazzîzâde Abdüllatif Efendi", *DİA*, XIII.
- Uludağ**, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet yay., 4. bs. İstanbul 1999.
- Vassâf**, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), c. I-V, İstanbul 2006.
- Yılmaz**, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.
- Yücer**, Hür Mahmut. *XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, MÜSBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ebubekir ÇETİNER		
Doğum Yeri ve Yılı	Eskişehir 07.08.1984		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce, Arapça Orta düzey		
Eğitim Durumu	Başlama – Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	1998 – 2002	Manisa Anadolu İmam Hatip Lisesi	
Lisans	2005 – 2009	Uludağ Üniversitesi	
Yüksek Lisans	2009 – 2013	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	

Doktora

Çalıştığı (lar)	Kurum	Başlama – Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
1.		2010 -	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.			
3.			

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar Katıldığı Proje ve Toplantılar Yayınlar:

Diğer:

İletişim (e-posta): ebubekircetiner@hotmail.com

24.09.2013
Ebubekir Çetiner